

4-29-2018

32 TV - Armenian XXXII

Krikor Guerguerian

Follow this and additional works at: <https://commons.clarku.edu/takvim>

Recommended Citation

Guerguerian, Krikor, "32 TV - Armenian XXXII" (2018). *Takvim-i Vekayi (Armenian)*. 32.
<https://commons.clarku.edu/takvim/32>

This Book is brought to you for free and open access by the Private Materials (Archive 2) at Clark Digital Commons. It has been accepted for inclusion in Takvim-i Vekayi (Armenian) by an authorized administrator of Clark Digital Commons. For more information, please contact mkrikonis@clarku.edu, jodolan@clarku.edu.

$$11 \times 8 = 88$$

This loose-leaf

contains ~~88~~⁶⁶ pages

equivalent or more of
Arabic Osmanli typed

equivalent in
Latin character

Tofranil-PM[®]
imipramine pamoate

Once-a-day

Strump

Tarih

№

Strump	Tarih	№
1	3604	217-220
1	3540	1-14 - 1
2	3543	15-31 - 2
3	3547	33-52 - 3
4	3549	53-66 - 4
5	3554	67-90 - 5
6	3557	91-113 - 6
7	3571	126-140
7	3595	195-203
7	3589	165-183 177
9 8	3593	177-183
8	3573	141-148
8	3575	149-155
8	3577	157-164
8	3594	188-193
10	3596	205-215
10	3623	1-3
11	3617	4-5 yazgat
11		6-7 Buyuk dere
11	3632	6-20 Sab.
12		

TAKVİM-İ VAKAYİ

1	No. 3540	pages	1-14	April 27, 1919
2	No. 3543	"	15-31	
3	No. 3547	"	33-52	
4	No. 3549	"	53-66	
5	No. 3554	"	67-90	
6	No. 3557	"	91-113	
7	No. 3561	17 June 1919	115-126	Seventh First Session
8	No. 3571	"	127-140	
9	No. 3572	"	2-5	Verdict " Resp. Sec
10	No. 3573	"	141-148	" "
11	No. 3575	"	149-155	Third "
12	No. 3577	June 12, 1919	157-159	Fourth "
13	No. 3586	" 21, 1919 "	161-164	First "
14	No. 3589	" 23, 1919 "	165-175	2nd "
15	No. 3593	24 June 1919	177-184	Fifth "
16	No. 3594	25 " 1919 "	188-193	Sixth "
17	No. 3595	26 " 1919 "	195-203	Seventh "
18	No. 3596	28 " 1919 "	205-215	Third "
19	No. 3604	"	217-224	Verdict July 5, 1919
20	No. 3616			Verdict
21	No. 3617			"

4 of the 9 cases were not

3
5
4
0

Գրեցի արդ Բուրսայի Գրեցի

Բուրսայի և Կոնստանդուպոլիսի միջև եղած ջանքերի
հետևանքներն ընդ "Bursaya iadesi"
գաղտնի կարգաբերում յՇ^Գ է սպառնալից
իմաստով:

Dahiliye Nazırı Talât ve Sivas Valisi Muammer
Beyler arasında teati edilen bu şifreli telgraflarda
görülen "Bursaya iadesi" ibaresi "öldürülmesi" mana-
sına gelen gizli bir paroladır.

(Sahifa 1)

8 Mart 335 tarihli İcra-i Seniye-i Hazreti
Padişahi ile teşekkül eden divanı harbî örfi
muhakemet zabt ceridesi.

Reis: Ferik Nazım Paşa,

Âza: Mirliya Zeki Paşa, Mirliya Mustafa Paşa, Mirliya
Âli Nazım Paşa, Miralay Recep Ferdi Bey,

Müdde-i Umumî: Mustafa Nazım Bey.

Birinci Muhakeme

Bazar Eftesi: 27 Nisan 335

Birinci Celse

Saat 1, dakika 50.

Vicahen muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Sait Halim Paşa, Halil Bey, Ahmet Nesimi Bey,
İbrahim Bey, Talât Bey, Rıza Bey, Midhat Şükrü Bey,
Ziya Gök Alp Bey, Kemal Bey, Şükrü Bey, Cevad Bey,
Atıf Bey.

Giyaben muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Talât Efendi, Enver Efendi, Cemal Efendi, Doktor
Nazım Efendi, Doktor Behaettin Şakir Efendi,
Doktor Rusuhi Efendi, Aziz Efendi.

Reis- Paşa Hazretleri, ismi alıniz?

Sait Halim Paşa- Mehmet Sait Halim.

Reis- Pederî alıniz?

3540 published May 5, 1919

26 Ocak 1918 tarihli
1918 tarihli ve diğer
muhakemet zabt ceridesi
vaktiyle icra edilmiş
hukukî işler hakkında
bir:

Sait Halim Paşa- Halim.

Reis- Sinni [^]âliniz?

Sait Halim Paşa- Elli altı.

Reis- Nerede tevellüd ettiniz?

~~Kahirede~~ Sait Halim Paşa- Kahirede.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Sait Halim Paşa- Yeni Köy.

Reis- Derecei tahsiliniz?

Sait Halim Paşa- ~~ix~~ Âli.

Reis- Müteehhil mi siniz?

Sait Halim Paşa- Evet.

Reis- Bir ^{gö}na mahkûmiyeti sabıka ^{nız}/var mı?

Sait Halim Paşa- Hayır.

Reis- Oturuniz, Zâti ^âlinizin ismi ^â/aliniz?

Halil Bey- Halil. (Menteş)

Reis- Pederi ^âliniz?

Halil Bey- Salih.

Reis- Sinni ^âliniz?

Halil Bey- Kırk dört.

İfadat aynen zabt edilmiş olup yalnız şivei kelâmı tarz-ı
tahrirî tebdil için icab eden taktim ve tehirlerden ma^aade^a
hiç bir tashih yapılmamıştır. mada

3540 numaralı Takvim-i Vakayîye merbuttur.

published on May 5, 1919.

(Sahıfe 2)

Reis-Maskat-ı re^ssiniz?

Halil Bey- Milas kasabası, Efendim.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Halil Bey- Nişan Maşı.

Reis- Derecei tahsiliniz?

Halil Bey- Âli.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabıkanız?

Halil Bey- Meclisi mebusan reisi/sabıkayım.

Reis-Müte^hehilmisiniz?Halil Bey- Müte^hehilim.

Reis- Oturunuz. Zâtî âliniz?

Ahmet Nesimi Bey- Ahmet Nesimi.

Reis- Pederiniz âliniz?

Ahmet Nesimi Bey- İbrahim.

Reis- Sinniniz?

Ahmet Nesimi Bey- Kırk üç.

Reis- Maskat-ı re^ssiniz?

Ahmet Nesimi Bey- Giriş- Hanya.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Ahmet Nesimi Bey- Çiğal Öglünde Mahmudiye Caddesi.

Reis- Derecei tahsiliniz?

Ahmet Nesimi Bey- Tahsili âli.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabıkanız?

Ahmet Nesimi Bey- Hariciye Nazırı.

Reis- Mahkumiyeti sabıkınız varmı?

Ahmet Nesimi Bey- Hayır, Efendim.

Reis- Oturunuz. İsmi̇ alıniz?

Atıf Bey- Atıf.

Reis- Sinniniz?

Ø Atıf Bey- Otuz yedi.

Reis- Maskat-ı re^oesiniz?

Atıf Bey- Çanak Kale.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Atıf Bey- Kadı Köy.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabık^aeniz?

Atıf Bey- Ankara mebus^u sabıki.

Reis- Derecei tahsiliniz?

Atıf Bey- Âli.

Reis- Mahkûmiyeti sabık^aeniz varmı, Efendim?

Atıf Bey- Yok, Efendim.

Reis- İsmi̇ alıniz?

İbrahim Bey- İbrahim.

Reis- Pederi̇ alıniz?

İbrahim Bey- Mehmet Saⁿip. *Scip*

Reis- Sinniniz?

İbrahim Bey- Elli sekiz.

Reis- Maskat-ı re^oesiniz?

İbrahim Bey- İstanbul.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

İbrahim Bey- Paşa ^b ^f Zağçesi, İncir Köy.

Reis- Derecei tahsiliniz?

İbrahim Bey- Âli, Efendim.

Reis- Mahkûmiyeti sabık^aeniz varmı, Efendim?

İbrahim Bey- Elhamdülillah, yoktur.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabıkeniz?

İbrahim Bey- Âyandanım, sabıkemde şurayî devlet reisi.

Reis- İsmi âliniz?

Talât Bey- Talât.

Reis- Pederinizin ismi?

Talât Bey- Tahir.

Reis- Sinni âliniz?

Talât Bey- Otuz sekiz.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Talât Bey- Beşiktaş.

Reis- Derecei tahsiliniz?

Talât Bey- Tahsili âli.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabıkeniz?

Talât Bey- İttihat ve Terakki Merkezi Umumîsi âzasından

Reis- Mahkumiyeti sabıkeniz varmı?

Talât Bey- Hayır, Efendim.

Reis-Hüviyetiniz?

Rıza Talât Bey-- Ma'âlüm Trabzon tehcirinde arz etmişim.

Reis- İsmi âliniz?

Miçhat Şükrü Bey- Miçhat Şükrü.

Reis- Pederiniz?

Miçhat Şükrü Bey- Mehmet Şükrü.

Reis- Sinni âliniz?

Miçhat Şükrü Bey- Kırk beş.

Reis- Maksat-ı re'âsiniz?

Miçhat Şükrü Bey- Selânik.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Miâhat Şükrü Bey- Nuru Osmanîye.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabikeniz?

Miâhat Şükrü Bey- Burzur mebusu sabıki.

Reis- Mahkumiyeti sabikeniz varmı, Efendim?

Miâhat Şükrü Bey- Yok Efendim.

Reis- Oturunuz. İsminiz?

Cevad Bey- Ahmet Cevad.

Reis- Pederinizin ismi?

Cevad Bey- Mustafa.

Reis- Sinniniz?

Cevad Bey- Kırk yedi.

Reis- Maskatı re'esiniz?

Cevad Bey- Kızanlık.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Cevad Bey- Bayazid Cavarında.

Reis- Derecei tahsiliniz?

Cevad Bey- Topçu mektebinden.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabikeniz?

Cevad Bey- Sabık merkez kumandanı.

Reis- Mahkumiyeti sabikeniz varmı?

Cevad Bey- Yok, Efendim.

Reis- İsmi âliniz?

Ziâ Gök Alp Bey- Ziâ Gök Alp.

Reis- Pederi âliniz?

Ziâ Gök Alp Bey- Tefvik.

Reis- Sinni âliniz?

Zîa Gök Alp Bey- Kırk üç.

Reis- Maskat-ı re'îsiniz?

Zîa Gök Alp Bey- Diyarbekir.

Reis-Mahalli ikâmetiniz?

Zîa Gök Alp Bey- Cıgal Oğlu

Reis- Dereceî tahsiliniz?

Zîa Gök Alp Bey- Hususîdir.

Reis-Memuriyeti haliye ve sabikeniz?

Zîa Gök Alp Bey- Dar'el Fînun müderrisî sabıkı.

Reis- Mahkûmiyeti sabikeniz varmı?

Zîa Gök Alp Bey- Bir siyasi meseleden dolayı mahkûmiyetim vardır.

Reis- Hangi mahkemedze?

Zîa Gök Alp Bey- Taş Kışlada.

Reis- Oturunuz. İsmi âliniz?

Kemal Bey- Kemal.

Reis- Pedereniz?

Kemal Bey- Arif.

Reis- Sinniniz?

Kırk Kemal Bey- Kırk.

Reis- Maskat-ı re'îsiniz?

Kemal Bey- İstanbul, Efendim.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Kemal Bey- İstanbul, Nuru Osmaniye.

Reis- Dereceî tahsiliniz?

Kemal Bey- Hususî.

Reis- Müte'ehhilmisiniz?

Kemal Bey- Hayır , Efendim.

Reis- Memuriyeti haliye ve sabikeniz?

Kemal Bey- İaşe nazırı sabıkı.

Reis- Bir gona mahkumiyeti sabikeniz varmı?

Kemal Bey- Hayır.

Reis- İsminiz?

Şükrü Bey- Ahmet Şükrü.

Reis- Pederinizin ismi?

Şükrü Bey- Hüseyin.

Reis- Maskat-ı re'cesiniz?

Şükrü Bey- Kastamonu.

Reis- Sinni âliniz?

Şükrü Bey- Kırk üç.

Reis- Mahalli ikâmetiniz?

Şükrü Bey- Şişli.

Reis- Memuriyeti haliniz ve sabikeniz?

Şükrü Bey- Mearif nazırı esbaki.

Reis- Mahkumiyeti sabikeniz varmı?

Şükrü Bey- Hayır.

Reis- Hali firardan bulunanlar varmı? Okyunuz, Efendim.

Kararname

Teşkilât-ı mahsusê ile alâkadar olarak tertib ve icrai kital ve mesavii saire maznunü aleyhim olup hali firarda bulunan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez ve Meclisi Umumî âzasından Sadri Esbak Talât Paşa, ve silki askeriyeden matruğ Esbak Harbiye Nazırı Enver ve Esbak Bahriye Nazırı Cemal Efendiler, ve Esbak Mearif Nazırı Doktor Nâzım ve Doktor Behaettin Şakir ve Doktor Rusuhi ve Emniyeti Umumîye Müdürü /

Esbakı Aziz Beyler halî firarda bulunmalarına mebni usulî muhakemat-ı cezaiye kânun^unün üç yüz yetmiş birinci maddesi mucibince mahkemeye g^elmeleri için işbu tarihten itibaren canibî riyasetten on gün m^ehl verilmekle müddeî mezkûre zarfında gelmedikleri hald^e kendilerine kânuna itaat etmemiş nazarıyla bakılarak muhakemelerinin giyaben bir rüye hukukı.

(Sahife 4)

medeniye^tden iskât ve emvallerinin haciz olunacağı ve bu esnad^e bir g^ena dava/ikâmesine hakları olmayacağı ve aleyhlerine davaya kıyam edileceği gibi bulundukları mahalleri bilenlerin haber vermekle ve bilcümle zabtî adliye memurlarının kendilerini derdest etmekle mecbur olduklarını mübeyyin işbu kararname kânun^u mezkûr^un üç yüz yetmiş ikinci maddesinden istinbat olunan ahkâma tevfiq^en tanzim ve muamelatı hacziye hakkında tebligatı mukteziyenin icra ve sair muamelat ifa olunmak için nüsh^ei kâfiyesi müddeî umumîliye tevdi kılındığı ilân olunur.

Müddeî Umumî: Mustafa Nazmi Bey -

Tarihi, Efendim? (14 Nisan)

Zabıt kâtibi.

Müddeî Umumî Mustafa Nazmi Bey- Şu hald^e isbatı v^ecut etmemişlerdir, Efendim.

Giyaben muhakemelerinin icrazını talep ederim.

Reis- Sait Halim Paşa Hazretleri, Celâlettin Arif Bey ile Hasan Hayri Beyi müdafâa için tevkil buyurdunuzmu?

Sait Halim Paşa- Evet, Efendim.

Reis- Pek iyi. Halil Bey Efendi, Esât ve Kâzım Bey-

lerle Tahsin Efendiyi müdafâa için tevkil buyurdunuzmu?

Halil Bey- Evvet, Efendim.

Reis- Ahmet Nesimi Bey, Saki Beyle / Ahmet Muhlis Beyi müdafâa için tevkil ettinizmi?

Ahmet Nesimi Bey- Evvet, Efendim.

Reis- Maarif Nazırı Şükrü Bey Efendi, Saadettin Ferid Bey Efendiyi tevkil buyurdunuzmu?

Şükrü Bey- Evvet, Efendim.

Reis- İbrahim Bey Efendi, zâti âliniz kimi tevkil buyurdunuz?

İbrahim Bey- Efendim, Mahir Efendi / Yusuf Cemâl Bey, birde Kadri Bey.

Reis- Kemal Bey, Saadettin Bey ve / Emin Adıl, Ahmet Ramiz Bey Efendileri / ve Hasan Hayri Beyi müdafâa için / tayin buyurdunuzmu?

Kemal Bey- Evvet, Efendim.

Reis- Miñhat Şükrü Bey Efendi, Mahmut Mahir Bey Efendiyi tevkil buyurdunuzmu?

Miñhat Şükrü Bey- Saadettin Ferid Bey, birde Ramiz Bey

Reis - Burada yazılı değil, demek / onları da tevkil buyurdunuz.

Miñhat Şükrü Bey- Evvet, Efendim.

Reis- Zia Gök Alp Bey, Haydar Rifât Bey ile İsmayil Tefvik Beyi tevkil buyurdunuzmu?

Ziya Zay Gök Alp Bey- Evvet, Efendim.

Reis- Vekil Efendiler, divanı harplarca ve bahususâ divanı harbi öñfilerce teamül olmadığı ve bir / göna mecbu-

teemmül
umurt

52 T.
75-77

11

E

72-74

66

25-26

27-28

51-

58

60

61-62

78

100

104-106-107

113

riyeti kanuniye bulunmadığı halde mücerred maznuninin müdafaalarını teshil ve hiyri iktizada istiane edebilme-
lerini/teşmin için bu muhakemeyi/ kemalixadixvexhikarafx
ikk müdafa ve killlerinin bulundırmasına divanı/harbîn
muhakemeye kemalî adl ve/bitarafiy ~~ikra~~ ile icra ettiğini
enzarî umumiyede isbat etmek için muhakemenin alenen cere-
yanına müsaade olundı fakat bu müsaadeyi sui istimal etme-
yerek isticvaibat hitam bulmadıkça araya söz karışdırma-
manızı ve kemalî itidal ve sükün ile hareket ederek s
kanuna riya yetkâr olmanızı ihtar ederim.

(Zabt kâtibi hitaben) kararnameyi okurmusunuz?

Kâtip Şefik Bey tarafından kararnameyi okunur ;

Kararname

(Sahifa 4)

Infisahını ilân eden "İttihat ve Terakki" Cemiyeti-
nin reisi Umumîsi Sait Halim Paşa ile Meclisi Umumîsinin
âzâi tabiyesinden olan Talât, Enver, Cemal, İbrahim, Şükrü,
Halil ve Ahmet Nesimi ve kâtibi umumîsi Mişhat Şükrü ve
Merkez Umumîsi âzasından İstanbul murahhası Kemal ve Zia
Gök Alp, Doktor Rusuşhi, Küçük Talât ve yine Merkezi Umumî
âzasından olup teşkilât-ı mahsusoyi memur bulunan Doktor
Behaettin Şakir, Doktor Nâzım, Atıf, Rıza ve teşkilât-ı
mezkûre encumen idaresine dahil olan emniyeti umumîye müdürü
esbakî Aziz ve merkez kumandanı sabıki Cevad Beyler hak-
kında icra kılınan tahkikat-ı ^{muhtazammın} müteammın evrakı istin-
tikiye ve teferruatıyla divanı harbî örfi müddei umumîli-
ğini balad mestur iddianamesi mütalaa ve tetkik olundu.

Mezkûr iddianamede "İttihat ve Terakki Cemiyeti

biri programa ve nizamnamei dahiliye müstenid zahiri ve
 âlîni, digeri talimat-ı şifahiye ve mahremâneye mütbeni
 mestur ve hâfi iki mahiyeti mütezateyi câmi olup delail ve
 berahini mevcude müeddâsından şahsiyeti, mâneviyesinin bir
 silsilei kıtâl ve garat ve sui istimalat ile maznunu aleyh
 bulunduğz ve icraat-ı vakıasından mütevellid mesuliyeti
 kanuniyeyi mütehammil olması cemiyetler kanunî/ahkâmî seri-
 hisiyile müeyyed olan Cemiyeti mezkûrenin baladê mezkûr/el
 esami rüesâi mühimme ve erkânî/müteneffizesinin k mabihül
 maznuniyeti izah
 ve kendilerini isnad olunan ceraim bast ve
 temhid edilmekte ve izan cümle geçen üç yüz otuz/senesi Tem-
 muzında rüesâi cemiyetle bil istişare ilân olunan seferber-
 lik üzerine Cemiyetin zinûfus erkânından olup firarlarından
 dolayı/silki askeriden matrud Enver ve Cemal ve keza firarî
 Talât Beylerde/rufekası Avrôpanın meşğul olduğu/harbî umu-
 miden bil istifade izan/ve intidar ve adli vedad ve hikmet/
 ve raefetle hall olunması icab eden/mesaiî muallaka ve za-
 vaili müaddileyi her kese ibrağı şiddet ve/her tarafa ilkaî
 dehşetle hall ve fasl sevdasında düşerek mukadderat-ı/millet
 üzerinde tahavvülat-ı azime/ve teşevvüşat-ı bi-nihayeyi mün-
 tac efaal ve icrât-ı vehimiye cüret/ve sureta amâlî milliyeyi
 tatmin/maksadiyla ve hakikatta ise bir/gaâleî nğma uzma
 ihdas ile setâi milleti susdurmak ve bu fırsattan bil ist-
 tifade icrai etmek emniyesiyle hareket eyledikleri ve harbî
 umumîye/ıştirakî bir takım hiyel ve desais/istimâliyle emri
 vaki halına getirdikten sonra tatbiki menviyata bil iptidar,
 Harekâtî harbiye sıralarında mekaşidî hâfiyelerini mevkiî

tahakküm ve tağallüp ile iddihar-ı serwet
 ve samân (ehmed).

fiile isâl garazıyla hususî ve mahvî komite^{ce}sinin

(Sahife 5)

efâal ve harekâtla ^{ile} iştiğâl etmek ve hapshanelerinden tahliye ettirdikleri kavafilî mücriminin harakât-ı cinâyetkârelerine esaslar hazırlamak ve bunlara emavir ve talimat vermek ve bütün bu kabil harekât-ı hâfiyle ile İstanbulda iştiğâl etmek üzere teşkilât-ı mahsus^a namı tahtında vücud^u getirdikleri ^{eri bir} komiteden emniyeti umumiye müdürü esbakı Aziz ve merkez kumandanı Cevad Bey dahi ^{anlar} tarafından ittihaz olunan mukarreratın tasdik ve tatbikini ifa edip istihdam eyledikleri eşhasa külliyetli paralar tevzi^z ve manatıkı muhtelifiye sevk ve izam ve Doktor Behaettin Şakir gibi rüesasına şifre miftahları verip emrlerine otomobiller, mebzulen nuku^d ve levazım^ı tahribiye tevzi^z ve tahsis eylemiş ve bu vechle İttihat ve Terakki Cemiyeti rüesasının mekasidini gizli bir usul dairesinde tenfiz ve icraya koyulmuş oldukları dermâyan olunmaktadır. Bu komitenin taşraya dağıttığı efradından bazıları reislerinin telkin ve işaretleri ve ahır mahallerin İttihat ve Terakki ^{me} murahasalarıyla Cemiyete intifa^z garazıyla müti ve münkad bazı memurin^{le} saikei safvet veya ilcayⁱ cehaletle ^{anlere} iltihak eden ^{m.} kıkdarı pek kalil bazı eşhasın delâlet ve muavenetiyle taktili nüfus, nehbi^{emvâl} ve nuku^d ve ihrakı mebani ve ^t ecsad, hetki^{arz} işkence ve eza feza^{ihini} ikâ eyledikleri bu mesaibe hedef olanlar bila-tefriki cina ve mezhep ve ebnayi memleket olup bu meyanda mağdurinin kısmı mühimmi gerçi Ermeniler ise de kısmı külliside anasırı saire

hitaben 150 numaralı kararı mühtevi. "Galatalı Halilin Komitece tecziyesi matluptır, emanet postakameden istirdar edilecek, icabında ahaliye verileceğin tebliği", ibaresini ve ziyrinde "Aziz, Atif, Nazım" imzâi zâtilerini, havi ve altında "muvafıktır: Cevad" tasdik ve imzasını ve daha altında "esbabı hıyanet para toplamak", ibaresine şamil olan varaka ile sabittir. Bu kararnamenin merbutı varaka ise, keyfiyetin "Artvindeki, Bahaettin Şakir Beye bizzat hall olunacaktır" işaretiyle "A. Cevad" imzasıyla şifreli telgrafla emir ve işâr olunduğın irae eder.

"Teşkilât-ı Mahsusede" firarî Enver Beyin amcası Halil Paşanında merkez kumandanlığı zamanında dahil bulunduğu ve teşkilât-ı mezkûrenin İttihat ve Terakki cemiyetiyle irtibâtına (Tertip numara 10, vesika 4) Midhat Şükrü Beye hitâben yazılan "Halil, Nazım, Atif, Aziz" imzalarının havi ve 59 numaralı tezkere delil ve bu uğurda sergerde cemi ve tedarik ve mahpusları tahliye ettikdiklerinde muameleyh Halil Beyin İzmit mutasarrıflığına gönderilen 67 numaralı telgraf bürhandır.

"Teşkilât-ı Mahsusede" ye mevaddı tahribiye verildiğini muameleyh Halil Beyin harbiye dairesi müdüriyetine 68 numara ile 16 Tegrinisanî sene 30 tarihinde yazdığı tezkere göstermekte ve buna mümasil ve saike teşkilât-ı mahsusenin evrakı mütebakıyesi meyanında tesadüf edilmekte bununla beraber tedkikat-ı vakıadan bu daireye ait evraktan bir kısımlı mühimminin ve Merkezi Umuminin bütün evrak ve defatirinin aşırıldığı anlaşılmakta ve hatta Emniyeti

Umumiye Müdürü esbaki Aziz Beyin Talât Beyin istifasından evvel/daireden aldığı malumat ve muhaberatı mühimmeye dair dosyeleri infisalından sonra ve iade etmediği Dahiliye Nezareti Celilesinin tezkere/si münderacatı ve şhadatı mazbute/delâletiyile subut bulmakda (tertîp/numara 31) ilânı harp^{te} haylı müddet akdem harekât-ı harbiyeye niyet olund^uğ^u ve bunun cemiyetçe/kast ve arzu olund^uğ^u 17 Ağus^{ta}s 30/tarihinde kâtibî umumî Miâhat Şükrü/Beyin imzasıyla ve Erzurum valisi/vasıtasıyla Behaettin Şakir Beye/olan işâr-dan istitlal olunmaktadır./

Diyârbekirde ikâ edilen kıtâl ve fecaiyin firarı Talât Beyin iğmaz/ve teşvikiyle tevali eylediğini (tertîp 8, vesika 1) Zor mutasarrıfı Ali Suad Beyin mümaileyh Talât Beye/kişide eîdip münderecat-ı vali ve yaveriyle komiser Memduh^{un} idamen tecziyeleri vicubına dair olan su şifreli telgrafnamenin "hıfz" işaretiyile iptali teyyid eder.

Dahiliye Nezareti kâlemi mahsus müdürü İhsan Bey Kilis kaymakamı/iken Dersaadetten Halebe gönderilen/Abdül-Ahad Nuri Beyin/tehcirin imha/maksadına müstenid bulund^uğ^uına ve Talât Beyle temas ettim imha emirlerini bizzat aldım memleketin selâmeti bundadır", deyerek kendisinde iknae çalışıldığını ityan eylemektedir (evraklı istinta-kiye sahife 15).

Bursa kâtibî mesul^u Doktor Miâhat/Beyin Bolu kâtibî mesul^u iken Kangriden Bolu mutasarrıflığına Ankara/vilâ-yetinden tebiâd/olun^{an} Ermenilerin yekün^ü altmış bir binc (61.000) baliğ olduğ^unu ve vilâyet ahali İslâmiyesinin

bu münasibetle İttihat ve Terakki ile onun zâde-i meşruu olan hükûmete prestij ettiklerini ve bu tehsirin

(Sahife 6)

senelerce paydar olacağı binaenaleyh bu linkde sâadeti atiyesini temin için aynı harekete intisalin mucibi fevaid olacağına dair servis çektiği mutasarrıf Müfîd Beyin 11 Eylûl 31 tarihile Dahiliye Nezaretine olan şifreli telgrafnamesinde muharrer diki (tertiş 8, vesika 2) bununla Bolu gibi darül-harakâttan madud olmayan bir mahalde tehcirin ne tedbiri askerî ve ne de tedbiri inzibati cümlesinden olmayıp cemiyetin emel ve arzusundan münbais ve Miñhat Beye müracaattan mülhîm oldığnz anlatmadadır.

Kısa bir müddette Kangride bulunan bu zâtın Ankara vilâyeti halkının hissiyat-ı umumîyesini uzaktan öğrenemeceği bedihî ve bulundğz vilâyet ahalisinin hissiyatına agâh olması daha sehil ve tabii idi. Halbuki Kangrinin merbut bulundğz Kastamun Müslümanlarının mühitleri haricindeki vekayi-i nefretle yad ve telâkki eyledikleri hat-ta bir gün memleketin müftisiyle meşayih ve esrâfından bir cemi (gafirin) vali Reşit Paşaya aynen şu sözleri "Civar vilâyetlerden Ermenileri mazbahaya sevk eder gibi çoluk çocuklarıyla beraber dağ başlarına çıkararak katl ediyorlarmış, biz memleketimizde böyle şey istemeyiz, gazabi ilâhiden korkarız, küfr ile hükûmet paydar olur zulmîle zulmîle paydar olmaz aman rıca ederiz bizim vilâyette böyle bir muamele yapılmasın", dedikleri ve valii müşar ileyh canibinden böyle bir hale kâtiyen meydan verilmeyeceyi

beyan ve temin edilmesi üzerine meserretlerinden gözleri yaşatarak gittikleri ikinci merbutun onbeşinci sahifesindeki beyanât-ı tahririye ile müeyyittir.

"Teşkilât-ı Mahsusê"nin ve ona mülhak bazı jandarmaların Erzurum vilâyeti mah mülhakatında Ermenilerze olan t'addiyat ve tecavuzatını t'evzih eden vali Tahsin Bey Efendinin 15 Temmuz 331 tarihli şifreli telgrafnamesi "Fayik namında bir mülazımın Arabyanın dört kızını aldığını ve mülazım Kâmil Efendinde 1863/lira ve otuz beş yük eşya ve pek çok mücevherat çaldığını para ve kadın rezaletinin pek hecalet aver ve merdliye muhalif olduğun ve bu hallara hatime ve bilhassa teşkilât-ı mahsusê namı altında t'reyen çetelere her taraftan nihayet verilmesi ve Mamuretülaziz valisi; bütün yollar kadın ve çocuk cenazeleriyle doludur, defn etmeye yetişemiyoruz", diyor "merdivimizi tarihi milli-mizî muhafaza etsek iyi olur cümleri mühtevidir". (Tertip 8, vesika/4). İşbu telgrafnamenin meclisi mebusanın beşinci şubesinde firari Talât Beye ait evrak meyanında bulunması. Zor mutasarrıfı Suat Beyin balade zikri geçen şifreli telgrafnamei mühimmesinin keyfiyet ve maksadı hıfz ve iptalını teyid etmektedir.

Erzurum Teşkilât-ı Mahsusê reisi Behaettin Şakir Bey imzasıyla Mamuretülaziz valisi Sabit Beye ait- Nazım Beye ait olmak üzere keşide kılınan ve fotoğrafı dokuzuncu tertipte bulunan şifreli telgrafnamenin müdereçeti. "Oradan sevk edilen Ermeniler tasfiye olunuyormu? Nefi ve teğrip olundüğün bildiriniz, eşhası muzirre imhâ ediliyormu?"

TM

Tel 21/4/1915

yoksa yalnızca sevk ve izamı olunuyor, vazihen/bildiriniz, kardışım." suretindeki/mumailiye Resneli Nazım Beyin o'ğünde sırada Mamuretülaziz İttihat ve Terakki müfettişleri ve elyevm hali/firarda bulunması teşkilât-ı mahsusenin imha vazifesiyle meşgul olarak cemiyetle irtibat-ı müekkid ve sa'ikden'dir.

Samsun kâtibi mesulü Rüstü imzasıyla İttihat ve Terakki Merkezi Umumiyesine çekilip Midhat Şükrü Bey/ tarafından teşkilât-ı mahsuseye memur Doktor Nazıma 16 Kânunzevvel 330/tarihinde hevale edilen telgrafname dahi "Beşinci çete olarak Tufan/Ağa kumandasıyla elli beş kişilik/bir çetenin motor zle yola çıkarıldığını" mübeyyin olması teşkilât-ı mahsusé ile Cemiyetin irtibat ve münasibetini ve şubat-ı Cemiyetinde ötedenberi çeteler tertibiyle iştiğal ettikleri musavvârdır yine buni müddeyiâ. "Balıkeser İttihat ve Terakki müfettişi Musa" imzasıyla 20 Teşrinisani 330 tarihli Midhat Şükrü Bey'e mürsel ve Doktor Nazıma muhavvel/mektup münderecat-ı ayrıca Dahiliye/Nezaretiyle Cemiyetin bu çetelerle meşgul olduklarını irae eder.

Kezalik Brusa murahhasesliğinin/19/Kânunzevvel 330 tarihli Merkezi/Umumiye tahrirat-ı canilerin şakilerin Teşkilât-ı mahsuseye mukayyed/olacaklarını mulindir.

Gerçi işbu çetelerin bidayeti/seferberlikte harba iştirak ettirileceği işae ve erbabi husus ve sa'fet, iknae gayret edilmiş isede, bil/ahere kısmen balade zikr ve ityan olundığı vechye tehciye tabii tutulan kâfilelerin katl ve ifnası hususunda istihdam kılındıkları, olbapdeki delail

20 *berhane*

ve berâhin ve vesaikin/heyeti umumîyesinden müsteban
olmaktadırlar.

(Y. 6)

ecsadin dere ve

Taktillerin Talât ve Cemal ve Enver Beylerin emr
ve vukufları altında ceryan "tertip 11, biri 21 Temmuz
331 tarihli Diyarbakir ve Mamuretülaziz, Urfa ve Zor vali
ve mutasarrıflarına yollarda kalan emvat defn ettirilerek
ve göl ve nehlere attırılmaması ve yollarda terk ettikleri
eşyanın yakılması hakkındaki Talât Beyin şifreli telgrafi
ve Dördüncü Ordu kumandanı Cemal Beyin Diyarbakir valisine
"müstacel" ve zâta mahsusdur işaret ve 1 Temmuz 331 tarihli
telgrafda Frâs nehrinin cenubına doğru sürüklediği ecsadin
harekât-ı isyaniyede maktul düşen Ermenilerin cesetleri
olması mühtemel bulduğundan bahisle bunların mahallerinde
defn ettirilmesi meydanda ecsad bırakılmaması
"lüzum" beyan olunmaktadır. (Tertip 11, vesika/3), cevaben
mümaileyh Cemal Beye çekilen 3 Temmuz 31 tarihli ve "zâta
mahsusdur" işaretini havi şifreli telgrafnamede "Frâs vi-
lâyetimize pek az munasibettedir. Sürüklenen ecsadin
Edzrum, Mamuretülaziz cihetlerinden gelmeleri mühtemeldir.
Burada hareketi isyaniyede - maktul düşenlerin ya metruk
ve derin mağaralara atılmaları yahut ekseriyetle yapıldığı
veçhle ihrakları suretiyle muamele yapılmakta ve defnleri
bile pek müstesnadır" denilmektedir, Zor mutasarrıfı esbaki
Ali Suat Bey livâi mezkûre sevk edilen Ermenilerin avakibi
hakkında malumat vermekte hatta Tasvirî Efkâr gazetesi mu-
harrirliğinde bulunmuş olan Halepte ajans telgrafları tabii
Agâh Beyin Zor mutasarrıfı Salih Zeki Beyi "Senin için
on bin Ermeni mahv etti deyordular" demesine karşı Zeki

Beyin "benim namusum var/on bine tenezzül etmem, daha çık bakalım" cevabını vermiş olduğ^unu Agâh Beyin rivayetine (Sahife 7)

atfen dermeyan eylemek^{tedir}. (Tertip 6, ve tertip 14. ve tertip 11, vesika 1).

Mamuretulaziz valisi tarafından Malatya mutasarrıfına şifre ile verilen emrde tebliğat-ı ekideye rağmen yine 90 yollarda pek çok ecsadın bulduğ^u ihbar ediliyor, bundaki mehazır mühtacı izah olmadığı gibi/bunda terahi gösteren memurinin şiddetle tecziyeleri Dahiliye Nezareti/Celilesinden ekiden bildirilmekle/hudud dahilindek^e bilumum cesetler/dikkatli bir suretle defn edilmek için miktarı kâfi jandarma ile ileri gelen memurinden bir kaç zâtın/bu ile memur edilerek hemân her tarafa çıkarılması lüzum^u ihtar olunmaktadır.

Diğarbekirden sevk olunan Ermenilerin yüz yirmi bin (120.000) nüfus hâzır/baliğ olduğ^u hakkındaki Reşidin/Dahiliye Nezaretine keşide ettiği/15 Eylül 31 tarihli şifre, vekayi-in/derecei şumul ve ehemmiyetin irae^eye kâfidir. (Tertip 13, vesika 1.)

Bir Ermeniyei tesahüp edecek bir Müslümanın hanesi önünde idam ve hanesi ihrak ve memurinden ise/tard ve divanı harb^e sevk ve himayeyi reva görenler ciheti askeriyeden iseler, nisbeti askeriyelerinin katliyla berai muhakeme mezkür divanı harblara tevdi olunmasına mütedzair. Üçüncü Ordu kumandanı Mahmut Kâmil imzalı telgraf (tertup 13, vesika 1).

Bu fecayide nehir anil münkir emri şirisine oralar-

enle
laruz

daki Müslümanların ne gibi tehdit ve tethiş altında muvafak olamadıklarını ve fecai-i vakiadan yerli ahali İslâmiyenin ve küçük memurların muaheze olunamayacaklarını (ukulî) selimiye telkin ve efkârı adliye tatmin eyler.

Trabzon mebusu sabıki Hafız Mehmet Beyin Kara Deniz sahillerinde Ermenilerin kayıklara ne sîretle ~~ve~~ irkâp ve şark eylediklerini mübeyyin ve bu fecaiyi Talât Beye bildirmiş ~~ise~~ vali Cemâl Azmi hakkında bir şey yapılmadığını. mütamadın/ ifadesi (tertîp 15).

Talât Beyin vaziyeti cürmiesine/ tesbit eden esbabı teyidiyedir. Erzurum valisi Münir Beyin 14/ kânunzevvel 34 tarihli şifreli telgrafı (tertîp 16) Erzurumda Kıgı tairikiyle gönderilen zenginler kafilesi vaşii sabık Tahsin Beyin rızası hilafına olarak merkezi umumî âzasından Behaettin Şakir Beyin tertip etmiş olduğu çete efradı ve Dersimliler tarafından katl ve garâze mâruz kaldıklarını mübeyyin ve binaen aleyh belaili mevcudiyeyi cürmiesini müeyyidir.

Tehcir edildikten bazılarınin sabiken Kangri kâtibi mesulî ve ~~çetesix~~ halen tüccardan Cemal Oğuz Beyin ifadei teşkil eylediği Kürd Alo çetesi tarafından tarafından sureti katllarına dair Cemal Asîf Beyin ifadei mazbutesi (tertîp 18) cemiyet mümessillerinin/ cemiyetin manzumesi merkeziyesine/ muvaf olması lâzım gelen fiil ve hareketlerinin bir cüzüdür. zidir.

Ankara Tehciri esnasında mahalli İttihat ve Terakki klubünün kumandan nezdine Tayib Efendi namında birini göndererek berâzi sevk ciheti askeriyede müstahtem Ermeni

Tarif

memurini/ sihiyesinin nisbeti askeriyelerinin katlini teklif ettikleri ve Merkezi Umumi mensubininden Memduh Şevket ve ~~Diyarbakır~~ biraderi Râfât Beylerin o/sırağa Ankaraya gide- rek ne suretle zengin olduklarını ve Ankara tehciri tavsi- lâtinı ve İttihat ve Terakki kâktibi mesulü Necati Beyin derece müdahelatını ve bu hususta büyük yol ifa etmiş olan vilâyeti müşarileyhâ polis müdürü esbaki Manastırlı Behaet- tin Beyin efaal ve harekâtını taadif izah eden (tertip/2, sahife 1) Miralay Halil Recai Beyin beyanâtı mufassalası bilhassa şayanı kavâ ve tezkâr beyanattan magdud ve itai malûmata muktedir şuhudında esamisini muhtevidir. Mumaileyh Behaettin Bey oraca divanı/harbî tevdi ve hakkında takiba- tı/kanuniye icrasına tevessül edilmiş/iken İstanbula çağı- rılmış ve Dahiliye Nezaretinin talebâne binaen gönderilmeyen evrakı tahkikiye bil ahâr Harbiye Nezaretince celb ve istirdar edilerek mumaileyh takibatı/vakıadan kurtarılmıştır.

~~Kararlı~~ Netaici tedkikata nazaren fecayit/mezüküreyi şiddetle redd ve âdemi iştirak tarikine edenler vatan haini add edilir/iken Behaettin Bey gibi anasırı fe'eale pek ziyade mazharı himayet ve sehabet olmuşlardır. Hatta/Dahi- liye Nazırı esbaki Talât Bey/mumaileyh Behaettin Beyi şark ordular grupı kumandanı Vehip Paşaya/sureti mahsusde tav- siye ederek berai/istihtam göndermiş bir müddet/Samsun divanı/harbî refaketinde/ifai anlaşılmaktadır. (Vehip Paşanın/zatına mahsus dosyede mazbut ifadesi).

Kastamunz tehcirini izah ve ora kâktibi mesulü Hasan Fehmi Efendinin ceraim ve mesavisini nezaretçe yazmış/iken

dinlemediği ve tehcirin lüzumuna dair Doktor Behaettin Şakir/Beyden şifreli telgraf aldığı hakkında vali Reşit Paşanın beyanâtı (tertip 2, sahife 13) ve merbutâ telgraf suretleri ve İttihat ve Terakki fırkasının bir içtimasında fırka/reisi Talât Bey'e verdiği taktirde/Ermenilere karşı ika edilen fecayi/ve mezâlimi bilhikaye İttihat ve Terakki kâtibi mesûllarının cümlesiyle Doktor Reşit, Cemal Azmi, Sabit, Muammer, Atıf ve hapshaneî/umumî müdürü İbrahim Beyler haklarında tahkikat icrasını talep eylediği Talât Beyin "hıfz" işaretiyle taktirini bir tarafa attırdığını ve İzmirde "Sporting Klüptâ" Talât/Beyin kendisine - "Buradakilere ötekileri akıbatine uğradırdım" dediğini Doktor Nazım ile avânesine/birer faili müesser olduğunu söyleyen İzmir mebus İhsan Onnig Efendinin (tertip 3) ifadesi ve Vehip Paşanın (tertip 7, sahife 3) "Ermenilerin katli ve imhası ve mallarının yağma ve gasbı İttihat ve Terakki Merkezi Umumisinin neticeî mukarreratı olup Üçüncü Ordu mıntıkasında insan kâşalarını tedarik ve onları idare ve istihzâm eden Behaettin Şakir Beyin/emr ve işarında dir. Ruesâi hükümet/Doktor Behaettin Şakir Beyin emr ve işarına inkiyat etmişlerdir, Üçüncü Orduda bütün felaketi beşeriye/bütün fitne vefesat Behaettin Şakir Beyin i eli altında sudur ve zuhur etmiştir. Berikiler ipden ve kazıktan kurtulmuş yananını ötekilerde eli gözü kanlı jandarmalarını ihzar. "ilahere" ifadei tahririyeside İttihat ve Terakki merkezi/umumisiyle meclisi umumî âzai tabiiyesinden bulunan vükela için bir Sükayman Nazım hücceti ittiham ve bürhanı tamdır.

N. 3540

Umyet

Süleyman Nazîf Beyin. (Evrakı İstintakiye sahife 6)
Bağdad'dan Diyarbekir

(Sahife 8)

hududına gelirken ecsadın t̄āffününden
burunlarını tıkadıklarına dair Konya valii esbakı Cemâl Beyin
(evrakı istintakiye sahife 7) Halepten kaldırılması ordu
kumandanı Cemâl Paşa tarafından Talât Beyden sorulup cevaben
Ermeni meselesinde noktâî nazarıyla hükümeti merkeziye noktâî
nazarı arasında muvafakat olmadığından ileri geldiği bildi-
rildiğine ve Konya Ermenilerini himaye eylemiş zede Doktor
Nazım tarafından gönderilen mebus Ali Rıza Efendinin Merkezi
Umumîce âriz ve âmik düşünülerek karar verilmiş bir mesele
hakkında ısrar edilmemesi yolunda hayırhahane vesayada bulundur-
duğuna ve nihayet bu sebepten infisal eylediğine ve İstanbulda
bu meselenin mehzirini Talât ve Nazım anladırken, anlar
bu işin lüzum ve faidesine kail olduklarını ve Doktor Nazım
Bey daha ileri giderek bu teşebbüsün şark meselesine hall-
edeceğini söylediğine ve Hâzri Efendi işe çalıştığı halde
menine kadir olmadığını beyan eylediğini dair ifadesi tehcir
ve imha hakkındaki teklifatı icra etmekten imtina ettiğinden
dolayı azl edildiğinin dair (İstintakname sahife 17).

Ankara valii esbakı Mazhar Beyin ve Araplara icna
kılınan mezalim ve idamlarla Diyarbekir valisi tarafından
tehcire muvafatkâr vaziyette bulunmadıklarından dolayı
imha ettirilen iki kaymakam hakkında heyet-i taftişiyeyi
mülkiye müdürü umumî sabıkı Hamîd Beyin ifadeti Trabzon
fecayii ve failâeri hakkında Maliye Nezareti varîdat müdürü

umumîsi Lutfi Beyin (istintikname sahife 34, 38, 43).

Trabzon kâtibi mesul Naxil Bey hakkındaki beyanatı ve Bahaettin Şakir Beyin Erzurumdan Antalya mutasarrıflığına "Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Sivas, Trabzon" havalesinde tek bir Ermeni kalmamak üzere Musul ve Zor taraflarına sevk eylediklerinden Antalyada ne yapmakta olduğu" mealinde şifreli telgraf çektiği ve bir suretini Talât Beye göndermişse üsede, bir cevap alamadığına dair Antalya mutasarrıfı sabıki Sami Semur Sami Beyin ifadesi (evreki istintikiye 44. sahife).

Ve Rasdi Beyin Ankara tehcirine ve ora kâtibi mesul Neçati Beye ait malumatı müddeiyatı vakıyesini isbata medar delail ve karaine kâfiyedir.

Bahaettin Şakir Beyin Dahiliye Nazarı Talât Bey vasıtasıyla "Merkezi Umumiye" yazdığı bir şifrenin mahlul olup teşkilât-ı mahsus dosyasında zuhur eden varakanın zahirinde muharrer 69 numaralı cevapta "Mademki orada işiniz kalmamıştır Artvin meselesinden daha mühim bir vazifeyi derhâlde etmek üzere Trabzona hemen hareket ediniz, buradan hareket edecek olan Yakup Cemil Bey size lazım gelen izahat ve talimatı getirecektir", denilmiş olması oradaki irtibat ve münasebatı bir kat daha tevzih eyler.

Maznun aleyhimden vükelalıkta bulunanlar ifadat-ı istintakiyelerinde inkâr ile müterafık bir vazife meselesi ihdas ile mercii tahkik ve muhakemelerinin divanı harbi örfi olmayıp kanunî esası ahkâmınca teşkil kılınacak divanı âliye ait bulduğuna müdafaaatın dermîyan etmekdedirler fakat izahattan müstagne maddesi olduğu üzere kanunî esasının istinad

ettikleri 92inci maddesi nağırların veya müştereken heyyeti
 vükelanın ancak umurı memurilerden mütevellüt harekât-ı siya-
 siyelerinden mütehasıl efaali cürmiye ile mukayyed olup şah-
 sen ika/ettikleri veya feriden zi medhel buldukları ceraimi
 adiye için kanunı mezkürün otuz üçüncü ahkâmınca/niz nuzum-
 nuzzarın hiç bir imtiyazı kanunileri olmayıp o kabil ceraimden
 dolayı mercii muhakemeleri mehakimi/olmasına ve idareî örfiye
 cari olan/mahelce ol babdaki kararname mucibince kavanini
 T mülkiye ve adliye/temamıyla zakin " ve divanı harbi/örfilen
 mercii ceraim olacağına ve/taktil ve ihtikâr gibi mevaddın
 tahkiki işbu
 tahkikatıby divanı harbi örfinin teşkil ve vezafine müteal-
 lik kararnamei ahir mucibince de cümleî vezafiden sonra salif-
 üz-zikr. ceraimze mücaseretleri hakkında ber veçhi bala delail.
 ve berahini kâfiye/istihsâl kılınan maznunı aleyhinden, Doktor
 Behaettin Şakir, Doktor Nazım, Akıf, Rıza, Cevad, Aziz Beyler
 ve Enver, Cemâl ve Talât "Paşa"/beylerin kıtaldâ hem fiil ol-
 duklarından harekât-ı vakıaları mücazat-ı terhibiyeyi müs-
 tâlzem efâldan olarak kânunı cezanın kırk beşinci maddesinin
 birinci fıkrasıyla yüz yetmişinci maddesine hem fiil olmayıp
 bilerek icrai mazaheretle maznunların cürmlerinde muayyen.
 olarak feriden zimedhel bulunan Mişhat Şükrü, Doktor Rusuhi,
 Küçük Talât, Zia Gök/Alp, Kemal Beylerle Sait Halim Paşa/ve
 Ahmet Nesimi, Şükrü, İbrahim ve Halil Beylerinde kanunı mezkü-
 rün/kırk beşinci maddesinin ikinci fıkrası delâletiyle yine
 maddeî salifiye muvafık bulduğundan mevaddı/mezküreye tev-
 fikön maznunı aleyhimin Dersaadet divanı harbi örfisinde
 muhakemeleri icra kılınmak üzere/cinayetle lüzumı muhakemelerine

ve/liecel sevk evrakı tahkikiyenin/ma'a teferruat divanı
müşarileyha müddei umumiyininze tevdi ve irsalına/ber mucibi
iddianame karar verildi./

10 Recep 1337 ve 12 Nisan 1335./

Reis- Âzasından bulundığınız İttihat ve Terakki meclisi
umumîsi ve/merkezi umumîsi mukarrerâtıyla serzedde zuhur olan
efâli sekime ve/bahusus harbi umumî münasibetle/hasıl olan
meşâgilden bil istifade/bâzı kesanın mekasidi ihtiraskâre-
lerini teşmin için meydana çıkardıkları mesaili nâ müddiyenin
hiz arayı edemeyen tarzda husul olacağına kanî olarak/hiç
bir akli selimin kabul edemeyeceği tarzda zahiyen amali milli-
yeyi tatmin ve temamiyeti milliyemizi teşmin sadedinde göste-
rerek teşebbüs edilen hususat ve harekâtın/dövletin siyasi ve
idari ve iktisadi efâli umurunda tahavvulat ve teşevvüşat-
külliyeyi müntic efâl ve harekâta bulduğundan dövletin ba-
şına bir gâilei âzime çıkarmış ve/seferberlik münasibetiyle,
her tarafa teşmil edilen idareî örfiyeyi/bir fırsat ard ederek
iltizamı zecr ve şiddetle efvahi nası sedd ve muhalefet ve
tenkidi refi ve bend ederek bi muhaba tatbiki menviyata/kıyam
ve sadedilani ahaliyi iğfal ve iğlâl ederek bir takım serse-
lilerle mücriminden teşekkül ettirilen kavafilî dalle vasıta-
sıyla icra/ettirilen harekâtı cinayetskâranenin projelerini
ihzar ve bi-temamiha mevkiî fiile dilvazı-ı netai'ci elimeye
isal ettiklerinden dolayı vukua gelen ve dini mübeyyininizce
hiç bir vechle cevaz verilmeyip kavanin ve nizamat-ı Osmaniye-
ye hiç bir suretle kabili tatbik olamayan efâl ve tevlit
eylediği

(Sahife 9)

kânyâ lâyuâ fecayi ve mezalim enzârı âlemde nefret ve teliñi badi oldugundan bu efâlin mütecasırları meyanında sizlerin dahi bulundugunuz ve hususat-ı mebhuseden kühim rollar icra eylediğiniz iddia & olunur. Bu iddia müddei umumilik makamında tasrih ve isbat edilecektir. dikkat ediniz müddei umumide hitaben:

" buyurunuz:

Müddei umumî Mustafa Nazmi Bey Hazır bil meclis ve gaibi anilmahakeme zevat hakkında iddia ve isnad olunan mevadi cinaide krât olunan/kararnamede tevzih edilmiştir. Bunların delail ve vesaikinin kaffesi/esami üzerine mürettep olan dosyelerde mevcuttur, bunları tekrar şâ suretiyle teşrihi meseli ederek vaktin izaesine zait görürüm ve bu maksada mebni bu gün için icrası/muayyen olan muhakeme fi firdaya ta'like sebep olmuş olmak istemedim. Esasen hakikat huzur mahkemede/tecelli edecektir. Şu kadarki ruiyeti ibtidar olunan dâvanın ehemmiyetini ve adaleti şiddeti alakasını tâyin için bir iki söz ilâve edeceğim. Malumdır ki milletlerin içtima-ı, devletlerin teşekkül hakkı, adalet, musavatın heyeti içtimaiye içinde takarrur ve masuniyetinin kuvvetli bir surette devamı maksadına mâtuftur. Bundan naşi bir mülkte hakk ve adaletin vcdı o mülkteki hakimiyetin hayat-ı, âdemi ise mematı meselesidir.

Siniyni vafireden beru bu mesele mülki, Osmaniye kesbi müşkilat etmiş, Abulbeşirin bir evladı olan anasırı muhtelifi Osmaniye ye diğerine düşerek mağleşef tarihe kanlı sahifeler ilâve eylemiştir. Kanun Osmaninin menk ettiği, vicdan Osmaninin nefret eylediği, hakimiyeti Osmaninin, makamı

ve feribende

4/12/1914 = 9/11/1914

hilâfeti uzmai islâmiyenin hiç bir zaman kabul etmediği ve etmeyeceği öyle ceraim vukua gelmişdirki bu ceraimi tercüman ve mümessili olduğum hukuk^u umumiyeyi Osmaniye artık aff edemez. Osmanlı toprakları üzerinde cezasız kalmış cinayetler/kanun^u Osmaninin tayin ettiği cezayı görecektir.

Türab olmuş mâsum kanlar ruhun^u yeniden alarak dirilecektir. Atşanı⁽¹⁾ adalet olan akvamı Osmaniye reyanı adalet olacaktır. Hakikaten^{OS} amanlı toprakları adalete susamıştır. Ahvâlî ruhiyeyi memleket asırlardan beri^u gıdai esasîsi olan adaletî islâmiyenin südünden^u temanen nasibedar olmadığı için bütün aneenat ve meâlizatı memleket^y dıçarı zâf olmuş ve 324 tarihinde^u ilân edilen meşrutiyeti idareye islâm, Hristiyan bilcümle anasırı^u hakkı, adalet aşkıyla sarılmış, ülema, nüzeha, naceba, bütün safiyetleriyle çalışmış, hayfakı hakkı ve adalet temerküz edecek yerde lâhuad ve lâyuhsa bir sürü mesavi/ortalığı kaplamış, anasırı Osmaniye yekdigerininden ayrılmaya başlamış, hükümeti meşrutenin hizmetine şitab eden nice eşhabı namus ve hamiyet müteellim ve müteasir^{es} olmuştur, ilânı meşrutiyetle başlayan, katl, tahrib, gasb, nehb gibi kanlı vekara silsilei seyyiat ma'el^u esef İttihat ve Terakki cemiyetine idafe edilmekte olduğu gibi^u devleti Osmaniye için bir felâketi âzime teşkil eden şu harbi umumiyedeki taktil ve İttihat harb meydanlarında irake edilen meydan ve delirani Osmaniyenin kanlarından feci tessürler bırakmıştır.

Taktil gibi sibâne, İttihat^u gibi hasisane cinayata ma'lesef İttihat ve Terakki cemiyetinin merkezi umumisini ve heyeti umumisine^u ve teşkilât-ı mahsusesine^u isnad edilmiş

(1) atşan (Thursk)

ve huzuru mahkemeye sevk olunmuş zevât vükela memurini sifetiyle değil, yine İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânı ve merkezî umumî âzaları olmaları sifetiyle sevk edilmiştir.

Şu taktik ve itikarı dolayısıyla hakipayı Osmaniye düşen kanlı lekeler, -nasiyei Osmaniye sızırayan siyah lekeler ancak adalet kalemleriyle silinebilir ve öyle silinmek için cihad ediyor cürm işleyen İslâm, Hıristiyan cezalarını görecektir.

Müddei umumîlik mâkâmı yalnız bir taraf hakkında icrai tâkibata memur edilmemiştir. Makamın gibi bilumum müddei umumîlikler şikâyet/kabulına, tahriyat icrasına salih mevkiiler muhbir, müteşekki, mütezarrır olanların müracâtına küşade ve amadedir.

İslâm ve Hıristiyan olsun hiç bir Osmanlı kanı heder olmayacaktır. Bu badirei mukatelede İslâm öldüren Hıristiyan Osmanlılar hakkında dahi tâkibat icra edeceğim. Her halde cürm işleyenler cezalarını görecektir, fakat mâsum olanların zimmeti ise her halde şu maceraî kitaldan beri olduğu şu divanî âlide tayyün eyleyecektir.

Osmanlıların padişahı, bütün âlemi İslâmın Halifesi Altıncı Sultan Mehmet Han Hazretleri adaleti İslâmiyenin yeni baştan tecellisine karar vermiştir. Hükûmeti haziresi dahi aynı amali adaleti tâkip ile muvazzafdır, bilcümle anasırı Osmaniye ise padişahlarının sülûk-i adâ adilei mukânelerine ittibaen huzurunda bulunduğumuz şu divanî âlinin icrai adaletine nasbî inzar ve vakfî amal etmişlerdir. Kanaat edilmelidirki bu hiyeti hakime bütün eczasıyla beraber vicdanlarında hissi inkıraz adâletten başka bir şey beslemiyor. Esasen mahkemei adalete

hissi intikam, teesirat-ı siyasiye, efkârı ihtiraz giremez ve hiç bir devlet, ve hiç bir milleti mütemeddine hükûmeti Osmaniyeden mehakimi Osmaniyeden alet itlak mücazât icrasını talep etmemişler ve edemezler.

Bizden intizar olunabilen, hukukı umumiyei beşer namına bir adalettir. Adaleti İslâmiye huzurunda halifeler el pençe divan durarak gerdandadei inkiyâd olmuşlardır.

Osmanlı mahkemelerinde Osmanlı mahkemeleri hakimleri huzurunda vükela ve vüzera seyan olduğu gibi, Osmanlı adaleti munkatıfı olmayıp cari bulunduğu cihetle kararnamede serd edilen cinayatta Doktor Behaettin Şakir, Nazım ve Atıf, Rıza, Cevâz, Aziz, Enver, Cemâl, Talât Beyler hem fiil olarak ittiham edilmişlerdir. Mişhat Şükrü, Doktor Rusuhi, ve Küçük Talât, Zia Gök Alp, ve Kemal Beylerle Sait Halim Paşa, Ahmet Nesimi, Şükrü, İbrahim ve Halil Beylerde ferân kıtâli mezkürde zimeâ-hel olarak maznun ve müttehim bulunmaktadır.

Haklarında muhakematı âlâniyenin icrasını talep ederim. Celâleddin Arif Bey (dava vekili) - Paşa Hazretleri, müsâde buyurılırsa hukukı umumiye talluk olan bu muhakemede intizamı umumiyei teemin etmek maksadıyla vazife hakkında bazı mütalât dermiyan edeceğim.

Reis Paşa - Buyurun.

Celâleddin Arif Bey (dava vekili) - müdafâlarını derçh de eylediğimiz zevâtın hiyyeti hakimleri huzuruna sevki için kararname ve iddianamede

(Sahfife 10)

isnadedilen mevaddın mahiyeti kanuniye-

leri bize evvel emrde hukuk umumîye ile alakadar edecek bâzı izahat vermeye mecbur ediyor tabii makamı iddianın dermîyan buyurdığı veçhle devleti Osmaniyenin teşşisinden beri sıbfet etmemiş olan bu tarihi harisenin kavanini mevzuemizin icabatı kâtiyesi dahilinde tedviri vazifei mühimmesi heyyeti celilelerinin kemali adaletine ve azm ve metanetine ve alelhusus futuru namieziri mesaisine mevduddır. Mahkemei âliyelerinden sadır olacak olan hükm yalnız muvekkillerimizi nesli hazırı değil, ensalı mustakbele Osmaniyeyi ve adaletin en mübeccel ve en ulvi misallarını mutavaziane ifadeleriyle kaîd eden tarihi İslâm ve Osmanîye alakadar eyleyecektir ve bütün beşeriyet şarka ve şarkın bilhassa bizlere müteveccih olan nazarlarında memleketimizde adaletin her türlü şgrattan, her türlü şaibeden, her türlü ihtiraslardan münezzih olarak kabiliyeti tatbikiyesinin derecesini gösterecektir.

Yine mahkemei devletleri muzurında ve vazifesini tema - mıyla müdrük ancak hakk ve hakikatın tecellisine hitmet etmek âzım ve kararıyla çıkıyor. Heyyeti celilelerinin muhtasif bulunduğđ recaiyayı âlileyi mâ nisfet bu tarihi vazifemizi teshil edeceğinde eminiz yine makamı âli-i iddianın dermîyan buyurduğđ veçhle şgraz, intikam ve saire mahkemei âliyenizin işğal eylemekte olduğđ o mezkî-i âlinize kadar yükselemez ve bu gibi şeyler, heyyeti hakimei celileyi hiç bir veçhle müteessir edemez. Adaletin temerküz etmesi lazım gelen bu mahalî mukaddesden, sadelikle ihtişamla, şevketle bir ses yükselecektir ve bu ses, bütün ortaya atılan o gürültüleri bastırarak ve bütün azametiyle istikbalda bile işidilecektir bu ses

Seca/ya-l

adâletin ve hakk^u/hakikatın sesi olacaktır, işte bu kanaat ve samiiyetlerdirki hususât-ı âtiyenin dahi arzını kendimiz için bir vacibe add ediyoruz müekkillerimize isna^t olunan töhmet, taktîl ve sairede hem fiil olmak veya feren zimed^ehâl bulunmak hususlarıdırki gerek iddianame, gerek kararname, İttihat ve Terakki cemiyeti münfesihesinin biri teşkilât-ı mahsus^e hâfiye, diğeri^ede teşkilât-ı âliyeye ait iki tarzda idaresini irae ediyor ve teşkilât-ı hâfiyesi marifetiyle idare eylediği taktîl ve saire gibi mezâlîme teşkilât-ı âlîyeyi dahi zahir olarak müekkillerimizden bir kısmının hemfiil ve bir kısmında bile rek müzaheret/suretiyle feren zimed^ehâl olduklarını derm^eyan ediyor ta^zi iddia şu şekilde bulunmasına nazaren bu davanın hey^etî âliyelerinin vazifesine dahil olup olmaması meselesi, en ziyade m^uhtac^ı tetkik bir meselâi kânuniye teşkil eder.

Müekkillerimizden Sait Halim Paşa ile Halil, Nesimi, İbrahim ve Şükrü Beyler, mâlum olduğ^u veçhle vükelâi sabıkai d^evlettendirler. Kânunî esasının vükelâi d^evlete ait olan faslın otuz bir ve otuz üçüncü maddeleri nazarı tekike alındığı surette görülürki vükelâi d^evletin umur^u memurelerine müteallik muhakemelerinin ancak divanî âliye a^zdat aidiyeti ve memur^uriyetlerinden hariç sırf zatlara ait olan her nev davalarının mahallî ru^uyeti mehakimî umumiyedir diğ^er taraftan, kânunî esasının yirmi üçüncü maddesi gayet tak^uid^udur. Kânunî esasının yirmi üçüncü maddesi d^eyorki hiç kimse, kânunen mensub olduğ^u mahkemeden başka bir mahkemeye sevk olunamaz. Daha doğrus^u icbar olunamaz ve keza kânunî esasımızın yüz on beşinci maddesi daha kat^u surette ifadei meram ediyor ve d^eyorki. Kânunî

esasinin bir maddesi bile hiç bir sebep ve ^a bahane ile tâtil ve icradan iskat edilemez, demekki şu suretle bu davanın iki muhtelif mahkemede ruzyekt edilememesi ahkâmı müsellemei ^a kanuniye müstenittir. Onun için biz bu meseleyi evvela dört cihetten tetkik ettik:

Birinci cihet zati madde, olacaktır.

İkinci cihet, müekkillerimizin şahsiyet ve sıfatları.

Salisen isnad olunyan fâilın eskâli ^a kanuniyeleri ne suretle ^a olduğ ^a

ve rabiyyende işbu davanın tahkikatına makamı aidince suru edilmiş bulunması nokatı nazarından vazife meselesinin tetkiki lazım gelir.

Evvelen; zati madde, Kararname ve iddianamedeki isnadatın başlıcası tehcir kanununun ^a ne hiçne ^a tatbikinde vukua getirilen ceraimde mütedair bulunuyor halbuki usul dairesinde meclisi vükela kararıyla ^a bittanzim ^a iradei ^a seniyei ^a hazreti ^a padişahiye iktiran ettikten sonra ^a neşr ve ^a ilân ^a olunan bir kararnamenin esnai tatbikinde vukua getirilmiş olan cürmler olsa, kanunun esasinin otuz birinci maddesi mucibince tayin edilmiş olan ^a hudud dahilindedir. Kanun esasinin otuz birinci maddesi ^a gayet ^a sarihdir, deyorki:

"Mebusan âzasından biri ve yahut bir kaç ^a heyeti mebusanın dahili dairesi vazifesi olan ahvaldan ^a dolayı ^a vekelai ^a devletten bir zat hakkında mesuliyeti mucip şikâyet beyan ettiği halde evvela ^a ne heyeti mebusanın nizamı dahilisi mucibince bu misalli mevaddı heyeti havalesi lazım gelip gelmeyeceğini müzakereye memur olan şubede tetkik olunmak üzere şikâyeti

muşir heyyeti mebusan reisine verilecek tahrir reis tarafından nihayet üç gün zarfında o şübeye gönderilir ve bu şübe tarafından tahkikatı lazımı icra ve istikâ olunan zat tarafından izahat-ı kâfiye istihsal olunduktan sonra şikâyetin sayanı müzakere olduğuna dair ekseriyetle tertip olunacak kararname heyyeti zat davet ile bilâzât veya bilvasıta vereceği izahat istimaat kılınacak âzai mevcudenin şülşanı ekseriyeti matlakasıyla kabul olunursa muhakeme talebini müşir mazbatası makamı sedarete takdim ile ledelarz müteallik olacak idare seniye üzerine keyfiyet divanı âliyeden bir ya bir kaç zatın zımnı aleyhinde vazifesi olan ahvâlden dolayı mesuliyeti mucip şikâyet beyan edildiği halde o şikâyetin tahkikatının icrası munhasıren meclisi mebusanın şübesine aittir, o şubede doğrudan doğruya müstantiklik vazifesini ifa eder, çünkü otuz birinci madde gayet serih surette "kararname" diyor...bundan müsteban olduğu veçhile burası doğrudan doğruya müstantiklik vazifesini ifa eder.

İzahatı anıfeye göre zati madde umur memureden mütevellid bulunduğu cihetle kanun esasının otuz üçüncü maddesinin şeraheti katıyesi karşısında müvekkililerimizin memurîyetlerinden hariç ve sırf zatlarına ait dâviden telakkı etmek mümkün değildir.

Iddianame ve kararnameye nazaren

(Sahife 11)

İttihat ve Terakki

Cemiyeti münfesiyesinin ilanı meşrutiyetten tarihi inhilâlinâ kadar bir programa ve nizamnamei dahiliye müstenid

zahiri ve aleni, digeride talimat-ı şifahiye ve mahremaneye
 müstenid mestur ve hafi iki mahiyeti mütezaddeyi cami ve
 mühtevi olduğu ve taktik mezalimi sairinin hafi teşkilât ile
 vukua getirildiği ve mü müvekkillerimizden bazılarından vüke-
 lai devletten mâdud bulunmaları hasebiyle İttihat ve Terakki
 Cemiyetinin meclisi umumisi âzai tabiiyesinden oldukları ve bu
 iktibar ile cemiyeti hafiye tarafından ittihaz edildiği iddia
 olunan efâli cürmiyeye vakf oldukları halde bunları men et-
 memek suretiyle müzaharetlerinin mesbuk olduğu dermiyan edi-
 liyor ki bu da farz edilse bile bu şekildeki işkâdına umur ve
 vezâifi memurlerinden mütelid olabilir, ve kânunî esasının
 otuz üçüncü maddesinin fıkrai evvelasındaki "memuriyetlerinden
 hariç ve sırf zatlarına ait" meselesi bu kâdrda giremez çünkü
 müvekkillerimizden ve vükela sıfatını iktisap etmiş olan bazı
 zevâtin meclisi umumî âzai tabiiyesinden bulunmaları hasebiyle
 keza meclisi umumide vücudı farz edilen cemiyeti hafiye mün-
 tesibini tarafından ikaa olunan ceraime muttali oldukları
 halde bunların ikaina mani olmamaları ve hatta/- yine iddia-
 namedeki sözü alıyorum/- bilerek men etmemiş olmaları teslim
 edilse bile bu hareketleri vazifei memurlerini sui-istimal/
 etmek cürminde teşkil edebilir, çünkü vükelanın vazifesi esas
 itibarıyla bu şeyler mani olmaktadır. Bu da vazifei memuriyetten
 münbaıs olmak itibarıyla kânunî esasının balaya nakl etmiş
 olduğumuz otuz birinci maddesi vechle divanı âliye sevk-
 edilmeleri lazımdır. Yine iddianame ve kararnamede deni-
 liyor ki bir teşkilât-ı mahsusê vardı, harbiye teşkilât-ı
 mahsusesi. Bu teşkilât-ı mahsusenin İttihat ve Terakki

ile münasibbetar olduğ^u ihsas ediliyor ve buda bizim müekki-
 llerimiz için bir mesele-i tecrim olmak üzere gösteriliyor. Hal-
 buki teşkilât-ı mahsuse bir takım esbabı askeriye mübteni^{yi} adi.
 ve doğrudan doğruya Harbiye Nezareti tarafından ihdas edilmiş
 bir daire olmak hasebiyle müessesât-ı umumiye devletten bir
 dairedir, bir şube-i dahiliyedir. Bu dairenin bir merkezi ve
 şubat-ı muhtelifesi olduğ^u gibi Harbiye Nezaretinden verilen
 talimatname-i resmi dairesinde tedviri umur ile mükellef bir
 takım memurini ve müstahd^{am}ini bulduğ^u ve bunların maaşatıda
 devletⁱⁿ umumî bütçesinden tesdiye edildiği tabiidir ki cümlece
 malumdur, bu teşkilât-ı mahsuseye ait Harbiye Nezaretinden mah-
 fuz bulunması lazım gelen kuyudat-ı resmiye ve dosyalar celb-
 edilirse, görülmek üzere bu iddiamız mahza hakikattir, çünkü teşki-
 lâat-ı mahsuse bir daire-i resmiyedir ve onun başında bulunan
 bir takım muvazzaf zabitan ve memurin vardır ve bunlarda maaş-
 larını daima devletⁱⁿ umumî bütçesinden almışlardır. Bu daire-
 nin umur^{un} tedvir eden eşhas meyanında İttihat ve
 Terakki cemiyeti âzasından bir takım zevat bulunmuş, ve bunla-
 rında suret^{te} bulunmaları aceba teşkilât-ı mahsuse devairi
 resmiye devletten haric tutabilirmi. Bittabi tutamaz çünkü
 bu günde bir çok kimseler kendi hususî vazifeler olduğ^u halde
 ayrı bir takım yerlere memur olabilirler ve oralarda hitmet
 edebilirler, mesela İttihat ve Terakki âzasından bir takım
 zevat vardı ki bunlardan kimi müdafai milliyede, kimi cemiyeti
 tedrisiye-i islâmiyede, kimisinde Hecaz Sıhhiye Komisyonunda
 muvazzaf zâiller ve orada çalışıyorlardı, bu zevatın oralara
 girmesi nasıl devairi devairi resmiye-i ilmiye veya sıhhiye

olmak gibi dairei resmîyeden çıkaramaz ^{ise} teşkilât-ı mahsusede, resmi olan bir dairede bulunmaları ve orada çalışmaları, bu, daireyi müessesesi resmîye halından çıkaramaz.

Saniyen mütekkillerimizin şahsiyet ve sıfatları hakkında bazı mutalaat dermîyan edeceğim. Arz eyelediğim veçhle mütekkillerimizden bir kısmı vükela devlettedir, vükela, kânunî esasımızın mevaddı sarıhasınâ göre devletin siyaseti umumiyesinden müştereken ve dairei nezaretlerine ait olan muamelattan dolayı münferiden ve dahili dairei vazifesi olan ahvaldan dolayı da cezaen divanı âli huzurunda mesuldür. Kânunî esasının mevaddı mâruzesi seyahati kâtiyesine iptinaen mesuliyet maddesine heyyeti istintakiye ve iddia tarafından ve nece mahkemei devletleri tarafından tefsir edilemez çünkü, kânunî esasının yüz on yedinci maddesinin fıkrai ahiresi mucibince tefsiri âyan yakar selahiyeti meclisi âyana aittir ve ancak bu tefsiri meclisi âyan yakar neteki heyyeti âyan, meclisi âyan zabtnamesinin 29 Kânunvevel 334 tarihli zabtnamesinde münderiç olduğu veçhle, tehcir ve taktil faillerinin tecziyesinde hükümetin derecei faaliyetini anlamak üzere meclisi âyan reisi sabıki Ahmet Rıza Bey tarafından vaki olan suale, hükümet namına cevap veren adliye nazırı Bey Efendi, tehcir suretiyle ika edilen ceraimi üç dereceye ayırmıştı:

Bunlardan birincisi: divanı âliye sevki lazım gelen memurin tarafından ika olunması möhtemel bulunan ceraimdir.

İkincisi, bunların gayrı memurin canibinden ika olunan ceraim.

Üçüncüsü, eşhası âdiye tarafından ika olunan ceraimdir.

Hükümeti Osmaniye namına orada söz söyleyen Adliye Nazırı Bey Efendi, meclisi âyana bu yolda beyanatta bulunmuş ve demişdi ki: divanı âliye sevki lazım gelenler hakkında ve bu işler tealluk eden ahvalda müddei umumilerin hiç bir tâkibatta bulunmayacağı ve tahkikat esnasında bu kabil ceraim müsadif olursa, bunı tesbit ederek makamı nezarete bildirmesi iktiza edeceği, ve divanı âliye ait olan muhakematta şayanı dikkat bir mesele vardır ki oda, cürm efradı hukukîyesidir ahali ile müşterek olursa en büyük mahkemeye tabi şuxhahda olması kaidei hukukîyesidir.

Şu halde divanı âliye sevki lazım gelen mesailde efradı ahali den bazılarının medheli olduğu takdirde bu gibi efradında kâffeten divanı âliye sevkleri icap eder, çünkü cürm ceraimi mürtebetededir. Demekki bu mesele meclisi âyanda yani kanun esasiyi tevsire selâhiyettar olan meclisi âyanda müzakere edilmiş ve meclisi âyanın kararı mâlum olduğu üzere tefsir mahiyetinin haiz bulunmuştur. Verilen karar, doğrudan doğruya vükeladan olan zevatın divanı âliye sevk edilmeleri ve hatta vükeladan gayri var ise onlarında divanı âliye sevkleri esas meclisi âyanda kabul edilmişti, bu mesel, arz ettiğim veçhle meclisi âyanda dur-u diraz müzakere edilmiş ve Damat Ferit Paşa Hazretleri

(Sahfie 12)

tarafından divanı âli teşkili hususını intihabat-ı cedideye taallük ve vükelai maznun muhakemelerinin divanı harplarda musaraten meclisî sevki hakkındaki takrirleri mülkiye encümeninin mazbatasıyla

birlikte meclisi ayanca müzakere edilmiş ve Adliye Nazırı arz eylediğim vechle ifadatta bulunduktan sonra Ferit Paşa Hazretlerinin takriri meclisi ayanca redd edilmiş ve Adliye Nazarının tefsir mahiyetinde meclisi ayanca dermıyan ettiği sözler meclisi ayanca kabul edilmiştir. Demekki meclisi ayanın bu suretle vermiş olduğu karar, bir tefsir kararıdır. Onun için yine tekrar ediyorum ne müstantik, ne de makamı âli iddia ve ne de makamı devletleriniz kanunı esasiyi tefsir edebilmek selahiyetini haiz olamazlar.

Karar mezkur ile tehcir ve taktıl ceraimin ve vükelanın memuriyetlerinden haric olmayıp umumi memuriyetlerinden mütevellid olduğu meclisi ayanca kabul edilmiş ve vükelanın divanı âliye sevkleri meclisi ayanca takarrur etmişdi. Bu kararın müvacehei ilmiyesinde heyreti celilerince mevzu bahs-davayı ruzyeti vazifedar olduğuna dair karar verildiği taktirte tabiidirki sadrı lahik hazretlerinin meclisi ayanca redd olunan taktirlerini mahkemei devletleri terviç makamında telakki buyurmuş olacakki bu da, kanunı esasiyle ne dereceye kadar kabili teeliftir, burasıda cayı teemmüldür.

İşte şu arz ettiğimiz esasa ibtihaen dirki ve mütekillerimizin mevkileri hasebiyle kendileri ancak divanı âlide muhakeme olunabilir.

Salisen, mütekillerimize isna olunan ceraimin mahiyet ve şekli kanunisi, kararnamenin bir fıkrâi mahsûsesinde beyan olundığı vechle isna olunan ceraimin mütekillerimizin vazifeleri haricinde ceraimi adiyeden maadud olduğu farz ve tesavvur olunsa bile bu müsüllü ceraimin mahalli ruzyeti yine

mahkeme-i âliniz divanı harp değil, mehakimi âdiye olmak iktiza eder, çünkü divanı harplar istisnai mahiyeti haiz ve selahiyeti kararileri derecesi idare-i örfiye kararnamesinde musarrah olduğz vechle mahdud ve muayyen mehakimi hususiyedir, burası, üç yüz yirmi beş senesinden beri idare-i örfiye altındadır.

Istanbulda ilan olunan idare-i örfiyeler bir zamanlar Gazi Muhtar Paşa kabinesi zamanında kaldırmış ve fakat yeniden memlekette görülen asarı ihtilal üzerine yeniden vaz edilmiştir. Zaten kanunî esasımızın yüz on üçüncü maddesi idare-i örfiyeyi târif ediyor, deyorki: Mülkin bir cihetinde ihtilal zuhur ürfiye yayılacağı edeceğini müeyyid asar ve imarat görüldüğü halde hükümeti seniyenin o mahale mahsus olmak üzere muvakkaten idare-i örfiye ilanına hakkı vardır.

Idare-i örfiyeyi târif ediyor. Kavanin ve nizamat-ı milkiyenin muvakkaten tâtilinden ibaret olup idare-i örfiye tahatında bulunan mahalın sureti kararnamesi şekli ve suretinde olmak üzere neşr ve ilan olunuyor ve idare-i örfiyenin selahiyeti kanunî bir surette tahdir edilmiş oluyor. Filhakika kanunî esasının madde-i mâruzesi, idare-i örfiyeye ihtilal halinde hasretmesi, emniyeti hariciye ve dahiliye mevzuu bahs olması mütalât-ı şakiranemize temamiyle teyyid eden vesai-kanunî niyedendir, çünkü kanunî esas ile mutlaka bu suretle divanı harpların selahiyetleri temamiyle tahdir ve tâyin edilmiştir müvekkillerimizin divanı âli huzurunda muhakemelerinden bir lâhzacık olsun sanfı nazar eylesek ve idare-i örfiye kararnamesinin sinin haklarında tatbikini kabul etsek bile, müvekkil-

43/lerimize isna⁵ olunan cürmlerin kararnamesinin yedinci maddesi mucibince mehakeme⁴ adliye tarafından ru^uyet edilmesi lazım gelir. Divanı harp⁴ munhasırın⁴ makamına kaim olduğu⁴ mehakeme⁴ adiyei cezaiyenin vezaifiyle mükellef olduğundan bir mahkemei fevkelâde olan ve en büyük mahkeme telakki edilmesi lazım gelen divanı âlinin makamına hiç bir sebep ve suretle kaim olamaz. Kezalik idarei⁴ örfiye kararnamesinin dokuzuncu maddesine⁴ aynen okuyorum:

"Divanı harp⁴ munhasırın makamına kaim olduğu⁴ mehakimi adiyei⁴ cezaiyenin vezaifiyle kâin mahkemede bakılan veya bakılacak olan mahakim⁴ mükellef olduğundan idarei⁴ örfiye îlan olunan mahalin mehakim⁴ haricinde kâin mahkemede bakılan veya bakılacak olan mahalin mehakimi adiyenin selâhiyeti dahilinde olmayan bir işe müdahaleye hakkı olmayacağı gibi idarei⁴ örfiye altında bulunan mevki-in mehakimi adiyesinin idarei⁴ örfiye îlanından evvel bir dereceye kadar ru^uyet etmiş olduğu işlere dahi bakamayacaktır".

Denilmekle divanı harbın hem daire selâhiyeti, hem dairei kazaiyesi ve hende vazifesi tahdid edilmiş oluyor. Mehakimi adiyeden bir dereceye kadar ru^uyet etmiş olduğu işlere vazı yedden menedilen men edilene divanı harp, hasıl olurda en büyük mahkeme olan divanı âlinin derphâde etmiş olduğu bir işe vazı yed edebilir ve o işi görmek ister. Kezalik iddia ve kararnamede müyekkilllerimizden vükelalıkta bulunmuş olanların İttihat ve Terakki Cemiyeti Meclisi umumisinin âzai tabiiyesinden bulunmaları hasebiyle cemiyetin tışki-lât-ı hafiyesi tarafından ikai iddia edilen efâli cenaiyeye muttali oldukları halde bilerek muzaheret ettikleri dermayan

olunmaktadır.

Bu iddia ancak hafız hafi cemiyetlere dahil bulunan ve o cemiyetlerin hedef ve gayesine tâkip edenlere sari ve şamil olabilir, yoksa mücerred vükelai devletin ittihat ve cemiyeti meclisi umumisi âzai tabiiyesinden bulunmaları keyfiyeti âzai cemiyetten bazıları tarafından hafiyen teşkil edildiği farz olunan cemiyeti hafiyeye mensubiyetlerine delalet edemez. Zaten bu sebebe mebnidinki böyle bir iddia ve isnad ne iddianame ve nede kararnamede mesbuk değildir, farzı muhal olarak ittihat ve Terakki meclisi umumisinde âzalık sıfhatını iddiai vakının subutına bir sebebi kafi add etsek bile anasırı muhtelifeden kürekkep olan ittihat ve Terakki meclisi umumisi bilumum âzasında mefruz cemiyeti hafiyeye muzaharetlerini kabul etmek lazım gelir idi. Filhakika bu muzaharet tarzında olan bu isnad divaniye mebusı merhum Fuat Bey tarafından ikına edilip vükelanın divanı âliyyeye sevki hakkındaki tahrir muhteviyatında mevcut bulunuyorda ve bu isnad ile beraber ayrı ayrı bir takım efâli cürmiye atf edilmiş olmasına nazaren ictimai ceraim kaiddei kanuniyesi mucibince bu ceraimin kanunı esası mucibince divanı âli huzurunda ruzyeti muktızadır. Müsaade buyurlırsa Şadettin Bey devam etsinler.

Şadettin Bey Ferit Bey (dava vekili) - Divaniye Mebusı merhum Fuat Bey tarafından verilmiş olan tahrir meclisi mebusan zabtnamelerinde.

(Sahife 13)

Muharrerdur, orada hatırı acizanemde kalğına göre on veya on iki bend üzerine o kadar şumullı ve o

kadar umumî surette düşünölmüş ve yazılmıştır ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin şu memlekette ika ettiği teşavvur olunan ve yahut teşavvur edilecek olan tekmil efâli ihata etmiş ve temamiyle kanunî esasının hududı dairesinde düşünülerek gerek vükelanın divanı âliye merbutiyeti dolayısıyla onlar hakkındaki aksamın ve gerekse efradı ahâlden bulunan diğer kesianın yine bu müşterek ve müteahhi murtebit bulunan fiilden dolayı onlara tabiyen divanı âlide muhakemesinin icrası lazım geleceği dermîyan edilmiş ve uzun uzadıya teşrih ve izah k olunmuştur.

Yine meclisi mebusan zabtnameleriyle ve netaici fiiliyesiyle şübit olduğu vechle o takrir kabul edilerek tahkikat vazifesini icra edecek olan şübei mahsus/şübe/navalı olundü. Tahkikat icra edildi ve şu tahkikatın icraıyla isna edilmiş olan efâlin bu gün heyyeti müte mühteremenizde, divanı celilenizde mevzuu bahs bulunan ancak bir kısmıdır bu cihâtin tahkiki dahi yine bu şübede mevzuu bahs bulunmuştur. Şübei tahkikiye malumu âlinizdir ki bir cüzüdür. Cüzü ise ya bilfiil mevcut veya bilkuvve mevcut olan bir küllün parçasıdır, ferîdir, taasiri muhsus ile demin refiki mühteremim Celâlettin Arif Bey/Efendi tarafından bir heyeti istintakiye şeklinde gösterilmiş olan bir hiyyeti tahkikiyedir, tahkik ise istintakinin şekli umumisi olmak üzere doğrudan doğruya divanı âliye nisbet olunmaktadır, tereddüt edilmeyecek mertebededir işte bu suretle bu davaya divanı âli vazı yed etmese bile bir dava bir mahkemede derdesti tetkik ve tahkik iken aynı davanın başka bir mahkeme tarafından tahkik ve tetkik ve ru'yetine mesâğı kanunî yoktur şu müselleme ve kanunî esasının yirmi-üçüncü maddesine müstenîf olan şu vazife hiç bir nazariye

ve hiç bir içtihadı şahsî ile tağyir edilemez. Kararnamede müekillerimizden bazı zevat tarafından esnai tahkikte şu vazife meselesinin dermıyan edilmiş olduğu zikr ediliyor ve esbabı mucibesıyla şu talepleri redd ediliyor. Tabiidirki esnai tahkikte dermıyan edilmiş olan bu iktirazı mütekaddimin reddi üzerine bir iktiraz, bir vaziyeti kanuniye almak ihtimali yoktur çünkü divanı harbi mahsusın şu noktai nazarıda ne şekilde yani bu hüyyeti takririye mukarrerakını ne derece üzerine tetkik etmek imkaniyle mücehhez bulundığı malum değildir binaen aleyh hüuku umumiyeden ve mahkemenin selahiyetinden bahs etmeği tabiidirki bu gün mahkemei âliyeniz huzurunda isbat-ı vıcut etmeye taalik edilmiş bulunuyorlar, Efendim, kararnamede, vükelanın vazifelerinden mütevellid bir cürme/siyasileri olursa divanı âliye sevk olunurlar ve doksan ikinci madde ile kanunı esasının otuz üçüncü maddesine atfı nazar edilmek lazım gelir, deyolarlar. Zannederinki otuz üçüncü maddeden evvel eyer otuz birinci maddeyi tetkik etmiş olsa ydiler demin refiki mühteremim Celalettin Arif Bey tarafından pek vakıfane arz edilmiş olan otuz birinci maddede vükelanın ne gibi ahvaldan dolayı divanı âliye sevki lazım geleceği musarrah bulundığı tehattur eder ve otuz üçüncü maddeye temessük/etmek lüzumunu hiss etmezdi halbuki otuz üçüncü madde yine hüyyeti tahkikiyenin vazife iddiasını redd yolunda ittihaz ettiği kararı teyid/etmiyor, Efendim, madde gayet serihtir orada vükelanın vazifei memuriyetinden haric sırf zatlara ait denilmiştir. Şimdi burada kanunun istimal ettiği bir kelimeye her halde ikmal etmek, ihmal etmek mükteziyat-ı kanuniyeden olduğu gibi vazifei memuriyetlerinden haric demekle vazifei memuriyetleri dahilinde bulunan

ahvalın divanı âliye aidiyeti tekrar teyid ettikten sonra .
 sırf zatlarına ait yani bir cürmî şahsî, eşhasî adiyeyi saireye
 vuku bulan t'aruzları mesela vükeladan birisinin yolda biri-
 sine bir tokat atması, tahkik etmesi yahut o şahsa ait olarak
 bir memurdan yani xoxzattan xssıffeti memuriyeti sahtekârlık fiili-
 irtikâp etmesi gibi ahvalki bu fiil o memurdan yani o zattan .
 sıffeti memuriyeti itibarıyla değil, sıffeti zatiyesi itiba-
 rıyla sadir olmuş bulunuyor, yoksa vazifei memuriyeti itiba-
 rıyla yapılmamasına ve yahut yaptırmamağa dikkat, mecbur bu-
 lundığı ahvalı yaptırmaması veya yaptırmakla mükellef bulundığı
 ahvalı yaptırmaması gibi eşhasî saireye karşı vuku bulmuş
 olan cerain otuz birinci madde mucibince doğrudan doğruya
 divanı âliye aittir.

Heyeti tahkikiyenin şu fiilde cürmî siyasi mahiyeti
 tasavvur etmesi bizce zayıf bir nazariye halinde kalmış oluyor
 çünkü bunlar def ve redâ yolunda doksan ikinci maddeye-
 temessük etmişler. Doksan ikinci madde vükela ile mahkemei
 temiz ruesa ve âyasının ve zat ve hukuki şahane aleyhinde
 hareket ve devletine bir hali muhataraya ilkaya tesaddi eyle-
 harekete ve devletin bir hali muhataraya ilkaya tesatti eyle-
 yenlerin muhakemesine aittir, deniliyor, binaen aleyh vüke-
 lanın divanı âliye gitmesi lazım gelir ve dava şu şekli si-
 yasiyede olmasıyla mukayyedir, tabiidir ki biz buna, bu
 noktaya hıyeti tahkikiyenin maksadına vusul arzusuyla vasıl
 oluyoruz halbuki bu madde divanı âlinin teşekkülüne teallük
 ediyor ve fasla divanı âli deniyor. Doksan ikinci madde orada
 başlıyor, evvela divanı âlinin sureti teşkilinden bahs edi-
 liyor, sonrada deniliyor ki "vazifesi vükela ile mahkemei

temiz rüesa ve âzasının ve zât ve hukuk şahane aleyhinde hareket ve devleti bir hali muhataraya ilkaya teşaddi eyleyenlerin muhakemesidir." Bu fıkrada evvelâ vükeladan bahş ediliyor demekki divanı âlinin vazifesi evvelâ vükelayı muhakeme etmektedir, şu kazdı mutlak tabiidirki vükelanın divanı âlinin muhakemesinin istildam eden hususattır.

Evyet divanı âlinin vazifesi otuz birinci maddenin seraheti ve otuz üçüncü maddenin teyidiyle vükelanın divanı âli huzurunda ru'yet edilecek davalarını ru'yet ve tetkik etmek, ikinci mahkeme temiz rüesa ve âzasının muhakemesidir. Malûmî âlinizdirki mahkeme temiz ^{amra} ummul mehakimdir onun fevkinde bir mahkeme yoktur derecât itibarıyla mahakim rüesa ve âza ve eçzasının nerede muhakeme edileceği malûm ve musarrahdır, mahkeme temiz âzasının fevkinde bir mahkeme bulunmadığından ve onlara tevdi edilmiş olan vezaiif ruhi adaleti teması tam halında bulunduğundan gerek kasdi mahsus ile gerek vazifei memuriyetini sui istimal netecisi olarak ifâ edilmiş olan cihlerden mütehasıl zararı telâfi etmek için başka bir makam kalmadığından....

Reis- Bunlar malûm şeyler müyekkillerinize ait olan vukuattan bahş ediniz

(Sahife 14)

Saadettin Ferit Bey (devamla) binaen aleyh şu noktâi nazardan mahkeme temiz âzasından vazifei memuriyetlerinden münbais olan fiilleri yine divanı âliye girecektir, diğer hususattan dolayı takvili k mekale luzum görmeyorum/- şimdiye kadar iria etmiş nük olduğumuz şu vazife iktirazi

vükelai sabıkai devletinden bulunmuş olan müvekkillerimize ait bir fiil ile tecrim edilmiş olan, hem fiil add edilmiş gibi görünüyor, fakat esas itibarıyla divanı âlîye ait olmayan bir fiil ile tecrim edilmiş olan, hemfiil add edilmiş bulunan zevatın efâlinde zimehâl olmak üzere bulunurlar.-

Tabiidir ki hazırı bilmuhakeme olan değil, doğrudan doğruya faili asil gibi ittihâm edilmiş vükelâde bulunuyor- ferâh zimehâl olmak itibarıyla şu cürmin müvekkillerimizi izrar etmek ihtimâzı olsa dahi evvelcede arz edilmiş olduğu üzere ferîyyet itibarıyla cürmen mahallî tetkiki, mahallî rûyeti divanı âli olunca bunda mürtebit olmak dolayısıyla divanı zaten divanı harbâ merbut olmadığı tasavvur edilen zevatın dahi şu hakkımızı dermîyan etmeğe hakları olacağı derkândır, çünkü divanı âli davaya vazîyed etmiş ve davayı rûyete başlamış ve en büyük mahkeme olmak dolayısıyla tekmil davayı rûyet etmeğe lazım gelir. Adaletin salim bir surette ve tarîki kanuniyede ceryan etmesi için böyle olmak icab eder, Reis Paşa Hazretleri.

Refiki mûhteremim Celalettin/Arif Bey Efendi tarafından mukaddemede arz edildiği veçhle divanı mûhteremenize karşı emniyet ve iktimâz namütenahidir. Fakat bizim bir vazifeyi kanuniyemiz var ki müvekkillerimiz hakkında yapılacak muhâkemenin her halde mercii mahsusunda ve onlar hakkında verilecek hükümün ve o hüküm ita ile mükellef olan zevat tarafından verilmesini talep etmektedir. Reis Paşa Hazretleri, biz bizim bu vazifeyi itayâğımız esasen bu davayı heyet-i mûhtereme rûyet ediyor diye değildir, heyet-i mûhteremimizdeniz bizi yine dinliyor, ihtimâl bizim tarafımızdan vaki olmamış olsa bile doğrudan

9/11/1902
X

doğruya mahkeme tarafından nazarı dikkate alınabilir. Bu cihet heyyeti tahkikiyede mevzu bahis olmuşlar ve bizde bu hakkı her zaman dermîyan etmek vaziyeti kanuniyesini ve haiz bulunmuş oluyoruz ve bunu şimdi dermîyan ediyoruz ve deyoruzki heyyeti mühteremeniz kendi huzuruna gelen şu davayı rüzyete selâhiyet-
tar olmadığına karar ita buyursun. Çünkü malûm âlinizdeki mahakimin derecâta taksimi büyük bir hikmete müstenittir. Mahkeme mühteremenizden sadır olacak mukarreratın kabili redd ve temiz olmadığı divanı devletlerinin teşkiline dair ilân edilmiş bulunan kararname ile müeyyedir. Binaen aleyh divanı-
nızın kudret ve selâhiyeti hükmiyesi pek vasî ve pek kâtiidir. Fakat bu selâhiyet ve kâtiyetlerin hamîseye keffiyeti tatbikini takfir edecek bir divanı umumi, bir mahkemei tarki ve bütün bunların fevkinde her ferdin icraat-ı meccur veya muahaze edecek birde mahkemei kübra vardır işte bizde bir taraftan halifei zilaniyla, milyonlarca efradiyla temami ahkâmını muhafazaya yemin ile teyyid edilen kanunî esasımızın muvacehe maddesinde, diğer taraftan mehafetullah terkibiyle teşhis olunan bütün mukaddesatın huzura manevîsinde tarihin heyyeti celilenize tahmil eddiği en ağır vazifei adaleti ifaya davet ediyoruz ve davanın heyyeti celilenizin selâhiyeti haricinde bulunduğundan bahs ediyoruz.

Mahmut Mahir Efendi (Daya Vekili) - Efdim, Saadettin Ferit Bey içtimai ceraimden bahs ettiler, ezcümle müvekkilim İbrahim Bey vazifei memurzesinden mütevellit siyasi ve gayri siyasi bir takım ceraimden dolayı divanı âlinin heyyeti tahkikiyesine yani meclisi mebusanın şubei mahsusesine celb olu-

nuyor. Makamı iddiaının, kararnamesinde, divanı âlinin vazifesine tecavuz edilmeyeceğinden bahs edildi. Demekki mütekkilim İbrahim Bey Efendiye mahkemei âliyelerine sevk edilen cürmünden madde bir cürm isna olunuyor şu halde kendilerinde içtimai ceraim var demektir. Ceraimi içtimaiye halında mecmu ceraimin kâffesi birden muhakeme edilir, onların en ağırı hakkında hokm sadır olur en ağır cezayı müstelzim olan hokm, diğerlerinin yerine kaim olur. Yoksa ceraim tefrik edilerek bir kısmı bir mahkemede bir hokme iktiran diğeri diğer bir mahkemede bil muhakeme hokme iktiran etmek yani, ayrı ayrı cürmler için ayrı ayrı hokmler vermek caiz olmaz. Binaen aleyh kendileri haklarında diğer mahkemede derdesti ru'yet olan bir dava için madamki divanı âliye ait olan davaya mahkemei âlileri vazı yed etmemek icap eder, çünkü bu halde, yani içtimai ceraim halında ceraimin tetkik ve ayrı ayrı muhakemesi kanunın caiz olamaz.

Cemal Munla Bey - Reis Paşa Hazretleri, bendenizde defiki mühterememe iştirak ediyorum. Diğer bahslar kendi şahsına ait bazı mülahazattan ibarettir, vazife meselesini tekrar ediyorum.

Mustafa Nazmi Bey (Müddei Umumi) - Dermiyân edilen vazife ve selâhiyet meselesi hakkında bendenizde noktai nazarımı arz edeceğim. İcrası talep olunan muhakemenin (işidilmiyor sıdaları) bu divanı harpını, yoksa kanunı esasının tâyin ettiği divanı âliymi aittir bu cihetin tâyini isna olunmuş cürmlerin umurı memuriden münbais olup olmadığının tâyinine mutavakkıttır ve kararnamede ve iddianamede ihtiapnamede iddia olunan cürmler, memuriyet itibarıyla tahaddüs etmemiş, merkezi umumide ve merkezi umuminin içtima-i umumisinde tahaddüs etmiş ceraim-

den dolayıdır. Şu halde sureti sevki dava vazifei memureden münbais olmak üzere telakkiye müsaid değildir. İbrahim Bey hakkındaki ceraimi içtimaiye meselesi henüz malûm değildir. bazı evrakın, meclisi mebusandan müddei umumilik makamına gönderilidigini haber verdiler, eger bu cürmen hiyni muhakemede vazifei memuriye teallukı tehakkuk ederse, olvakit nazarı dikkat alınabilir. Vazife ve selâhiyet meselisi kâtiyen mevzu-u bahs/olamaz. Fakat halî hazır itibarıyla bu mahkemei âliyenizi daire selâhiyetindedir, çünkü sevki dava şundan ibadrettir. Kararnamede kraat olunan sırf şahsi ceraimdir. Eger hiyni muhakemede öyle olmadığı tehakkuk ederse olvakit nazarı dikkata alınabilir.

Reis- Lazım gelen tetkikat-ı ifasından sonra kararımızı tebliğ edeceğiz Perşembe günü, saat birde inşâlah ikinci muhakemeye mübaşeret ederiz.

Birinci muhakemenin sonu.

Saat 3, dakika 30.

Divanı harbi örfi zabt heyetine memur

Ziaettin.

15

8 Mart 335 tarihinde ~~karar~~ iradeî seniyeî
H^hazretî padîşahiye ihtiran eden kararname
ile müteşekkül Divanı Harbî Örfî muhakemat-ı
zabt ceridesi.

Reis: Ferik Nazım Paşa

Âza: Mirliva Zeki Paşa, Mirliva Mustafa Paşa, Mirliva Ali Nazım
Paşa, Miralay Recep Ferdi Bey.

Müddeî Umumî muavini: Reşat Bey.

İkinci Muhakeme Bazar 4 Mayıs 335

Vicahen muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Sait Halim Paşa, Halil Bey, Ahmet Nesimi Bey, İbrahim
Bey, Talât Bey, Rıza Bey, Midhat Şükrü Bey, Zia Gökalep
Bey, Kemal Bey, Şükrü Bey, Cevat Bey, Atıf Bey.

Gıyaben muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Talât Efendi, Enver Efendi, Cemal Efendi, Doktor Nazım
Efendi, Doktor Bahaettin Şakir Efendi, ~~Cemal Efendi~~
Doktor Rusuhi Efendi, Aziz Efendi.

Birinci Celse Saat 1 dakika 20.

Halil Bey- Paşam müsaade buyurursanız bir istidamız
var heyetî celileye takdim edelim (istidayı makamı riyasete
takdim eder).

Reis- (Zabıt kâtibine hitaben) Buyurun istidayı okuyunuz.

Reşat Bey - (Müddeî Umumî Muavini)- Paşa Hazretleri
müsaade buyurursanız usulî muhakemeye ait ufak bir fıkra arz

3543 published May 12, 1919

Sahife 15

edeceğim. Tarafın, vazife meselesine dair iddia ve müdafaa — namelerini söylemiş oldukları cihetle mesele, mahkeme kararına muallaken kalmıştır, yani şimalî Halil Bey Efendi tarafından verilen arzuhalin mahkeme kararına t^aallük^u olabilir, şu halde mahkeme kararının tebliğinden sonra okunması usul^ü muhakeme kavaidi icabatındandır.

Reis- Zaten kararda münderic^tir (Zabt kâkibine hitaben) kararame^yi okuyunuz.

Keyfiyet müdafaa vekillerinin irae eyledikleri dört nokt^ai nazardan tetk^kik ve müzakere olundıkta:

Birinci nokt^ai nazar hakkında iddia ve kararname tetkik edilmekle anlaşılırki makamı iddianın muvazzahen derm^eyan eylediği veçhle İttihat ve Terakki Cemiyeti münfesihesinin şahsı manevisi ceraimi adide ile tahtı ittiham ve mesuliyette bulundurulmakta idiğinden cemiyeti mezkürenin merkez ve meclisi ümumileri âzalıklarında bulunmuş olan maznuninin ceraimi mezkürenin vuku^una sebebiyet vermiş ve bu cümleden olarak tehcir kanun^uların tatbikat^ei sırasında mecalisi mezkürenin şuraya buraya tâyin ve izam eyledikleri murahhaslar ve memurlar marifetiyle tertip olunan cinayatin kâffesine vukufları bulunduğ^u ve inzımanı reyleriyle t^ahaddüs etmiş olduğ^u irae olunan delaili mukniye ve mesaiki adide ile ispat edilmekte ve ceraimi mezkürenin vuku^una

İfadat aynen zabt edilmiş olup şivei kelâmı tarzı tahriri tebdil için icap eden taktim ve tehirlerden mâda hiç bir tashih yapılmamıştır.

"Muzaherette bulunmuş olmak üzere ittiham olunmakta olmalarına karşı ceraimi mebhusenin bil cümle tabâi Osmaniyenin muhafazai hukuk ve hayatlarını zamin ve mütekeffil olmaları lâzım g gelen hey'eti hükümet erkânının vükelâlık umurındaki hatiyât ve seyyatlarından münbais olduğuna ikna için serd edilen hususat hiç bir veçhle muhak ve nefisilemre muvafık görülemediğinden merdud ve teşkilât-ı mahsusê sikkun doğrudan doğruya Merkezi Umuminin (ziyri) idaresinde bulunmuş olsun ve yahut bir dairesi resmiyeye mensup şubei idare add edilsin maksat ve tarzı teşkili mevzu-ı bahs olmayıp zahiren harp gayelerini istihsal uğurunda istihkam olunacağı işae edilen teşkilât-ı mahsusêye mensup efrâz meyanına- limaksatin idhal edilmiş olan bir takım mücrimin ve serseliri tehcir kafilelerine suvârî muhtelifede teslim ederek ifna ve taktil efaallını kuvveden fiile çıkarmakta istihkam edilmekle bir çok ailelerin mahv ve nabud olmalarına rıza göstermiş ve muzaherette bulunmuş oldukları iddiasını kuvvetten düşürecek mahiyeti haiz olmayan müdafaattan mâdud buldukları gibi.

İkinci noktâi nazarda bast olunan farziyat hey'etimizin harici ez vazife kanun esasimizin "30 ve 31" inci maddelerinde beyan olduğü veçhle hükümetin siyaseti umumiyesinden dolayı muhakeme icrasına tavsavvur etmediği ve ancak makamı iddianın dermâyan eylediği ceraimi adidei âdiye ile ittiham olunan İttihat ve Terakki cemiyeti şahsiyeti mâneviyesinin hey'eti icraiyesine dahil buldukları cihetle itti haz olunan mukarrerat ve izhar edilen muzaherattan şahsen mesul gösterilmeleri üzerine ceryan ettirilecek muhakeminin mahiyeti âyan müzakeresinde

riyasetin bir suâlinâ ^e adliye ^h nazırı Bey Efendi tarafından cevaben beyan edilen ^a mütalâi zâtiye ile ^a teğayyür edemeyeceği ve âzadan bir zatı ita eylediği takririn reddi dahi hiç bir vakit tevsiri kararı add ve itibar olunmayacağı ecilden müdafaa vekillerinin isnad etmek istedikleri âyanı kiramın hakkı tevsirine müdahale suretiyle olmayıp mücerred 16 Kânunzevvel 334 tarihiyle tasriki âlii ^c zenabı ^p padişahiye iktiran etmiş olan kararnamenin taktıl ve tehcir davasını ruiyeti memur eylediği mülğa divanı harbin istidar etmiş olduğu mezkûr davaların divanı harbi ^a hazırımız hakkındaki 8 Mart 335 tarihli kararnameye tevşih buyurulan İradei Seniyei ^h Hazreti ^t Kadari ile memur edilmiş bulunmasına tebaan maznunini müşar ve mümaileyhiğin şahsın mütecasir oldukları anif el beyan ifağdan dolayı muhakemelerinin icrası dahili dairei vazife görülmüştür.

Üçüncü noktâi nazardan tetkikata girişilince idareî örfiyenin ne zemanı ilanını düşünmek ne de sebebi ilanını aramaya lüzüm görünmeyip beş seneye karip bir zemandan berâ devam eden harbi umumî muktezasından olarak seferberlik ilanı ile beraber memaliki Osmaniye'nin her tarafına teşmil edilen idareî örfiye maznuninişne atf ve isnad olunan ceraimin esnâi vuku-nda cari olduğu gibi elyevm dahi baki bulundığına binaen idareî örfiye kararnamesinin ikinci maddesinde ^{bc} (bi ibaretika) ^{se} "idareî örfiyenin ilan olunmasıyla beraber kânunz esasının ve sair kavanin ve nizamat-ı mülkiyenin işbu idareî örfiye kararnamesine muhalif olan maddeleri ahkâmı iradeî örfiye devam ettikçe muvakkaten ta'atıl olunacaktır" natik olduğuna nazarên bilümm Osmanlılarla bir çok ecanibin tessürat-ı azimesinçi badi olup husule getir-

diği heyecanı umumî bir galeân ve tevşlevvüşata munkalip olması tahtı ihtimalda bulundığına göre ceraimi mebhuse faillerinin zahire ihracı ve hakklarında lâzimeî adaletin vakt ve zemanıyla ifası idareî örfiye mukteziyat-ı kanuniyesinden bulundığına binaen tastir buyurılan mezkûr kararnamelere tevfiğe maznun müşarileyhim hakklarında mülga divanı harbî mahsusça takibat-ı kanuniyeye istidar olunmuş ve mütalaatı mantâkiyeye binaen dirki dairî istinktakiyeye irad olunan esileden vükelalık vezafine ait olan suallara cevap itasında beyanı mâzeret edilmiş ve şahslarına münhasır efdal hakkındaki suallara lazım gelen cevaplar muvazzahen ityan olunmuştur. Her ne suretle tetkik olunursa olunsun.

Üçüncü noktâi nazarda dahi hususat-ı muharrereden muhakeme edilecek olan müşar ve mumaileyhimin muhakemelerini mehakimî adliyeye sevki mecburiyeti kanuniye bulunmak şöyle dursun anifen zikr olundığı üzere kararnameler ahkâmî celi-lesiyile divanı harbimizin mezkûr ruiyete bilhassa memur edildiği teblim olunur. Vükelalıkta bulunmuş olan maznunin muhakemesinin divanı harpça ruiyet olunmayacağı hakkındaki müdafanın sureti muharrere vechyle redd ve cerhinden sonra diğer maznunlar varid olacağı pek bedihidir.

Dördüncü noktâi nazara gelince, divanı harbin ruiyetine ibtidar eylediği muhakeme divaniye mebusânın takririnde muharrer ceraim şeklinde olmayıp makamı iddianın ittihat ve Terakki Cemiyetinin şahsî manevisine atf ve isnaat eylediği ve müstatik kararnamesinin gösterdiği ceraimi muhtelifenin Cemiyeti x mezkûre Meclis ve Merkezi Umumisi muharreratından doğmuş

olması elde edilen delail ve vesaik ile isbat olunarak mezkûr meclislerde sahibi rey olan zevatın alaka ve meâhelleri derecatı t̄hakkuk ettirilmek ve ana göre haklarında karar itihaz olunmak sadedinde ceryan edeceğine ve vükelâi müdafaadan Celalettin Arif Bey Efendinin tenvir ve tevzihi müdafaâ zımında beyan eylediği mesal sureti atiyedeki şekilde tenvir ve t̄savvur olundıkta mesela hacı ve aşkâr her kağıt kağıdı (- hangi) bir cemiyet tarafından tertip olunmuş bir vaka-i cinayetskârane bir şerçîmei bağıye tarafından mevkiî huduse getirildiği ve bunların içlerinde hatta vükelâi hazıredân bir zatında bulundığı farz olursa mütecasirler meyanında vükeladan birinin bulunmasından dolayı vakâ-i mebhuse hakkında tâkibat-ı kânuniye ifasının ve muhakemenin icrasına imansız bırakmak ve hükûmeti nazar bir vaziyette kalıp anarşi haline sokmamak için vazii kânun idareî örfiye kararnamesinin doküzüncü maddesinde bilbaretiha "divanı harp münhasırın makâmına kaim olduğu mehakimi adiyeyi cezainin vezai fiyle mükellef olduğundan idareî örfiye ilan olunan mahalın haricinde kâin mahkemede bakılan veya bakılacak olan mahalın mehakimi adiyesinin selâhiyeti dahilinde olmayan bir işe müdahaleye hakkı olmayacağı gibi idareî örfiye altında bulunan mevkiin mehakimi adiyesinin idareî örfiye ilanından evvel bir dereceyi karar ruyet etmiş olduğu işleri dahi bakmayacaktır" diye mezkûr olduğına göre mehakimi adiyede ruyetine ibtidar olunan bir davanın ruyetinden divanı harplar memnu kılınmış ve fakat mehakimi istisnaiyeden bulunan ve memleketimizde nadiren ismi işi ilmişekten başka şimdiye kadar mevcudiyeti

hiss olunmayan divanı âlide ibtidar olunmuş olduğu teşavvur edilen bir dava bile olsa indeliktiza oñ davanın ruiyetinden divanı harbi, mezkür kararname men etmemiş olduğu serahetiyle beraber farzı muhal olarak bahs olunan davanın divanı âliçe ruiyetine ibtidar edilmiş olması farz edilse bile balade zikr-olundığı vechle İttihat ve Terakki cemiyetinin şahsî mânevisine atf olunan ceraimle maznunini müşarileyhimin merbutiyetleri davası meclisi mebusan ve âyanca kâtiyen mevzu-u bahs olmanış olup Divaniye mebusı Fuat Beyin tahririnde ta'addad olunan ceraimin bile kanunî esasının (127)inci maddesinde biibaretiha ? meclisi mebusan âzasından biri veya bir kaçî heyyeti mebusanın dahili dairei vazifesi olan ahvaldan dolayı vükelâi devletten bir zat hakkında mesuliyeti mucip şikâyet beyan etmek istedikleri halde reise bir tahrir ita etmek lâzım gelir. Tahrir reis tarafından mebusana badelihtar heyyeti umumiyece karar ile tayin edilecek bir şübece tarihi itasından nihayet üç güne kadar irsal olunur, şübece tahkikatı lâzime icra ve istikâ olunan zat tarafından izahat-ı kâfiye istihsal olunduktan sonra şikâyetin şayanı müzakere- olduğana ekseriyeti ara ile karar verildiği halde bir kararname tertip olunup heyyeti umumiyeye arz olunur. Heyeti umumiyede vuku bulacak müzakerat neticesinde ledel iktiza şikâyet olunan zat davet ile bizzat veya bilvasıta vereceği izahat istima kılındıktan sonra rāye müracaat edilir kınaat olunan kararname âzai mevcudenin sülhası ekseriyetiyle kabul olunur ise muhakeme talebini mazbatası tanzim ve reis tarafından makamı şâdarete taktim ~~ex~~ olunur" deyu diye mezkür olduğu vechle teklif olunan hususın mahiyetini tâyin

zımında icra edilmiş na tēmam bir tahkikattan ibaret olup heyyeti umumiyede müzakere edilecek mahiyette bulunup bulunmadığını bile tēkarrur ettirilmemiş, na tēmam bir tahkikat olduğundan hiç bir zēman divanı âlinin ruiyetine iptidar eylediği bir davanın tahkikat-ı add olunamaz çünkü tahkikat-ı mezküre neticesinde keyfiyet heyyeti umumiyede müzakereye şayan görürse bâdehu ita olunacak sülṣanı ekseriyet kararıyla divanı âli teşkiline lüzüm gösterilebileceği madde mezküre tetkikatından müsteban olmaktadır, şu halde heyyeti umumiyede müzekkeresine bile karar verilmemiş olan beşinci şubenin na tēmam tahkikat-ı divanı âlice muhakemeye iptidar edilmiş mahiyetinde add olunacağı bedahete nümayan oluyor.

Hülûsa nuktatı arba'i nazardan serd olunan müdafaat balad mestur olduğu vechle redd ve cerh olunarak ittihazi karar için rehber ve delilimiz olan baladē mezkür mevaddı kanuniyeye müsteniden ve adaletpenah padişahımızın tasdiki âlii himayunlarına iktiran etmiş olan mezkür kararnamelere tevfi ken deavii mehusenin ruiyetine memur olan divanı harbımız heyeti hiç bir dakikē peşgâhı inzarından ayırmak istemediği kanunı mevzua-i Osmaniye ve imanı kâmil ile mutekit bulunduğumuz ahkâmı celilei kurâiyeden zerrten mainhiraf ekmeksizin ve hiç bir nüfuz ve tarafgiriye kâtiyen müncezip olmaksızın "mehafetullah) ile meşhun olan kalblerimizin darebatından başkâ medaya kulaklarımız samit olduğu halde kudreti beşeriyenin yetdiği mertebede tatbiki adalet cezm ve kast ederek mezkür davanın ruiyetine divanı harbın vazifedar olduğına müttefikon karar verildi.

4 Mayıs 335.

Reis- İstidây-ı okuyunuz.

Divanı Harbî Örfî Riyaseti Canibi Âlisine:

Şükretlû Efendim Hazretleñri:

Evrakı havadisden birinci manzur^u acizi olan beyanatı âliyeleri meyanında "Meclisi mebusandan celb edilen, evrak mevadi istizahiyeden ibarettir ve taktıl ve tehcire mütedair bir madde yoktur", fıkrası görülmüş olmakla aleyhimize isnad edilen davai hazirânın ruiyeti mahkemai âliyeleri vazife ve selâhiyeti dahilinde bulunup bulunmadığına dair verilecek kararın tefhiminden mukattem kanunı esasının bu hususa müteallik olup selâhiyet it'raznamesinde dermıyan edilmeyen bazı ahkâmın dahi ilâveten arzına mecburiyet hasıl olmuşdur, şöyleki kanunı mezkûrın otuz birinci maddesinde "...ve şübe tarafından tahkikat-ı lazıme icra..." ve doksan üçüncü maddesinde "Divanı âli ikiye mankasım olup biri dairei ittihamiye ve diğeri de divanı hokmdair ve doksan dördüncü maddesinde dahi "bu daire şikâyet olunan zevatın müttehit olup olmadığına sülşanı ekseriyetle karar verir ve dairei ittihamiyede bulunanlar divanı hokmda bulunamaz" tarzındaki katiyeti ifadelerle nazaren meclisi mebusanın şübei mahsusında icra edilen tetkikat, istizah mahiyetinde olmayıp tahkikat-ı istintakiyeden ibaret bulunduğır ve çünkü taksimi vezaiife müteallik maddelerde şübei mezkûreden madde tahkikat-ı ibtidaiyeyi yapacak başka heyyeti tahkikiye irae edilmemiş olduğr ve şübe evrakı tahkikiyesine dahi doğrudan doğruya hiyyeti ittihamiyede ~~ve/xxxxxxxxxx/xxxxxx/xxxxxxxxxx/ve/hokmdair~~ vazı yed edileceği anlaşılmiş ve şu halde tahkikatın meclisi mebusanın bir şübesince, ve lüzum^u muhakeme kararının hiyyeti umumiyece

ve ittihamın, ve lüzum^u muhakeme kararının hıyyeti^e umumiyeye ve ittihamının, divanı ittihamıca, ve hokmın dahi divanı hokmce icra ve ita olunacağı mütehakkık bulunmuş olduğundan ve beşinci şubenin matbu zabt varakalarını üzerinde "tahkiki ba kura'a beşinci şübeye isabet eden Sait Halim Paşaya ve Talât Paşa kabinelerinin evrakı tahkikiyesi" ibaresi mevcut ~~maxx~~ bulunmasından şubei mezkûre evrakının evrakı istizahiye hokmünde telakkisine imkânı kanunî olmadığı gibi tehcir ve taktil hakkında dahi \bar{a} Divaniye mebus^u Fuat Bey merhum tarafından verilip esbabı tecrim olmak üzere gösterilen tahririn onuncu maddesinde serahet^e mevcuttur. Olbapt^e emru ferman hazreti^e men lehül emrindir.

4 Mayıs 335.

Sabık Mebusan Reisi:

Halil. (Mentey)

Reis- Bu hususat esnâi müzakerede kâmilen nazarı dikkate alınmıştır. Bu bap^ıdeki kanaat-ı divanı harbın kararını diğer muhakemede tefhim ederim.

Halil Bey- Bendeniz bir meseleⁱ mütekaddime hakkında hıyyeti^e celilenizden söz istiyorum, müsaade buyurmanızı rica ediyorum

Reis- İşidilmedi, bir daha tekrar ediniz.

Halil Bey- Bendeniz bir meseleⁱ mütekaddime hakkında ~~istia~~ isticvabata iptidar edilmeden evvel, hıyyeti^e celilenize bazı ma^rruzatta bulunmak istiyorum, ondan dolayı müsaadenize istirham ederim.

Reis- Bir karar daha var, okunsun, ondan sonra.

(Sahife 18)

Halil Bey- Pekiyi, Efendim.

Reis- (Zabt kâtibine hitaben): okuyunuz.

"Sureti Karar"

Muhakemeleri icra edilmekte bulunan maznun^u aleyhim meyanında olup evvelce vükelalıkda bulunmuş olan Sait Halim Paşa ile, Ahmet Nesimi, İbrahim, Kemal, Halil, ve Ma^{Ma} f^f N^N nazarıⁿ esbaki Şükrü Beyler ve firari Talât Paşa ve Enver ve Cemal Efendilerin elyevm tahtı tevkipte şeriki cürmleri olup hâkklarındaki tahkikatın ikmâl edilememiş olmasından dolayı henüz Divanı Harb^e sevk edilememiş ve evvelce vükelalıkta bulunmuş olan maznunini saire ile birlikte icrai muhakemeleri daha muvafık görülmesine binaen müşarileyhime ait davanın tefrikiyle bu babdaki evrakın heyyeti tahkikiyeye iadesine ve bu kerre vürüt eden varakai ihtibariyede muharrer hususat hakkında dahi tahkikat icrasiyle cümlesinin birden Divanı Harb^e sevk olunmalarına müteffiken karar verildi.

4 Mayıs 335.

Reis- (Halil Beye hitaben) binaen aleyh zâtı âlileri, başlayacak olan muhakemede o hususat hakkında söz söylersiniz. Yarım saat istirahatattan sonra diğer zevatın muhakemesine ibtidar edileceğiz.

Birinci celseni hıtamı saat 1 dakika 40.

İkinci celse saat 2 dakika 5.

Vicahen muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Talât Bey, Rıza Bey, Miçhat Şükrü Bey, Zia Gök Alp Bey,

Cevat Bey, Atıf Bey.

Giyaben muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:
Doktor Nazım Efendi, Doktor Bâhaettin Şakir Efendi,
Doktor Rusuhi Efendi, Aziz Efendi.

Reis- Miâhat Şükrü Bey kalsın, diğerlerini götürünüz.
(Miâhat Şükrü Beyden madde maznunin muhakeme salonundan çıkarılır)
Miâhat Şükrü Bey Efendi ilânı meşrutiyetten sonra ne hizmetler-
de bulundunuz?

Miâhat Şükrü Bey- Evvelâ, Sirozda, sonra da Rumelinin
sukutundan sonra Bördür mebus oldum ve aynı zamanda 329 tarhi-
hinde kongre kararıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtibi umu-
miliğine tayin olundum.

Reis- İttihat Terakkiye ne zaman intisap ettiniz?

Miâhat Şükrü Bey- Kabl-el meşrutiyeye.

Reis- Nerede bulunuyor idiniz? *hastane*

Miâhat Şükrü Bey- Selânikte hastahane müdürü idim.

Reis- Ne gibi vezâifle mükellef idiniz?

Miâhat Şükrü Bey- Hastahane müdürlüğünde Efendim.

Reis- İttihat Terakkide?

Miâhat Şükrü Bey- Efradından idim, mebus idim.

Reis- İnkilap vukua geldikten sonra İttihat ve Terakki
cemiyeti neden dolayı temadii faaliyete lüzum gördü?

Miâhat Şükrü Bey- Ne gibi, Efendim?

Reis- Yani devamına neden lüzum gördü?

Miâhat Şükrü Bey- Bir fırka siyasiye olduğ için, tabii
o esnada mebusan intihap etti, her yerde olduğ gibi fırka haya-
tı.

Reis- Fırka siyasiye şekline ne vakit girdi?

Midhat Şükrü Bey- İnkılabı müteakip o şekle girmeye çalıştı.

Reis- Bir program yapıldımı, Efendim?

Midhat Şükrü Bey- Yapıldı, Efendim, ^Mmerkezi ^Uumumide. Ben-
diniz bulunmadım. Fakat efradından olmak ve mebus bulunmak dola-
yısıyla biliyorum. Program o kadar vasi değildi, mahtut ^{tu}idi,
sonra yavaş yavaş tevessî etti.

Reis- Siz ne vakit İttihat ve Terakki ^Cgemiyetinin ^Mmerkezi
^Uumumisine dahil oldunuz?

Midhat Şükrü Bey- Balkan harbinden sonra 328 de İstan-
bula nakl ettikten sonra.

Reis- Merkezi ^Aumuminin mukarrerat-ı ne suretle zabt olu-
nurdu?

Midhat Şükrü Bey- Müzakeratımı, mukarrerat-ımı?

Reis- Evvet.

Midhat Şükrü Bey- Bir defteyr üzerine arkadaşlardan biri
müzakerat-ı zabt ^{tt}edirdi.

Reis- Hazirun tarafından imza edilirmiydi?

Midhat Şükrü Bey- İmza edilmek adet değildi, Efendim.

Reis - O halde hazırı bilmeclis olanlarla olmayanlar o
kararı kabul ^emecburmıydı?

Midhat Şükrü Bey- Evvet, hazır bulunmayanlarda bilahere
~~ahise~~ kesbi iltilas ederdi, fakat içtihadına muvakiif olmazsa
tabii kabul etmezdi.

Reis- Ne ile malûm, mürurî zamanla o ademin içtihadına
tevafilek edip etmediği ne ile sabit olacak?

Midhat Şükrü Bey- Ertesi celsede kendisi bu kararı görür
Evvet ⁱeye ^fmuvakiif görmezse tekrar münakaşa eder ^hdi. Mamafiy

kabul ederdi. E Kabul etmediği taktirde muhalif mevkiinde kalır tabii ekseriyetin kararına tabiyet ederdi.

Reis- Kabula mecburmiydi?

Miḥat Şükrü Bey- Tabii kabul etmezse istifa ederdi.

Reis- Bir meselede ihtilaf husulü istifayı intac edermiydi?

Miḥat Şükrü Bey- Şimdiye kadar vaki olmamıştı. Anzu ederek istifa eder. Nizamnamemizde böyle şey yoktur. Yani istifa verir ve yahut kabula mecburdur, deye bir kağıt yoktur.

(Sahife 19)

Reis- Anlamak istediğim mesele, meclisi umumide müzakere edilmiş olan bir madde bir zatın içtihadına muvafık gelmezse, mürurü zemanla o madde hakkındaki kanaatini nasıl isbat edecek?

Miḥat Şükrü Bey- mürurü zeman çokmu, Efendim?

Reis- Olur ya, bir iki sene sonra.

Miḥat Şükrü Bey- Şimdiye kadar vaki olmadı.

Reis- Nefsinizde vaki olmamış olabilir fakat arkaşlar hakkında olmadımı?

Miḥat Şükrü Bey- Hayır, Efendim.

Reis- Şu halde huzur meclis olanlarla olmayanlar müttahiz karara riayet etmeye mecburdur.

Miḥat Şükrü Bey- Müzakeremizin günleri yoktur. Kağıtlar toplandığı vakit içtima edilirdi. Eger bir karar varsa merak edip sorardı içtihadına muvafık olup olmadığı gibi bir mesele hiç bir zeman mevzu bahs olmamıştır.

Reis- Azadan bir zat memaliki beidede ve yahut diyari ecnebiyede olsa o mukarreratı kabul etmişmi add olunur?

Miðhat Şükrü Bey- Bil^a ah^are itiraz etmezse dahil olmak itibariyle tabii kabul etmiş add olunur.

Reis- Bir hayli müddet sonra geleceğini^e göre, o kadar^e mevkii icraya konulmuş olsa, mesuliyete iştirak eder mi etmez mi?

Miðhat Şükrü Bey- Nizamnamemizde olan şeylerden dolayı esasen mesuliyetle bir karar yok bile, aramızdan iki sene iştirak eden^ede yokta, vaki olmamıştır nizamnamede ekseriyetle karar ittihaz olunur deniyor.

Reis- Teamüle göre...

Miðhat Şükrü Bey- Tabii her meselede herkes aynı fikirde bulunmaz, birisi muhalif olur, o muhalif^ete ekseriyete tabi olur, tabi olmazsa istiffa eder, istifa etmek elindedir, ona kimse mani olamaz, fakat arz ettiğim gibi, şimdiye kadar böyle bir şey vaki olmadı.

Reis- Mukarrerat ekseriyetlemi tahtı karara alınır?

Miðhat Şükrü Bey- Ev^tet, ekseriyetle, Efendim.

Reis- Böyle uzak yerlere giden ve bir müddet içtim^aatta bulunamayacak^z z^z olan zevat, cemiyetin meclisiⁱ umumisine ve merkeziⁱ umumisinin malumat vermek mecburiyetindedir?

Miðhat Şükrü Bey- Meclisiⁱ umumide esasen âza fazla olduğ^u için malumat vermeye^e hacet yoktur, fakat merkeziⁱ umumî âzası tabii malumat vermeye^e mecburdır, çünkü ~~mk~~ miktarı mahdud^{dur}.

Reis- Cemiyetin teceddü^d fırkasına t^ah^av^vül etmesi hakkında malumatınız varmı?

Miðhat Şükrü Bey- Bendeniz son kongresinde orada bulun^dum, orada karar verildi.

Reis- Bir az izahat verirmisiniz, ne sebebe mebni bu surete karar verdiniz?

Midhat Şükrü Bey- Efendim, İttihat ve Terakki hükûmeti siyasetinde muvaffak olamadı. Muvaffak olamayınca, efkârı umu- miyede tabii mevkiini ^kgayp etti. Denildiki, bu meşrutiyeti ilan eden bir cemiyettir, bunun için böyle fırka ismini bu cemiyete vermek doğru olamaz, çünkü fırkalar bazen siyasetlerinde muvaffak olurlar, bazen muvaffak olamazlar, halbuki İttihat ve Terakki memlekette meşrutiyeti te^ssise tevessüt ettiği için bu ismi kaldıralım, ve bu suretle ona başka bir ism verelim, yani, tecettut ^{dd}fırkası, ismin verelim ve İttihat ve Terakki ismi tarihî bir ism olarak kalsın. Bu mesele bu karardır, Efendim, ve tecettut ^{dd}fırkası ismi ekseriyeti ara ile kabul olundu.

Reis- Nizamnamede aynen kabul edildimi?

Midhat Şükrü Bey- Nizamnameden bazı mevadı alındı, meclisi umumiye meclisi idare denildi, sonra kâtibi umumî ismini kaldırdılar fırka reisi sanisi dediler. Programında ep^yince tadilat yapıldı.

Reis- İttihat Terakki merkezi umumisi taşyalarda bir takım murahhaslar ve kâtibi mesullar gönderdi, bunları intihaplam ilemi yoksa arzu ilemi gönderiyorlardı?

Midhat Şükrü Bey- İntihapla, Efendim, beş altı sene evvel mahallerinde mahalle ahaliden intihap verirdi, oranın murahhas merkezi umumiye bildirir, malumat verirdi, ona göre murahhas tayin olunurdu. Bilahere mahalince nüfuz bahibi yerli ahalden olmasın denildi ve muayyen suretle merkezi umumî tarafından gönderilmeye karar verildi, bunlar oranın yerli ahalsi

gibi orada kalırdı.

+ Reis- Bu murahhaslar kâtibi umumîler orada icraatları hakkında merkezi umumîye malûmat verirlermiydi?

Midhat Şükrü Bey- Tabiiî cemiyetin teşkilât-ı hakkında ve sonramerkezler hakkında muhtelif zemanlarda icap ettikçe malûmat verirlerdi.

Reis- Oralarda bulunan şubeler kendi mukarreratında serbestmiydi yoksa merkezi umumîyeyemi tabiiydi?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, tamamıyla serbest idiler, Efendim, bütün mukarreratlarında serbest idiler, yalnız, tabiiî yapılan müzakeret nizamname hududına geçmemek üzere serbest idiler.

+ Reis- Murahhaslar ve kâtibi mesullar şubelerde âzamiydiler mi idiler?

Midhat Şükrü Bey- Evet, şubelerde âzamiydiler, aynı zamanda şubelere riyaset ederlerdi, şube içtimalarında, heyeti merkeziye içtimalarında riyaset ederlerdi.

Reis- İttihat ve Terakki cemiyetinin teceddüd fırkasına kalb olunan ve merkezi umumî namına tahviz edilen bu şekilde evvelce İttihat ve Terakki merkezine ait olan kuyut ve evrakı saire teceddüd fırkasınamı devr olundu?

Midhat Şükrü Bey- Tabii, Efendim, fakat bilahere maâl esef. (Sahife 20)

anlaşıldığına göre Doktor Nazım Bey tarafından alınmıştır memurinin ifadesinden öyle öğrendim.

Reis- Teceddüd fırkasından mı tahkik olundu?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, teceddüd fırkasının

teşkilinde bendenize sual olundu.- Bendenizi merkezi umumiye çağırtdılar, evrak hakkında sual varid oldu, oradaki evrak memurından o evrakın Doktor Nazım Bey tarafından tamamen alınmış olduğu anlaşıldı.

Reis- Şu halde tecedüd^t fırkasına ne devr edilmiş oluyor?

Midhat Şükrü Bey- Tecedüd^t fırkasına taşralardan gelen, Halepten ve sair yerlerden gelen evrak teslim olundu, birde son senenin defatiri hısabiyesi, binalar, binaların eşyası teslim olundu. Elhasıl her şey teslim olundu.

Reis- Taşralardaki teşkilat^tıda tecedüd^t fırkasınanı kalb ve tahvil kılındı?

+ Midhat Şükrü Bey- Yalnız ismi değişildi, eski teşkilât aynıyla kaldı.

Reis- Kongrede verilen aynı memuriyetlerde bu gün muhafaza ediliyor mı?

Midhat Şükrü Bey- Bu gün bilmiyorum, ~~Herhalde~~ Efendim, o zaman, o zaman muhafaza ediliyordu fakat, sonrasını bilmiyorum. Her halde bazı tebâzlat oldu sonradan mesmuat olarak, bil ahere haberdâr olduğuma göre umumî kâtipleri falan başka yere nakletmişle, fakat heyyeti ~~mevzu~~ mecmuasıyla tecedüd^t fırkasına devr olundu.

Reis- Kâtibi mesul vazifesi hakkında bir az izahat verirmisiniz?

Midhat Şükrü Bey- Kâtibi mesulun vazifesi, her sancakta bir kâtibi mesul bulunmak icap ettir eder.

Reis- Evvelâ merkezdeki...

Midhat Şükrü Bey- İstanbul merkezindemi?

Reis- Evvet.

Miñhat Şükrü Bey- İstanbul merkezinde kaç dair̄ei belediye varsa o daireler kadar kâtibi mesul bulunur, ve kâtibi mesulların merkezi umumiȳle ilişiği yoktur. Onlar, doğrudan doğruya müstakildirler, ve o suretle hareket ederler, ve İstanbul heyyeti merkeziyeside temamiyle müstakildir ve kâtibi mesullarını kendi idare eder. Klüplarda birer kâtibi mesul bulunur. Bunlarda muhtar ve saire içtihabatında faaliyet gösteriler ve bu suretle kendi namzedlerini intihaba çalışılandı.

Reis- İstanbul kâtibi mesulü zati alinizmiydiniz?

Miñhat Şükrü Bey- Hayır Efendim, kâtibi mesul ve muhahası Kemal Bey idi. Bendeniz Merkezi Umumide kâtip idim.

Reis- Selâhiyetiniz ne derecedeydi?

Miñhat Şükrü Bey- Merkez-umuminin selâhiyeti, gelen evrakı tetkik etmek, onlara cevap yazmak ve mukarrerat ittihaz eylemek ve mahallerine tebliğ etmek birde kâtibi umuminin vazifesi, müzakere zamanında riyaset etmekten ibarettir. Birde muharrerata imza eder. Diğer evraklardan içinden teşkilâtimize âzadan , selâhiyet itibariyle başka farkı yoktur. Gelen evrakı açıp onların içinden teşkilâtimize teallük edenleri yani nizamnameye dahil olanları heyeti umumiyeye yani merkezi umumî içtimalarına göndermekdir.

Reis- Meclisi umuminin vezai fi neydi?

Miñhat Şükrü Bey- Meclisi umuminin vezai fi, program ve nizamnameyi müteallik kongre için ihzar etmek, her sene bir kongre oluyor, bazı mevadd tetkik edilir, ikmal edilmiş olanları program şeklinden çıkar.

Nizamnamede bazı tâdilât yapılmak icap ederse, onları bir sene zarfında beş on defa ictima-ı neticesinde onları yakar, o ictimalarda gerek merkezi umumî ve gerek taşralardan program ve nizamnamenin tâdili hakkında gelen tahriratın hulasalarını meclisi umumiye gönderir, meclisi umumînde ayrıca bir program encümeni olur, o encümende bunlar tetkik olunur, sonra kongreye gönderilir, kongre ictimalarında ayrıca bir encümen yapılır heyveti umumiye kabul ederse, programımıza madde olarak geçer.

Reis- Vükelanın Meclisi Umumiye âzâi tabiiye olup olmasında hangi tarihte kararlaştırıldı?

Miâhat Şükrü Bey- 329 senesinde, Efendim. 328 senesine kadar esasen Meclisi Umumi yoktu. 329 senesinde Meclisi Umumi yapılmasına karar verildi. Nizamnamemizde o yolda olarak bulunurdu.

Reis- Riyaset kime ait idi?

Miâhat Şükrü Bey- Fırkanın reisi umumisi kim ise onun tarafından riyaset olunur ve nizamname mucibince bir vekili umumî, yani kendisinin arzu ettiği zâtı vekili umumî yapar ve gaybubetinde vekili umumî riyaset eder idi ve o vekili umumî aynı zamanda meclisi mebusanda bulunan fırkanında riyasetini derçhte eder idi.

Reis- Sadrazamlarının meclisi umumilerde reis olması ne zaman takarrur itti?

Miâhat Şükrü Bey- Meşrut değildi, Efendim, fakat umumiyetle sadrazam olanları intihap ederlerdi, çünkü daha münasip olduğu, aynı zamanda ki hem kabinenin reisi ve hemde kendi

fırkasının reisi olur, bir âhenk temin etmek için öyle intihap ederlerdi, yoksa nizamnamelerde sadrazamların mutlaka reis olması meşrut değildir.

Reis- Cemiyetin teşkilât-ı hâfiyesi varmıydı?

Midhat Şükrü Bey- Meşrutiyetten sonramı, Efendim? Hayır Efendim.

Reis- İttihat ve Terakki namını iktisap ettikten sonra bir teşkilât-ı hâfiyesi varmı?

Midhat Şükrü Bey- Hayır ne evvelden, ne sonradan, meşrutiyet ilan olunduktan sonra yoktu.

(Sahife 21)

Reis- Teşkilât-ı zahiriyesi, tarif ettiğiniz şeylerden başka varmıydı?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim. Kâtibi mesulları heyet-i merkeziyesi.

Reis- Taşra şubeleri?

Midhat Şükrü Bey- Evvet taşra şubeleri, teknil teşkilât bundan ibaret idi. Ayrıca teşkilât olmak ihtimali de yoktu.

Reis- Harbi umumî ilânından sonra hiç bir teşkilâta teşebbüs olundum?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, ne gibi teşkilâta?

Reis- Muharebe karar, yahut orduya muavenet için.

Midhat Şükrü Bey- Hayır, yalnız bizim bazı âzalarımız, hizmet-ı vataniyede bulunmak arzu ettiler. Cephelerde harb etmek arzu ettiler. Dedilerki intihabı, bu gibi işler yoktur madamki seferberlik ilân edilmiştir. Harba girilir belki bir tauruz vaki olur, seferberlik neticesinde harb olmasada her

halde bir hazırlık lâzımdır ve kâtibi mesullarımızın bir kısmı da askere alınacaktır, binaen aleyh bunun üzerine biz müzakere ettik. Bunlar, faaliyetten kalmaya hakkımız yoktur, yani faaliyetini siyasiyeyi muhafaza etmeliyiz çünkü asker olmayan kâhix kâtibi mesullarımızı cevapsız bırakmamak için, arzu edenler olursa kendileri asker olup harba gidebilirler değil, bazı arkadaşlar arzu ettiler cephe harba gidip harb ettiler hatta bir takımını şehit oldu, bir takımında hastanelere gittiler.

Reis- Bu suretle harba iştirak eden arkadaşlarınızın Merkezi Umumi ile bir irtibat-ı varmıydı?

Miñhat Şükrü Bey- Onları mezun add etmişdik, tabii onlara siyasi mesail ile meşgul olmadıkları için münasibetleri kalmamıştı.

Reis- İfa ettikleri hizmet-ı vataniyeden dolayı malumat verirlermiydi?

Miñhat Şükrü Bey- Hayır.

Reis- Hiç bir tebliğ vuku bulurmuydık?

Miñhat Şükrü Bey- Hayır yalnız arkadaş olmak itibarıyla hususî surette ihtimal bazı malumat verirlerdi, fakat o malumat hususî bir malumattan ibarettir, mesela, Ardahana giridiği zaman Behaettin Şakir Bey oradan bize bir telgraf çekmişdi, fakat işe dair malumat vermezlerdi, çünkü vazifeleri başka idi, onlar bizim ile işe dair muhaberede bulunmazlardı.

Reis- Şu halde kendilerinin nerede bulunduğu ve ne vazifelerde mükellef olduğu merkezce malum değildi?

Miñhat Şükrü Bey- Tümüyle malum değildi, Efendim, bir yerde bulunur, bir müddet sonra kendilerinin nerede bulun-

duğunu takip edemez idik. Hatta kâtibî mesul^u_u vefat etti, şehid^t olduklarından pek çok sonra malûmattar olduk ailelerinin müracaat-ı üzerine Harbiye Nezaretine müracaat ettim. Altı ay sonra ancak malûmatları olabildi.

+ — Reis- Merkezi Umumînin şifresi varmıydı?

Mi^that Şükrü Bey- Hayır, Efendim, muhaberat-ı tamamen açıkdı.

Reis- Bu gibi hite^zmat-ı vatiniyede bulunanlara nakten muavenet olunurmu idi?

Mi^that Şükrü Bey- Ayrıca muavenet olunmazdı, yalnız burada bulunan ailelerine lâzım gelen muavenette bulunulurdu, muharebede bulunanlara ayrıca fazla bir şey verilmezdi.

Reis- Pek eyi, gidiniz. (Mi^that Şükrü Bey muhakeme salonundan çıkarılır). Zia Gök Alp Beyi getiriniz. (Zia Gök Alp Bey mahkeme salonına getirilir). Zia o Beş, ilânî meşrutiyetten sonra ne hi^zmetlerde bulundunuz?

Zia Gök Alp Bey- Diyarbekir vilâyeti me^aarif müfettişi.

Reis- Daha?

Zia Gök Alp Bey- Daha memuriyetim yok^tu.

istiyâl ← Reis- Hiç bir işle iş^gal etmeyormıydınız?

Zia Gök Alp Bey- Hayır.

Reis- İttihat ve Terakkiye ne vakit intisap ettiniz?

Zia Gök Alp Bey- Meşrutiyeti müteak^lip Diyarbekirde.

Reis- Ne hi^zmette bulunuyor adınız?

Zia Gök Alp Bey- Hi^zmetim yok^tu.

Reis- İnkılaptan sonra İttihat ve Terakki ^C cemiyeti neden fe^aaliyetini temadi ettirdi?

Zia Gök Alp Bey- Tabii meşrutiyet fırkaları istilzam eder İttihat ve Terakki ^onden sonra bir fırka halin^e inkılap etti, İttihat ve Terakinin bir fırkaⁱ siyasiye olmasına merkez karar vermiş vilâyetçe tebliğ ettiler.

Reis- O vakit siz bir teşebbüs^tde bulundunuzmu?

Zia Gök Alp Bey- Hayır.

Reis- Vilâyette şübeler teşkil olunmadımı?

Zia Gök Alp Bey- Zaten bir şübe teşekkül etmiş^tdi.

Reis- İttihat ve Terakki cemiyeti fırkaya tahavül etmeden evvelmi?

Zia Gök Alp Bey- Ettikten sonra olacak, çünkü meşrutiyeti müteakkip fırkaya inkılap etti. Diyarbekirde bir kaç ay sonra fırka olmuş^tdu.

Reis- Siz ne vakit İstanbula geldiniz?

Zia Gök Alp Bey- Bendeniz. (325) kongresine geldim sonra memleketime gittim, (326) kongresinde âzalığa intihap etmişler.

Reis- Ondan sonra İstanbulⁿı geldiniz?

Zia Gök Alp Bey- Hayır, Selanığe gittim, Efendim.

Reis- Demek o vakit Selaniktey^diniz? Fırkanın bir programı varmıydı?

Zia Gök Alp Bey- Vardı, ilân eyledi.

Reis- Merkezi Umumî müzakerat-ı ne suretle zabt olunurdu?

Zia Gök Alp Bey? Âzadan biri zabt ederdi.

Reis- Muntazam bir ka^yıt varmıydı?

(Sahife 22)

Zia Gök Alp Bey- Vardı.

Reis- İmza edilirmiydi?

Zîa Gök Alp Bey- ~~Yardı~~ Tabii kararlar imza edilir.

Reis- Pek eye. O kararda hazır bulunmayan zevat o karara ittibaa mecbur ~~miydi?~~

Zîa Gök Alp Bey- Ne gibi?

Reis- Meselâ bir husus hakkında karar verildiği zaman hazır bir [?] meclis olmayan zevatta o kararı kabule mecbur ~~miydi?~~

Zîa Gök Alp Bey- Tabii karar ekseriyetle verilir, hazır olsun olmasın.

Reis- Verilen karar içtihadına muvafık olmasa bile kabule mecbur ~~miydi?~~

Zîa Gök Alp Bey- Ekseriyetle ~~o~~ karar ~~ittihada~~ ~~değildirler~~ ~~hakkında~~ ~~hazır~~ verilince, bütün meclislerin kararı ekseriyetle yapılır.

Reis- Hazır bulunmayanlar o karara ittibaa mecbur değildirler, hatta hazır bulun ^{pta} o karara muhalif olanlar reylerini vermemekte serbest ^{dir} ~~dir~~dir, diğer meclislerde öyle değilmi?

Zîa Gök Alp Bey- Tabii , Efendim.

Reis- İttihat ^{ve} Terakki ^{merkezi} ^{umumisinde} mukarrerat ittihaz edilirken hazır olmayanlarında kabul etmesi ~~mi~~ mecburimi? Değilmi?

Zîa Gök Alp Bey- Tabii kendisi o kararı vermiş değildir. Karar ekseriyetli verildiği için o karar müteberdir.

Reis- Müteberdir, şüphe ^o yâk.

Zîa Gök Alp Bey- Tabii o, içtihadına muvafık olarak karar ~~vermi~~ vermemiştir, onu ekseriyet vermiştir.

Reis- O kararı kabul ^e mecburdur demek?

Zia Gök Alp Bey- Karar bir şeye yazılır, kendisine şahsına ait bir şey ~~dir~~ değilki ekseriyetle verilen karar yazılır.

Reis- İcrası öhdesine terettüp eder ve kendi içtihadına muvafık değilse?

Zia Gök Alp Bey- İstifa eder yahut itiraz eder hasılı böyle ehemmiyetli şeyler olmadı.

Reis- Olup olmadığından bahs etmeyoruz, teammül mü anlamak istiyoruz.

Zia Gök Alp Bey- Teammül, ekseriyetin kararı müteberdir.

Reis- İchtihadına muvafık olmasada icraya mecbur demek.

Zia Gök Alp Bey- Hayır, Efendim, şahsen bir adâmın bir şey icra edebilmesi için ona kani olması lâzım gelir.

Reis- Olmadığı taktirde istifa etmesi lâzım gelir.

Zia Gök Alp Bey- İstifa edecek ise, istifa eder, itiraz edecek bir mesele ise, itiraz eder, şerh verecek mesele ise, şerh verir işin şekline göre.

Reis- İttihat ve Terakki fırkasının taşralarda ne gibi memurları vardır?

Zia Gök Alp Bey- Bidayette hey'eti merkeziyelerin yine oraca müntehap murahhasları vardı. Bil ahêre teftiş etmek için müfettişler ihdas etmiş idik.

Reis- Oraca dediğiniz müntehap dediğiniz mahallerce mi?

Zia Gök Alp Bey- Mahalince, merkezi umumiden müfettişler intihap olunurdu. Daha sonrada kâtibi mesullar gönderildi. Müfettişlerde ayrıca gönderildi.

Reis- Demekki yalnız murahhası mesullar mahallerinden

intihap olunur, ötekiler merkezleştirmidenmi gidiyor?

Zîa Gök Alp Bey- Evvet.

Reis- Cemiyetin yani İttihat ve Terakki fırkasının Teceddüd fırkasına tahavvül hakkında malûmatınız ne merkezdedir?

Zîa Gök Alp Bey- Biz kongreden istifa edip çekildikten sonra ismini değiştirdi.

Reis- Siz Teceddüd fırkasına dahil olmadınız mı?

Zîa Gök Alp Bey- Hayır, istifa ettik.

Reis- Cemiyetin, yahut fırkanın defterleri yahut kuyudâ esasiyesi Teceddüd fırkasına devr olundu mu?

Zîa Gök Alp Bey- Tabii devr olunmuştu.

Reis- Malûmatınız mı var yoksa tahmin mi söylüyorsunuz?

Zîa Gök Alp Bey- Tabiatıyla kongre bütün evrak ve her şeye hakim idi çünkü kongre toplanınca meclisi umumînin hükmü kalmaz, meclisi umumîde toplanmaz, yalnız kongre mevcut kalır ve muhasebe encümeni muhasebeye ait evrakı, nizamname encümeni nizamnameye program encümeni programa ait olan evrakı tetkik eder, icab ederse yine yine maddeler yapar, o sırada biz istifa ettik, çekildik, kongre serbest kaldı, sonra ismini değiştirmişler, teceddüd namı koymuşlar.

Reis- Bu gibi evrakı mühimmenin Doktor Nazım Bey tarafından kaçırılmış olduğu söyleniyor sahihi mi?

Zîa Gök Alp Bey- Bendeniz kâtibi umumîlikten haber aldım ki Doktor Nazım Bey cemiyetin tarihine ait evrakı istemiş, demiş, onları Avrûpadan getirdim, muhafaza edeceğiz demiş. Oda, Pek iyi, al, demiş. Bunu sonra Miâhat Şükrü Beyden

haber aldım, fakat, bilahere tevkihaneye geldikten sonra öyrendimki içinden evrakı saireyei ayıramamışlar. Evrakı sandıkla beraber götürmüş, evrakın bu suretle gittiğini sonradan haber aldım.

Reis- Teceddüd ^t ^f firkasına dahil olmamanızın esbabı ne idi?

Zia Gök Alp Bey- Bendeniz zaten siyaset ^{le} ^e iştiğaldan bıkmışım, hayatımı filme hasır etmek için çekildim.

Reis- Yoksa tebeddül eden program ve nizamname içti-hadinnıza muvafık olmadımı?

(Sahife 23)

Zia Gök Alp Bey- Hayır çünkü daha program tebeddül etmemişti.

Reis- Taşralardaki şubeler müstakilmiydi yoksa merkezden talimat verilirmiydi?

Zia Gök Alp Bey- Tabii program itibariyle merkeze tabiiydi.

Reis- Ne gibi hususatta başlı başına karar verir ve ne gibilerini istizan eder?

Zia Gök Alp Bey- Mahaline ait, mahalli intihabatı olur. Tabii oraya aittir, fakat ~~xxx~~ umumî intihap, meclisi umumî intihabı için istizan ederler.

Reis- Sesinizi çıkarın işidempyorlar.

Zia Gök Alp Bey- Meclisi umumiye âza tayin etmek selâhiyetini,- haizdi- onlar teklif eder, meclisi umumî kabul eder o suretle namzettikler tayyün eyler.

Reis- Daha ne gibi hususat istizan olunurdu?

Ziâ Gök Alp Bey- Vilâyet teşkilâtını anlayamadıklarından onlar sorarlar.

Reis- Mahalince vuku bulan varidat ve sarfiyat hakkında izahat verirlermi?

Ziâ Gök Alp Bey- Tabii muamelelerine dair rapor gönderirlerdi.

Reis- Varidat-ı mesarifatına kifayet etmeyen şübeler, mesarifatın noksan kalan kısımlarını nereden ikmâl ederdi?

Ziâ Gök Alp Bey- Ekserya kifayet ederdi.

Reis- Şu halde merkezden şübaata hiç bir suretle muavenet edilmezmiydi?

Ziâ Gök Alp Bey- Fevkelade bir şey olursa, klüp inşası gibi.

Reis- Fırkanın hiç bir teşkilât-ı hâfiyesi varmıydı?

Ziâ Gök Alp Bey- Hayır, Efendim, kâtiyen yoktu.

Reis- Harbî umumînin ilânından sonra orduya muavenet etmek veya sair suretle hizmet eylemek üzere bir teşkilât yapıldımı?

Ziâ Gök Alp Bey- Hayır.

Reis- Merkezi Umumî âzalarından bazı işlere karıştıkları söyleniyor, malûmatınız varmı?

Ziâ Gök Alp Bey- Harbî umumî ilân edilince hatta seferberlik ilân edildikten sonra gerek merkezî umumînin gerek fırkanın tabii intihabat gibi vezaifi olmayınca merkezî umumî âzalarında işleri azalıyor, sonrada asker olanları var, aslen asker olanları da var, yahut harpta gidip hizmet edebilecekler var, bunlar böyle bir zamanda biz boş duramayız,

vatana hizmet etmek isteriz, dediler hatta bazıları, merkezi umuminin büsbütün faaliyetini tahdid ediniz dediler. Halbuki bu mümkün olamazdı, onun için hizmeti vataniye için orduya hizmete girebileceklerinze karar verildi.

Reis-Bu gibi vezai fi vataniyenin ifası için cephelerde bulunan ve memaliki ~~sarıya~~ saireye gidenlerle irtibat kalmıy mıydı?

Zia Gök Alp Bey- Tabii askerlik itibariyle hiç bir irtibat-ı yok, fakat şahs itibariyle merkezi umumî âzasıdır, merkezi umumî âzalarından çıkmış değildir, fakat vazife itibariyle hiç bir farkı yoktur.

Reis- Hiç bu husus hakkında merkezle malumat verirlermiydi?

Zia Gök Alp Bey- Vermezlerdi, askeriyeye dair malumat vermezlerdi.

+ Reis- Fırkanın şifreleri varmıydı?

Zia Gök Alp Bey- Hayır.

+ Reis- Murahhası mesullar ve kâtibî mesullar taşra şubesinde ne gibi vezai fi mükellef idi?

Zia Gök Alp Bey- Orada, heyeti merkeziyenin kâtibî umumîsi makamında bulunanlar, sırf fırkaya ait işlerle meşgul olurlar. Fırkaya ait işlerin haricinde bulunamazlar. Fırkaya ait işlerle uğraşmak onların selâhiyeti dairesindeydi.

+ Reis- Şubenin reisimiydi, âzasımıydi, kontrol memurumuydu?

Zia Gök Alp Bey- Heyeti merkeziyede Reis yoktu, orada merkezi umumî tarafından bir memur sıfatıyla bulunur müzake-

rata iştirak eder, yani hem âza ve hemde bir kontrol memur^u sıf^{at}ıyla bulunur.

Reis- Buldukları mahalⁱⁿ ahvalⁱ umum^{iy}esi hakkında veya hususat-ı sairede merkeze malûmat verirmiy^{di}?

Zia Gök Alp Bey- Fırka nok^{ai} nazarından programa ne gibi maddeler ilâve etmek lâzım gelir tabiⁱ hususiat-ı mahallerinin icab^{ett}irdiği gerek umur^u haf^{iy}e x ait hususiat hakkında gerek maddelerin ihzarı için raporlarını veri^{yor}lar ve ne gibi maddelerin programa ithâli lâzım geleceği o suretle anlaşılırdı?

Reis- Menafⁱⁱ umum^{iy}e ait ve yahut emniyet ve asayişe ait hususiat için malûmat vermezlermi^ydi?

Zia Gök Alp Bey- Meşrutiyeti müteakip bu hususlara dair muhaberat olur^{du}, fakat sonra Avr^{upa} fırkaları gibi fırka olmak lüzum^u hasıl oldu. Fırka rüesası takarrur etti bun^u arzu ettiler bittabi böyle ğay^{ri} resmⁱ mahiyeti haiz bir cemiyet efradı hükûmete ait işleri yazarsa, hükûmet nokt^{ai} nazarından dahi caiz değildir, ondan sonra hükûmet^e ait işe dair bir şey yazmayınız de^{ye} tamimler yazılırdı, siz yalnız nizamname mucibince selâhiyettar olduğunuz işlere bakınız denildi.

Reis- Demek ara sıra nizamname haricinde işlere^{de} karışıyorlardı?

Zia Gök Alp Bey- Meşrutiyeti müteakip daha fırka hayatına giriliyor, daha acem^{lik} var, bir anarşi z^eman^{ıy}di hükûmette teessüs

(Sahife 24)

etmemiş^{di}, fakat ondan sonra bilhassa bendeniz merkezi umum^{iy}e girdikten sonra ki o z^eman t^emamiylâ bir fırka mahiyetini almağa azm^{et}mişti ve da^ıma bu gibi tamimlerle

taşradaki heyyeti merkeziyeleri ikaz eder ve vilâyete müfettişler göndererek, murahasalar intihap ettik heyeti merkeziyenin bir kontrol yoktu, heyeti merkezilere müstakilde bunun için bir kontrol vücuda geldi, artık hükümet işine karışmaz oldular ve intizamı tesis ettiler.

Reis- Taşralarda bulunan İttihat ve Terakki şubeleri tamamıyla tecedüd fırkasına naklolundumu?

Zia Gök Alp Bey- Bendeniz onu bilmeyorum.

Reis- Vükelâ-umumiye âzaî tabiiye olarak dahilmiydi?

Zia Gök Alp Bey- Meclisi Umumi nizamnamede bir kaç defa değişti. Bir zeman vükelâ âzaî tabiiyeden idi, sonra, son nizamnamede Meclisi Umuminin âzalarının intihapla olmaları tayyün etti, vükeladan onlarda intihapla tayin olundu.

Reis- Hangi tarihte?

Zia Gök Alp Bey- 333 senesi olacak.

Reis- Kongresindemi karar verildi?

Zia Gök Alp Bey- Evet.

Reis- Reisi umumilik şedareti ihraz eden zatami mühasırdır?

Zia Gök Alp Bey- Hayır Efendim, o, ayrıca kongre tarafından intihap edilirdi.

Reis- İttihat ve Terakki şubelerinin varidatı mahalliyesi kifâyet etmezse üst tarafı nerelerden verilirdi?

Zia Gök Alp Bey- Onlar kifâyet ettireceklerdi fevkâlade bir masraf olmazsa merkezi umumiden yardım görmezlerdiydi?

Zia Gök Alp Bey- O zeman fevkâlade bir hal demekti.

Tâayün ederse, fevkalade bir hal olur iş o başka.

Reis- Vilâyatta icra olunacak mukarrerat mesarifi istilzam eder ve o masrafta bulunmazsa, o halde ne yapılırdı?

Zîa Gök Alp Bey- Böyle şeyler yakkiki, böyle büyük masraflar yoktu yalnız klüp inşa eder veyahut mektep yaparlarsa o zeman başka. Bil ahşer mekteplerde evkafa devr edildi çünkü ayrıca mekteplerle uğraşmak kabil değildi, binaen aleyh yalnız bir klüp mesarifi.

Reis- Harb^e iştirak etmiş olan Merkezi Umumî âzalarına bazı tebliğata lüzum görülürse ne vašta ile yapılırdı?

Zîa Gök Alp Bey- Öyle bir tebliğata lüzüm yoktu.

Reis- Kendileri müracaat ettiğ ihtiyacında kalırsa ne yaparlardı?

Zîa Gök Alp Bey- Bendeniz bilmeyorum, Paşa Hazretleri, tabii şahsa ait bir şey şö ise sorar.

Reis- Vezaiife, memleketin ahvâlinâ, harben iktiza ettiği halata göre?

Zîa Gök Alp Bey- Onlara göre tabii yazamazdı.

Reis- Bildirmesi kendisince muktezi görülürse ne yapar, hangi vasıtaya müracaat eder?

Zîa Gök Alp Bey- Öyle bir şey olmamıştır tabii...

Reis- Bu gibi hizmet-ı vataniyede bulunanlara nakten muavenette bulunuldu mu?

Zîa Gök Alp Bey- Hayır.

Reis- Götürünüz. (Zîa Gök Alp Bey mahkeme salonundan çıkarılır.)

Reis- Talât Beyi getiriniz. (Talât Bey mahkeme salonuna)

getirilir). Zâtı âliniz İttihat ve Terakkiye ne vakit intisap ettiniz?

Talât Bey- İnkılaptan evvel.

Reis- Badel-inkılâp İttihat ve Terakki Cemiyeti ne şekli aldı?

Talât Bey- Bir fırkâi siyasiye şeklini aldı, tabii zaman zaman istihaleye tabi kaldı.

Reis- Teşkilât-ı neden ibaret idi? bir az tarif edermisiniz?

Talât Bey- İttihat ve Terakki teşkilât-ı iki kısım idi, biri teşkilât-ı hariciyesi, ~~bir~~ diğeri teşkilât-ı teşriiyesi. Teşkilât-ı teşriiyesi meclisi mebusanda kendi grubuna mensup olan âzalar ile meclisi âyandaki âzaları, teşkilât-ı haricesi Merkezi Umumi, kâtibi mesullar ve taşra teşkilât-ı.

Reis- Siz ne vakit Merkezi Umumiye dahil oldunuz?

Talât Bey- 329 kongresinde.

Reis- Meclisi Umumiye vükelanın âza olması ne vakit takarrur etti?

Talât Bey- Meclisi Umumiye vükelanın âza olması 329 kongresinde. Kırk, elli kişiden mürekkep büyük bir meclisi umumi yapılmıştı. O vakit vükeladan bulunan zevat Meclisi Umuminin âzâi tabiiyesi meyanında bulunuyorlardı. Bu 329 kongresi ile bağlar.?

Reis- Sadareti ihraz eden zatların Meclisi Umumi riya-setini derönde etmesi meşrutmuydu?

Talât Bey- Hayır, Efendim. Kongre kimi tayin ederse, reisi umumi bittabi o olurdu.

Reis- Taşralarda İttihat ve Terakkinin ne gibi memurları vardı?

Talât Bey- İttihat ve Terakkinin bazı yerlerde kâtibî mesulları vardı. Bazı yerlerde yoktu. Sonra heyetî merkeziyeleri vardır. Tabii onlarda vilâyet kongreleri tarafından intihap edilirler. Kazalarda birer muhabêrleri vardır. Yanlarında da ^{istisari} ütüşarı mahiyeti haiz birer heyetleri vardır zaten nizamnemenin lâzım gelen maddesinde bunlar mezkûrdur.

Reis- Bu şübeler istiklâliyeti haizmiydi yoksa merkezi umumîdenmi emr alıyordu?

Talât Bey- Nizamnamede her kesin vazifesi sarîh dir ve mukayyet dir.

(Sahife 25)

esasen fırkamızın birinci vazifesi intihap idi.

Köy intihabatından itibaren, belediye, mebusan intihabat-ı vazifemizdir. Alel umum bizim memleketimizde de başka memleketlerde bütün fırkaî siyasiyenin vazifeleri intihabatta toplanır.

Reis- İntihabatta bu vazife ne suretle ifa edilirdi?

Talât Bey- Fırkanın vazifesi, kendi programı etrafında halkın ekseriyetini toplamaktır, tabii bu da risalelerle, mevîzelârla neşriyet ile konferanslarla tabii bî gibi hususat ile halk tenver edilir. Her fırka ekseriyeti kendi programı etrafına toplamağa gayret edir.

Reis- Fırkanın bir teşkilât-ı hafiyesi varmı?

Talât Bey- Hayır.

Reis- Harbî umumî esnasında bazı Merkezi Umumî âzaları hidemat-ı vataniye için öte beriye gitmişler bundan haberiniz varmı?

Talât Bey- Efendim, seferberlik başladığı zeman bizim bir içtima-ımız oldu ve bu içtimada K tabii seferberlik başladığından eskisi gibi fırkanın fesliyeti siyasiyesi devam edemez ondan sonra intihap falan olamazdı. Tabii bu ~~kanunlar~~ tenakus ettiği için âzaların kendi arzularına muvafık bir surette birer vazife vataniye almaları hususunda serbest bırakık bazı arkadaşlarımız birer vazife aldılar her kes o vazifeyi elden geldiği kadar ifaya gayret etti.

Reis- Merkezi Umumi mukarrerat-ı ne suretle zapt olunurdu?

Talât Bey- Zaten Merkezi Umumi mukarrerat-ı kendi nizamnamemizde muayyen olan mevadd üzerine müzakere icra eder, tabii evrak gelir, muharrerat gelir ve bunlar, hanfi âza bulunursa, ekseriyet teşekkül ettikten sonra onun hakkında müzakere ceryan eder. Bir karar verilir, eger karar vilâyetlere ait mevadd hakkında ise, onlara tefhim edilir. Öyle başlı başına bir karar tutmak müttehas degildi maa haza bir karar defterimiz mevcut idi.

Reis- Oraya kaad oluyormu?

Talât Bey- Evvet.

Reis- İmza edilirmi?

Talât Bey- Evvet.

Reis- Hazır bulunmayan âza o kararı kabul mecbur olurmuydu?

Talât Bey- Hayır Efendim, bulunmayan âza başka bir vakit geldiği zaman o karara muttali olur.

Reis- Memaliki baidede ve diyari ecnebiyede bulunup ta bir müddet gelmeyecek olanlara bu hususat hakkında malumat verilirmi?

Talât Bey- Öyle şey yok, Efendim, merkezi umumi âzaları içinde memaliki ecnebiyede bulunanlar tabii yoktur.

Reis- Diyarı baideye gidenlerde yokmuydu?

Talât Bey- Tabii, Efendim, demin bahsetmiş ^{tim} idim.

Reis- Onlara malumat verilmeyi zdi?

¶ Talât Bey- Onların merkezi umumiy le maddeten hiç bir alakası kalmaz tabii onlar yeni vazifelerinde mesul olurlar.

Reis- Kendi ~~ikkihat~~ içtihadına muvafık olmayan bir kararı icraya memur olurlarsa, istinkâf edebilirlermi zdi?

Talât Bey- Hiç böyle bir şey vaki olmamıştır, kendi içtihadatımıza muvafık düşmeyen şeyler her halde kabul edemeyiz, / - ceğimiz / şeyler değildi, çünkü nizamnamede muayyen olan mevadd üzerine müzakerat ^e çeryan ederdi, olabilirdi bazen bir âza muhalif kalabilirdi çünkü o karar mühim olmadığı için bu varit değildi.

+ Reis- Fırkanın bir şifresi varmı zdi?

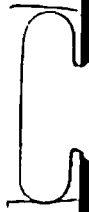
Talât Bey- Hayır.

Reis- Fırka, ^T ^t ^F Teceddüd fırkasına tehavvül etmiş, bu babdaki malumatınız nedir?

Talât Bey- Fırka ^T ^t ^F Teceddüd fırkasına ~~inkilap~~ inkilap etti. Bil istifa ettikten sonra bir kongre inikad ^t etti, o kongrenin kayatı üzerine İttihat ve Terakki fırkası namı ^T ^t ^F Teceddüd fırkasına istihale etti. Tabii bil ^e istifa etmiş olmak itibariyle kongrede sahibi rey değildik.

+ Reis- İttihat ve Terakki ^F Fırkasına ait evrak ^T ^t ^F Teceddüd ^F Fırkasına devr olundumu?

+ Talât Bey- Onu bilmeyorum, yalnız kâtibî umumi Mi^that

† Şükrü Bey'den aldığım malûmat üzerine Doktor Nazım Bey kendine ait olan ve cemiyetin merkezi umumî haricisine ait olan evrakı aldirmek için haber göndermiş veyahut adam yollamış iyi hatırimda kalmamış, o vakit merkezi umumiye ait olan evrakta beraber gitmiş.

Reis- Taşradaki şubelerde Teceddüd fırkasına tabi olduklarını?

Talât Bey- Onlardan pek malûmatım yok, Efendim, biz istifa ettikten sonra Teceddüd fırkasının heyeti idaresine dahil olmadığımız için taşra ile ne gibi muhaberat yapıldığından bittabi malûmatım yok.

T Reis-Götürünüz. (Talât Bey muhakeme salonından çıkarılır)
Cevat Beyi getiriniz (Cevat Bey mahkeme salonına getirilir).
İttihat ve Terakki fırkasına ne vakit dahil oldunuz?

Cevat Bey- İnkilâptan sonra Erzincanda idim herkes dahil olduğu zamanda bende müracaat eyledim.

Reis- Cemiyet halindemiydi, ne fırka halindemi?

Cevat Bey- Hayır, Efendim, ilk defa fırka halında değil, ilk 324 senesinde.

Reis- Ne vazife ile dahil oldunuz?

Cevat Bey- Hiç bir vazifemiz yok idi.

Reis- Merkezi umumide bir vazifeniz var mıydı?

Cevat Bey- Hayır, Efendim.

T Reis- İttihat ve Terakki fırkasının hafi teşkilât-ı var mıydı?

(Sahife 26)

Cevat Bey- Bendeniz , Paşa Hazretleri, hiç bir muna-

şubetim olmadığı için tabii malûm^uttar değilim.

Reis- Münasib^ebetinizi katmⁱ ettiniz?

Cevat Bey- Erzincandan sonra Edirneye gelmişim, hiç bir alâkam kalmamıştı.

Reis, -Harbî umumî esnasında fırkaca teşkil olunan teşkilât-ı mahsusêde bir vazifeniz varmıydı?

Cevat Bey- Bendeniz seferberlikden evvel Avrôpaya hayvan mübâ^uayasına memur idim. Harbî umumîden sonra 330 senesi Teşrinisanisinde merkez kumandanlığına tayin olduğumu tebliğ ettiler. Macaristandan avdet ettim Kânunzevvel evasıtında merkez kumandanlığı ~~divan~~ vezaifî resmîyesini ve ona t^eallük eden şub^eatı inzibatiye divanı harplarla itfaiye alayı ve sair kıta^uatı tesellüm ettim. Sonra selefim tarafından Harbiye Nezaretine merbut Teşkilât-ı Mahsusê olduğunu söylediler.

+ Reis- O teşkilâtın şekli neden ibaret^{ti} idi?

Cevat Bey- Bendeniz bulunduğum z^emandan evveline, ne z^eman teşekkül ettiğini bilmeyorum. Süleyman Askeri Bey, sonra Halil Bey, ve ondan sonra da bendeniz bulundum. Bana getirdikler muamelat ve ihtiyacat-ı Harbiye Nezareti ve sair devair nezdinde vasıta olmak üzere tedvir ettim. Muamelat-ı zâtiyeden tayin edilmiş bir hayli zabitan muhtelif şub^eata bakmak üzere bulunuyorlar. Bu esnade onlar meyanında Doktor Nazım, Atıf, ve emniyeti^u umumîye müdürü Aziz Bey'ler bulunuyordu.

Reis- Teşkilât-ını yani şubelerini, falan tarif ediniz.

Cevat Bey- Bilhassa o z^eman Kaykas işlerine falan bakıyorlardı.

Reis- Kaç şube idi?

Cevat Bey- Bendenizin bulunduğum ^azâmanda yalnız Kafkas harekâtına ve birde ^eTarablus cihetlerini bakıyorlardı.

Reis- Şûbe şûbe değilmiy^{di}?

Cevat Bey- Şûbe ~~şû~~ şûbe, her şûbeye birer zabıt tayin etmişlerdi.

Reis- Şübelerin vezâifi ne idi?

Cevat Bey- Şübelerin vezâifi, Kafkas dahiline bir takım gönüllü teşkilât-ı yapmakla meşgul ^{idiler} idiler.

Reis- Hangi şûbe?

Cevat Bey- Kafkas şûbesi.

Reis- Pek ^eeyi, teşkilâta başkası, hisabata başkasını bakar? ^eHisabatına, muayyenatına, melbusatına bakan kaç şûbe ise vazifelerini söyleyin?

Cevat Bey- Bir takım mevcut olan zabıtan var. Onlar bilahere ^{a a}gitmişler kadrolara dahil olmuşlar. Rıza Bey isminde birisi Kafkas teşkilâtına bakıyordu.

Reis- Merkezdeki teşkilât-ı soruyorum, sizin ruğfekanızdan kimler vardı?

Cevat Bey- Paşa Hazretleri, benim doğrudan doğruya alakam altında değildi. Merkez kumandanlığı ayrı bir dairede, bunlar ayrı bir dairede vazife görüyorlardı.

Reis- Onların vazifeleri muamelât-ı resmiyenizin ^{den} gayrimiy^{di}?

Cevat Bey- Evvet, Efendim.

+ Reis- Sizin daireniz nerede bulunuyor ^{idi}?

+ Cevat Bey- Merkez kumandanlığı Harbiye Nezaretinde.

+ Reis- Teşkilât-ı ^M mahsus^{a a}ının dairesi neredey^{di}?

+ Cevat Bey- Nuru^o Osmaniye tarafında.

+ Reis-Orada bu işle iştiğal eden kaç şübe var idi?

+ Cevat Bey- Arif Bey isminde bir zat var idi yalnız Makedonya işlerine bakıyordu.

+ Reis- Arif Beyin sıfetine söyleyiniz.

+ Cevat Bey- Yüzbaşı Arif Bey, Rıza Bey isminde bir mümtaz yüzbaşı vardı. Muhtar Bey isminde bir yüzbaşı vardı, kaymakam Hüsamettin Bey vardı.

Reis- Bunlar ne vazifeyle mükellefti?

Cevat Bey- Muamelat-ı tetvir etmek için bulunuyorlardı.

Reis- Demin ş söylediğiniz Doktor Nazım Bey ve şürekası ne vazife ile iştiğal ediyorlardı?

Cevat Bey- Onlar gönüllü tedariki için intihap olunmuşlar orada bulunuyorlardı.

Reis- Size karşı ne vaziyetler idiler?

Cevat Bey- Hiç bir vaziyetleri yoktu, Efendim.

Reis- Vaziyetleri yok ise ne için yanınızda bulunuyorlardı?

+ Cevat Bey- Bizim yanımızda bulunmıyorlardı.

+ Reis- Yani dairenizde?

+ Cevat Bey- Teşkilât-ı mahsus^u dairesinde bulunuyorlardı.

Reis- Siz bulunmaz mıydınız?

Cevat Bey- Bendeniz nadiren gittiğim vakittir.

Reis- Siz gittiğiniz zaman sizinle temasta bulunuyorlardı mıydı?

| Cevat Bey- Bulunuyorlardı.

Reis- Ne sıfette bulunuyorlardı?

Cevat Bey- Gerek Kafkaslıyaya gönderilecek bazı zevatın ve gereksiz gönüllü kıtaatın sevkleri hakkında.

Reis- Bu zatlar, sıfatı askeriyeyi haiz olmadıkları halde bu hususat-ı nasıl tedvir ediyorlardı?

Cevat Bey- Bunlar askerlik haricinde gönüllü kıtaatı tertibi için olacak.

Reis- ~~Harbiye Nezaretinin~~ Bu bapta talimatname varmıydı?
iddi iddi?

Cevat Bey- Harbiye Nezaretinden almış olduğum emri nezaretpenahinin kendilerine temas eden kısımlarını tebliğ ederdim.

(Sahife 27)

+ Reis- Talimat-ı mahsus^a yoktu, öylemi?

+ Cevat Bey- Harbiye Nezaretine harekât şubesinde ve karargâhtan aldığım emrileri tebliğ ederdim.

+ Reis- Bu emrileri kime tebliğ ederizdiniz?

+ Cevat Bey- Merkez Kumandanlığı namına gelirdi. Merkez Kumandanlığı vasıtasıyla bir sureti çıkarılır gönderilirdi.

+ Reis- Kime gönderilirdi?

+ Cevat Bey- Teşkilât-ı mahsus^Meşeye.

+ Reis- Teşkilât-ı mahsus^Menin bir şubesinemi?

Cevat Bey- Hayır, Efendim. Teşkilât-ı mahsus^Menin kâlemine. Onlarında evrakı var, dosyaları var, teslim ederler. Bazı evrakın suretini isterler ve bazı evrakı iade ederlerdi.

Reis- Teşkilât-ı mahsus^Mede mukayyed olanlar sıfatı askeriyeye iktisap ediyorlarmıydı?

Cevat Bey- Muamelat-ı zâtiyeden tâyin edilmiş zabitan

vardı.

Reis- Zabitan başka efrad^t?

Cevat Bey- Orada bir takım efrad^tda ücretli olarak istih^tam olunuyorlardı.

Reis- Sıf^aeti askeriyeyi haizmiydiler?

Cevat Bey- Alınan emrⁱ mucibince sıf^aeti askeriyeyi haiz^{iz} olmayanlar istih^tam edilirdi.

Reis- Bunların i^aşe ve ilb^s ve te^hizat masar^eifⁱ nereden verilirdi?

Cevat Bey- Bizde bulunanlar mahdud^{ttu} idi., kapı^{cı}, hi^tmetçi gibi bir kaç kişiden ibaret^{ti} idi.

Reis- Cepheler^e g^edenlerin teslihat ve te^hizat-ı sizin vasıtanızlamı yapıldı?

Cevat Bey- Onlar ihtir^{ca} gösteriyorlardı, kısmen bizim vasıtamızla lâzım olan daireye havale olunuyord^u.

Reis- Kısmı diğ^eri nasıl yapıldı?

Cevat Bey- Bazı muamelat-ı âdiye var, kendi kendilerine taktim edilir.

Reis- Suâlⁱ i^aşe ve ilbas ve te^hizat hakkındaki me- sarif nereden temin edilirdi , kısmen böyle dediniz.

Cevat Bey- Cümlesi oradan, Efendim.

Reis- Taşralarda bu hususat hakkında ne yolda irsa- latta bulunuyor idiniz^{dunuz}?

Cevat Bey- Gönüllü kıta^tat teşekkül ettikten sonra, Harbiye Nezaretinden verilmiş olan istikamete göre ordu emrine giderler, bendenizden evvel takımları Kavkasyaya vasıl olmuşlardı benden sonra gidenle^r ordu emrine gittiler.

Reis- Mesarifat buradan gönderilmezmiydi?

Cevat Bey- Doğrudan doğruya zabitan ve efrad^z mevcud^u bir defter tanzim edilerek ellerine verilir, menzillerde iâşe edilerek gidiyorlardı, sonra ordulara dahil oluyorlar. Yalnız bunlardan askerlik haricinde bulunup^ota iştirak edenlerin ailelerine burada maaş verilirdi. Bunların bir kısmı^{da} diğ^{er} muinsiz efrad^z gibi ahzı askerler^t vasıtasıyla^e tasdik edilerek mensup oldukları- dairelerden muinsiz maaşı alıyorlardı.

Reis- Bunların mevcud^u her z^{aman} sabit olamayacağından buraya ma'alümat veriyorlarmıy^ı ıdi?

Cevat Bey- Hayır, Efendim. Gittikten sonra kâtiyen bura ile muhabere etmemeleri hakkında dos^{ya}lar^ede müteaddid emrler vardır. Hatta k^öndura ve saire gibi şeyler için ihtiyaçları olsa bile ordulardan alınması hakkında tebliğ^{at}ta bulunulmuştur.

Reis- İfa eyledikleri vezâif hakkında buraya malümat verirlermiy^ı ıdi?

Cevat Bey- Hayır.

+ Reis- Bu teşkilât-ı mahsus^e kumandanlarının tâyini buradan mı icra olunurdu?

+ Cevat Bey- Bendenizin z^{aman}ında giden kıtaat kumandanları buradan intihap olunuyordu.

Reis- Mahallerinde te^hptili iktiza eden olmaz mıydı?

Cevat Bey- Kumandanlıkları dahilinde vazife^{ye} gettikleri için buradan yalnız tâyin edilirdi.

Reis- Cephelerde bulunan teşkilât-ı mahsus^e müfrez^eleri ordu kumandanları emrine t^{am}amıyla tabimiy^ı ıdi?

Reis- Cevat Bey- Şüphesiz, Efendim, onlar, orduların kadros^una dahil olurlar elyevm bir takımları hala, o alaylardadır.

Ordu onlara ikmal efradı vermişdir ve bu suretle istihkam etmiş.

Reis- İttihat ve Terakki Merkezi Umumî âzasından bazı zevat, bu müfrezelerin başlarında bulunmuş ve müstakilen hareket etmiş oldukları söyleniyor. Sahihmi?

Cevat Bey- Sevkiyat, bendenizin zamanıma ait değildir. Bendeniz burada bulunmadım. O vakit Avrûpadaydım. Bendenizin tarihi devamım ile, bendenizden sonra gönderdiğim kıtaat mâlûmdür.

Reis- Ne kadar zaman bulundunuz? Hangi tarihte infisal ettiniz?

Cevat Bey- 330 senesi Kânun^uevvelinde evas^{ında} başladım ve 334 senesinin nihayetinde merkez kumandanlığından infisak ettim.

Reis- Avrûpadamı bulundunuz?

Cevat Bey- Evvet seferberlik iptidasında Avrûpadaydım 330 senesi Kânun^uevvelinde merkez kumandanı oldum.

Reis- Sizden evvel teşkilât-ı mahsuse kimin idaresindeydi?

Cevat Bey- Benden evvel merkez kumandanı Halil Beydi. O zémanda...

(Sahife 28)

Reis- Halil Beyin idaresi zemanındamı?

Cevat Bey- Evvet, Efendim.

+ Reis- Bu teşkilât-ı dairei askeriyemi yaptı?

+ Cevat Bey- Vaktiyle Harbiye Nezaretinde teşekkül etmiştir.

Reis-Merkez^u Umumî teşkilâtı ne suretle muavenette

bulunmuştu?

Cevat Bey- Merkezi Umûminin bir muavenetini hatırlamıyorum. Merkezi Umûminin hiç bir muaveneti yoktur, Paşa Hazretleri.

+ Reis- O halde Doktor Nazım Bey ve saire ne sebeple idarenize dahil oldu?

+ Cevat Bey- Bendeniz onları dahil olmuş oldukları halde buldum, Paşa Hazretleri, evveliyatından malûmatım yoktur.

Reis- Bu müfrezelerin mevcutları tenakus etmiş bilahere^{a a} nereden^e ikmal olunuyorlardı?

Cevat Bey- Gönüllü kıtaat orduya ithal edilecek...

Reis- Orduda gönüllü kıtaat var mıdır?

Cevat Bey- Kadrolara dahil olmuşlardı, Efendim.

Reis- Onu söyleyiniz, pek iyi, noksan^P tarih^P oldukça noksanları ne ile ikmal olunacak?

Cevat Bey- Buradan ikmal edilmezdi.

Reis- Pek iyi, nereden yapıldı?

Cevat Bey- Orduya gelen ikmal efradından tazmin ediliyordu.

Reis- Bunlar karışık mı? İstih^dtam olunuyordu?

Cevat Bey- Bendeniz bilmeyorum, Paşa Hazretleri. Yalnız bir takım müfrezeler ordu namına istih^dtam olunmak üzere zabitan ve efradıyla.

+ Reis- Bazı valiler maiyetinde^e memur edilmiş, ne yolda emrⁱ verdiniz?

Cevat Bey- Bendenizim malûmatım yok. Bendenizin z^emanında giden gönüllü kıtaat-ı tabii^{ye} dosyalarına bakarlar. Bunun

la nerede bulunmuşlar? Nerede himet etmişler? Onların kumandanları mevcuttur, Efendim, bilirler.

Reis- Hali harp münasibetiyle mevcudında noksan olacağı her halde meâlûm olduğundan bunların hakkında ne yolda muamele etmeği düşünüyorsunuz?

Cevat Bey- İstanbuldan gittikten sonra bunlarla hiç bir alakamız bulunmuyordu, Paşa Hazretleri.

Reis- Yalnız burada vazifeden ibaret ise, bidayeti harp ~~pta~~ bir kaç aya münhasır kalmalıydı. Devam edip gitmesi muamelata vukufânza istilzam etmezmi?

Cevat Bey-Devam etmemiştir, Paşa Hazretleri. Harbiye Nezaretiden aldığım emr üzerine gönüllü teşkilâtına nihayet verilmiştir.

Reis- Ne vakit nihayet verilmişti?

Cevat Bey- Kânunî zarfında, bu yolda ordulara veya sureti bendenizde tebliğ edilmişti.

Reis- Hangi tarihte?

Cevat Bey- 330 senesinin...

Reis- O tarihten sonra teşkilât-ı mahsusê mefsumuydu?

Cevat Bey- Gelen emrde, mevcut olanların sevk edilmesi. Ordu Kumandanlarına ne suretle yazılmış ise bir suretinde bendenize yazmışlardı.

Reis- O tamim ne suretteydi?

Cevat Bey- Harbiye Nezaretinden çete teşkilât-ı hakkında bir, iki, üç, dört, beşinci kolordulara, İzmir havallisi kumandanlığına ve ordu kumandanlıklarına tarafı Nezaretpenahiden verilen emrin sureti ber veçhi atidir.

Teşkilât-ı ikmal edilmiş olan çetelerin mahallî mü-

Հանձնի Կենտրոն ՄԻՆ 1117

ԿՆՆ-ՈՐԱԿԱՆ ԿԱՆՈՒՑԱԲԱՆ

ՉՐԶԱԲԻՐԱԲԱՆՆԵՐ (TAMIM)

Թարգմանի: ԱՄԲՈՂԸ

ԿԱՅԻՆԵՐ:

retteplerine sevkleri, sevk edilmişlerin istih⁵tamları ve çete teşkilâtına nihayet verilerek ba^aademe bu gibi efradın muallim veya gayr¹ı muallim olduklarına nazare^an kıta¹ata veya depo taburlarına tevzi¹leri lâzımdır. Bu emr¹ verildikten sonra mevcut olanlar sevk edildi. Ba^aadema nihayet verildi. ^{to bring} ^{to an end}

✗ Reis- Tarihi nedir?

Cevat Bey- 21 Kânun¹ısanî 330.

Reis- İmzası?

Cevat Bey- Ordu dairesi reisi namına Behiç.

Reis- Onun suretini veriniz.

Cevat Bey- Vekilimde var, Efendim.

Reis³, Okudunuzu verin, siz on¹ alın.

Müdafaa vekili Hulusi Bey- Buyurunuz.

Reis- (Zabt¹ kâtibine hitaben) okuyunuz.

✗ Harbiye Nezareti ordu dairesi merkez kumandanlığına,
Dersaadet.

21 Kânun¹ısanî 330.

✓ Numara 1117

Cevaben varit olan 17-11-330 tarihli ve 159 numaralı⁴
tezkereye cevaptır:

✗ 1- Çete teşkilât-ı hakkında 1, 2, 3, 4, 5 inci kolordularla İzmir haval¹esi kumandanlığına ve ordu kumandanlıklarına tarafı¹ Nezaretpenahiden verilen emrin sureti ber¹ vechi¹ atidir.

"Teşkilât-ı ikmal edilmiş olan çetelerin mahalli müretteplerine sevkleri ve sevk edilmişlerin istih⁵tamları ve çete teşkilâtına nihayet verilerek ba^aadema bu gibi efradın muallim veya gayr¹ı muallim olduklarına nazare^an kıta¹atı veya

- Ephe - top of tree vegetation.
- 2 - first of, including bushes in sand
and scattered rocks with vegetation to:
- 2 - top of peak:
- 2 - 1914 summer ...
- 2 - very profuse top of P.W. 2 (P.W. - pine).
- 2 - to first horizontal top, bushes with top of:
small horizontal patches in sand for other top
and top vegetation:
- 2 - very rough top of top of top of top:
- 2 - very rough top of horizontal sand top of top
in P.W. 2. to bushes, 2 bushes rough
horizontal in sand horizontal
horizontal of top of top:
- Ephe to 2 bushes top of top of top (P.W. 2) horizontal
horizontal top of top of top of top, top of top
horizontal top (P.W. 2) in sand top of top
horizontal top of top of top (P.W. 2) top
of top of top of top of top of top
(with rough top) in sand top
in top of top of top of top
top of top of top of top of top
top of top of top of top of top
- 2 - top of top of top:
- 2 - 21 June 1915:
- 2 - horizontal top:
- 2 - small horizontal top of top of top:
- 2 - top of top of top:

1 - ...
 2 - ...
 3 - ...

4. ...
 ...
 ...

5. ...

6229

...

(Note 4672)

...

depo taburlarına tevzi^lleri lâzımdır".

x Reis- Bunda teşkilât-ı ikmal edilemeyenler hakkında bir şey söylenmiyor, yalnız teşkilât-ı ikmal edilenlerden bahs ediliyor, teşkilât-ı ikmal edilemeyenler hakkında bir şerâh^aet yok, teşkilât-ı ikmal edilmemiş olanlar hakkında ne muamele yapılmıştır? Onları dağıttınız mı yoksa kendi içtiha-
dınıza göre^{mi} hareket ettiniz?

◀ Cevat Bey- Onlar tabii kabul edilmemiş, depolara yahut ordu dairesine teslim edilmiş,

(Sahife 29)

"Mudafaa vekili Hulûsi Bey- Alt

tarafıta var, Paşa Hazretleri.

x Reis- (Zabt kâtibine hitaben) O halde^e, okuyunuz. (Zabt kâtibi ber veçhiati kiraata devam eder):

2- Mevkuf ve mahkûminin bazı şerait tahtında orduya celb ve istih^famları hakkında bir kânunı mahsus der-desti tanzim oldıgından neşr ve ilanında hokmüne tevfi^aken muamele ifa edilmek üzere, mevaki-i muhtelifte tevkifhanelerinde olup merbuten gönderilen puslada gösterilen 2267 (iki bin iki yüz altmış-
y^edi) şahs hakkında şimdiye[?] bir muamele ifasına mahal yoktur. ^{lik}

3- Bir maksatı^d hususinin te¹emini husulü için ihzar edilmekte olan 531 (beşyüz otuzbir) neferlik müfrezenin ikmâli nevakısı ile mahallî mürettebine sevki tabiidir.

4- Batum ve havalisi muhacirinin olan ve elyevm

burada buldukları bildirilen 335 (üçyüz otuzbeş) neferin dahi üçüncü ordu kumandanlığı emrinin^e tevdiî lâzımdır.

Reisi/
Ordu Dairesi/Namına:

Behiç.

Teşkilât-ı Mahsus^{a o}eyi

Hiyetçe görülp^ü iadesi 25-11-30.

1
Görülmüştür.

26 Minhu.

Hıfzı Kâleme.

Reis- Burada öyle bir şey yok. Teşkilât-ı ikmal edilmiş olanlar hakkında ne muamele yaptınız? Dağıttınız mı? yoksa ikmal ettiniz. Ona dair serâhet yoktur bu emrnamede sual-lara cevap olarak geliyor, reessen Harbiye Nezaretinden vaki bir emr, bir tebliğ değil.

Cevat Bey- Her halde bunun dosyalarında mevcut esbabı vardır, Harbiye Nezaretinden bir emr almadıkça merkez kumandanlığı tabii onlara bir emr tebliğ edemez.

Reis- Bunlar ne gibi esliha ile hanzgi nevi esya ile mücehezdi?

Cevat Bey- Harbiye Nezaretinin, ordu dairesinin verdiği silahlarla.

Reis- Ne cins, ne nev?

Cevat Bey- Öyle hatırıma geliyor ki, bidayette Martin idi.

Reis- Bunların süvarisi, topçusu varmıydı?

Cevat Bey- Hayır, Efendim.

Reis- İhmal ve iskal için lâzım gelen teñtibat-ı

ikmal?

havimiy^{di}?

Cevat Bey- Hayır, Efendim.

Reis- Bunların kumandanı doğrudan doğruya Harbiye Nezaretiyle mi muhabere ederek, yoksa size mi müracaat ederdi?

Cevat Bey- Müracaatları ordu kumandanlarına olabilir, Paşa Hazretleri.

Reis- Doğrudan doğruyama?

Cevat Bey- Onların başında bulunan bazı müstesna kumandanlar, merkezle muhabere etmek lâzım gelirse, ne vasıta ile muhabere edel^rirdi?

Cevat Bey- Tabii bu muhabere^{at} mevcutt^{ar}, teşkilât-ı mahsus^{enin} dosya^{ya} memurları vardır, ne suretle muhaberat vuku bulduğunu berhatır edem^yorum.

Reis- Götürünüz. (Cevat Bey mahkeme salon^{undan} çıkarılır).

Atıf Beyi getiriniz. (Atıf Bey mahkeme salon^{una} getirilir).

İttihat ve Terakki^{ye} ne vakit dahil oldunuz?

Atıf Bey- Üçyüz yirmiüç senesinde, Efendim.

Reis- İnkilâptan sonra İttihat ve Terakki ne şekl^e girdi?

Atıf Bey- Fırkâi siyasiye şeklini aldı.

Reis- Biz bir vazife der^öhte ettinizmi?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, çok z^aman bir vazife der^öhte etmedim, zannederim. 327 tarihinde Çanakkaleden mebus oldum. ^Ssonra ikinci intihapta tekrar mebus oldum, üçüncü devrde Ankaradan mebus intihap olundum.

Reis- İttihat ve Terakki ^Mmerkezinde memuriyetiniz var mıydı?

Atıf Bey- Son bir iki sene zarfında eksik bir âzanın yerine vekâleten bulundum.

Reis- İttihat ve Terakki merkezi umumîsi müzakerat-ı ne suretle ceryan ederdi?

Atıf Bey- Merkezi umumî, ekseriyet içtima ettiği, altı âza bulunduğu zeman müzakere ederdi.

Reis- Âzanın mecmu^u kaç kişiyⁱ idi?

Atıf Bey- On kişiyⁱ idi.

Reis- Müzakerat neticesinde hasıl olan mukarrerat ne suretle za^bt olunurdu?

Atıf Bey- Öyle za^bt falan tutulmazdı, kal^kâ^aâ^alık bir heyet değildik.

Reis- Pek eⁱyi, mukarrerat.

Atıf Bey- Taşraya yazılacak bir şey olursa yazılırdı.

Reis- Mukarrerat, sonra unu^tlmazmı?

Atıf Bey- Eğer tarihe geçecek bir şey^{se} ise, ka^yd olunur.

Reis- Tarihe geçsin geçmesin, yapılacak iş^{is} karar tahtında alınmış, onu tesbit etmek lâzım gelmezmi?

Atıf Bey- Kısa bir şey^{le} ile tesbit olunurdu.

Reis- Pek eⁱyi, imza edilⁱermiyⁱ idi?

Atıf Bey- Tesbit edilmiş bir şey^{se} ise imza olunurdu.

Reis- Hazır^ı bir meclis^{de} olmayan âza, mukarrerat-ı ka- bul^e mecbur^umu^u idi?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, ittila peyda ederdi. İştirak ederse imza ederdi.

Reis- İştirak etmezse?

Atıf Bey, İmza etmez.

Reis- O kararın ^{o?} itinasından dolayı kendisine bir vazife terettüp ederse?

Atıf Bey- Kanaatına^e muhalef^{se} ise icra etmez, büsbütün mesli^ekine muhalef bir şey ise tabii istifa eder, çıkar.

(Sahife 30)

Reis- Fırkanın teşkilât-ı ne yolday^ı idi?

Atıf Bey- Fırkanın bir merkezi^ı umumîsi, meclisi^ı umumîsi, vilâyetlerde, livalarda, kazalarda heyeti^ı merkeziyeleri, klüpleri^e vardı.

Reis- Vilâyette ve sair yerlerde merkezi^ı umumînin memurları yokmı^y idi?

Atıf Bey- Kâtibi^ı mesulları vardı, Efendim, bunlarda merkezi^ı umumîye merbuttu^ı.

Reis- Murahhaslar?

Atıf Bey- Murahhaslar muvazzaf değildi, bunlar kazalarda bulunurdu.

Reis- Kâtibi^ı mesulların ve murahhasların şubatça^ı vazifetleri^y neydi?

Atıf Bey- Lütfen bir daha tekrar buyurulurmu?

Reis- Kâtibi^ı mesulların ve murahhasların şubatça^e vaziyetleri^y neydi?

Atıf Bey- İntihabat zamanında^a intihabı idare etmek, sonra, sair zamanlarda^a içtimai bazı faaliyetler^e bulunmak.

Reis- Şubeler istiklali^ı miydi, yoksa merkezi^ı umumîden talimat mı ~~al~~ alırlardı?

Atıf Bey- Merkezi^ı umumîden istizan ederlerdi, yalnız intihabatta mahalli^ı heyeti^ı merkeziye, merkezi^ı umumîyle^e de

TU 3543, 7, 30, vol 1, 2

R - Sizde böyle bir vazife deruhte ettinizmi?

A - Bendeniz Merkez-i Umumiye

Mebusum, Son iki sene Zarfında

Bendeniz Mebus, Fıkara Mebusydum,

bu suretle T.M'da bulunmaktayım.

Harbiye Nezaretince arzu göste-

rildi, Sulayman Fikari Bey vardi

bu işte, iptida bulunuyordum.

Seferberlikte iptida resmîydi,

Yıce hatırlayamıyorum. T,

M. halinde bulunalm, bu

suretle bir hizmet-i vataniye

ifa edelim - arzusu gösterildi,

Bizde kabul ettik,

R - T M ne suretle vüceada getirilmisti?

A - T M'nin sebebimi, Efendi?

R - Hayir, ne suretle vüceada

getirildi?

muhabere ederek mebus namzedlerini tayin ederlerdi.

Reis- Mesarifat-ı mahallîyi ifaya varîdat kifâyet etmezse ne yaparlardı?

Atıf Bey- Kifâyet ederdi, Efendim, her âzanın muayen bir taksit^σi vardı, onunla ekserîa idare olunurlardı, pek ender muavenet talep etmişlerdir zannederim ^ıeyice hatırlayamıyorum.

Reis- Fırkanın teşkilât-ı var mıydı?

Atıf Bey- Hayır Efendim.

Reis- Şifresi?

~~Atıf Bey- Hayır.~~ Atıf Bey- Hayır.

Reis- Harp esnasında bir g^üna vazife ifa edildimi?

Atıf Bey- Harp esnasında fırkaca bir vazife ifa edilmiştir, yalnız fırka, azasını serbest bırakmış ve her biri bir vazifei vat^aniye ifasını der^ühte etmiştir.

Reis- Ne gibi vezaifi vataniye ifa ettiler?

Atıf Bey- Bir ikisi harba^e gittiler. Rıza Bey, Behaettin Şakir Bey, Doktor Nazım Bey teşkilât komisyonunda çalıştı, sonra Eyüp^b Sabri Bey Arnavutl^ığa g^ıtti, esir oldu, bunları hatırlıyorum.

Reis- Sizde böyle bir vazife der^ühte ettinizmi?

Atıf Bey- Bendeniz merkezi^ı umumîde mebus^{tum} idim. Son iki sene zarfında bendeniz mebus, Ankara mebusuydum, bu suretle teşkilât-ı mahsus^ade bulunmaklığima Harbiye Nezaretince arzu gösterildi, Süleyman Askeri Bey vardı bu işte, iptida bulunuyordu...seferberlikte iptida resmîydi, ^ıeyice hatırlayamıyorum. Teşkilât-ı mahsus^e halinde bulunalım, bu suretle bir hizmeti^ı vat^aniye ifa edelim,- arzusu gösterildi. Bizde

kabul ettik.

Reis- Teşkilât-ı mahsus^{M a}e ne suretle v^uicuda getirilmişti?

Atıf Bey- Teşkilât-ı mahsus^{M a}enin^a sebebimi, Efendim?

Reis- Hayır, ne suretle v^uicuda getirildi?

Atıf Bey- Süleyman ~~E~~ Askeri Bey ^(Trakya?) Garbî Türkiyâda, Balkan Harbinin["] nihayetlerinde, oralarda çalışmıştı. Bu suretle yanında bu minasibetle^e orada çalışmış, arkadaşları vardı, onlar henüz bir yere tayin edilmişlerdi, bu seferberlik ilân olununca, bu teşkilâtı^{M a} mahsus^aenin^a esasını teşhis ettiler ve seferberlikte vizaif çoğalınca bir komisyon halinde^e toplandı, Harbiye Nezâ- tinden Süleyman Askeri Bey, bendeniz, Doktor Nazım Bey, birde emniyeti¹ umumiye müdürü olarak dördümüzden mürekkep bir komisyon teşekkül etti.

Reis- Emniyeti¹ umumiye müdüründeⁱ ismini söyleyiniz.

Atıf Bey- Aziz Bey, Efendim...Rusya dahilinde, oranın ahvalına^e vakıf ~~ahvalına~~ ^{me?} hamiyetli zevat gönderdik, bunlar vasıtasıyla^e orada ahaliî ma^asume-i İslâmiye hakkında teşkilât- v^uicuda getirdik, ordumuz oralara girdiği halde ona muaveneti temin etmek üzere teşkilât yapırdık. Rus ordunun⁵¹ harekâtını takip etmek, depolarını ve sairesini bozmak için mevadî tahribiye¹ gönderdik, bu suretle faaliyetler gösterildiği gibi cephanenin zarf kışmlarında⁴ yani tahaşşür noktası olmayan yerlerde memleketi müdafaa etmek üzere muavin gönüllü teşkilât-ı yaptırdık. Beş-altı müfreze sevk ettik ve bunlarda hakikaten vatana hitmet^z ettiler ve uzun müddet böyle zarf sahillerimizi⁵ zarf mintakalarımızı müdafaa ettiler.

Reis- Merkezdeki teşkilât neden ibaretti¹ idi.

Atıf Bey- Biz böyle bir komisyon haline ^{dedik} idik, Harbiye Nazırıyla^e vasıta-i muhaberemiz, kararlarımızı tebliğ eden Süleyman Askeri Bey ^t idi. O gittikten sonra kısa bir müddet merkez kumandanı Halil Bey bulundu, ^o da bir fırka-i askeriye ile gitti. Sonra merkez kumandanı olan ^{Cevat} Cavit Bey bulundu. Trablus ^{garp} ve sair yerlere mahsus olarak zabitan riyasetinde şubeler vardı, yani teşkilâtın masaları vardı, bu suretle açık bir heyet ^{tik} idik.

Reis-Teşkilât kaç masadan ibaret ^{ti} idi?

Atıf Bey- Efendim, Rumeli^x masası, Kafkasya masası vardı, Afrika Tarablus^u ^{garp} masası vardı. İşte böyle dört masamız vardı, miktarını ^{eyice} hatırlayamıyorum.

Reis- Teşkilât-ı ^M mahsus^e ne vakt^e kadar mevcudiyetini mahafaza etti? Ne vakit ^h fesis^h olundu?

Atıf Bey- Zannederim mütareke ^a zamanında ^h fesis^h olunmuş... Biz 331 senesi Nisan nihayetinde dağıldık, o tarihte Cezayirli Ali Bey Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından tavzif edildi, o maaş ile yani resmî memur olarak- tayin olun^udu. Biz fahrî olarak bulunurduk. O ^a zaman bizimde komisyonunda vazifemiz nihayet buldu.

(Sahife 31)

Reis- Hangi senede?

Atıf Bey- 331 senesi Nisan nihayetinde...

Reis- O vakt^e kadar ^N nezaretlemi muhabere ediyordunuz?

Atıf Bey- Nezaret selâhiyet vermiş^tdi, muhabere ~~nylyyye~~ ~~lylyyye~~ /ve/ Terakki/ ~~ceziyye~~ /ve/ ~~vlyyye~~ ediyorduk. Livamız şube siyle, nakliyat şubesiyle. müdaffa-i milliye İttihat ve Terakki

cemiyeti ve bütün devair ve müessesat-ı milliye ile muhabere ediyor idik. Giden gönüllü müfrezlerinin teczihat, elbise le-
vamızını ikmal ettirdiyorduk, fakat burdan gittikten sonra onlarla alakamız kesiliyordu.

Reis- İktiza eden masarifi nereden ~~an~~ alıyor idiniz?

Atıf Bey- Bir defa müdafaa-i milliyeden alındı. Ondan sonra Harbiye Nezareti tahsisât-ı ~~m~~ mesturhesinden alınıyordu. ~~idi~~. Yalnız bizim masadaki zabitan bütçeden, kadrodan maaş alıyorlardı, bu müfrezlerin sevkine lâzım gelen masarif ve Rusya içerisine gönderilenlerin masarifi tahsisât-ı mestureden alınırdı.

Reis- Sizmi lüzum gösteriyordunuz?

Atıf Bey- Evet.

Reis- Bordromu yapardınız?

Atıf Bey- Hayır, karar verirdik, sonra Harbiye Nezaretinin memuru vardı ki merkez kumandanı, onların masaları yazardı, ondan sonra hiç el süremezdik.

Reis- Bu kararı tesbit edermiyidiniz?

Atıf Bey- Bazılarını yazardık, bazılarını da masa zabitanına verirdik, onlar yaparlardı.

Reis- Teçizat ne taraftan yapılırdı?

Atıf Bey- Ciheti askeriyeden, elbise ve køndura gibi bazı şeyleri alırdık. Diğer şeyleri Harbiye Nezaretinden veriyorlardı.

Reis- Nezalettenmi yoksa kol ordudanmi?

Atıf Bey- Burada hazırlanan müfrezlerin ~~masavakları~~ şeyleri buradan, Harbiye Nezaretinden zannedirim.

Reis- Buradan izam olunan müfrezeler mevcutlarını muhafaza edecekleri tabii bulunduğundan nasıl ikmal olunurdu?

Atıf Bey- Onlar, artık ordulara merbuttır. Onların na-
fa^{fa} vükasını ordu ikmal eder, hatıta bir müddet sonra, bir kaç ay sonra onlar kadroya dahil olarak ordunun aksanı oldular. Bizimle hiç bir alakaları kalmadı ve ilk gidenlerden elli kişi fedakârane harb ettiler, kâmilen edidiler. → şehit?

Reis- Şu halde nizamiye efradı karışıkını istihdam oluyordu?

Atıf Bey- Evvet, kısmen öyle oldu ve bilhassa son zamanların Trabzon mintakasında küllüyen öyle oldu.

Reis- Kıtaatin bazıları vilâyette bazı valilerin emrine verilmiş, haberiniz varmı?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, hiç valilerin emrine verilmemiştir, yalnız hududta bulunan vilâyetlerin valileri, Trabzon ve Erzurum valileri yardım ettiler, "Efendim, yani onlar orada teşkilât-ı mahsusenin şubesinin âzası gibiydiler, oralarda bir iki şübe yapılmışdı, sonra onlarda kalmadı ya.

Reis- Muamelatta sizi müracaat ederlermiydi?

Atıf Bey- Bize efrad gönderen gibilerde mebadide bir iki müracaat oldu. Harbiye Nezareti bil ahere dediği, siz bunlara tevassut etmeyin, ~~ki~~ bunlar ordulara merbuttır, bizde tavassut etmedik, iptidada bir iki muhabere ancak olmuşdur.

Reis- Noksanların ikmâli için nakten mütalebatta bulunurlarmıydı?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, hatırlamıyorum.

Reis- Hiç para gönderilmemişmiydi.

Atıf Bey- Para gönderildiğini hatırlamıyorum.

Reis- Pek iyi, gidiniz. (Atıf Bey mahkeme salonundan çıkarılır).

Salı günü saat birde inşallah muhakemeye devam ederiz.

Saat 4, dakika..

Divan-ı Harb-i Örfi ∅ Zabıt Heyetine

Memur

Ziâettin.

TASHİH

Takvim-i Vakayi-in 5 Mayıs 335 tarihli ve 3540 numaralı nüşesine melfuf divan-i harb-i örfi zabıt ceridesinin 13^üncü sahifesinin birinci sütun^uun otuz dördüncü satırındaki TAATİLİNDEN kelimesi ~~sey~~ sehven TATBİKİNDEN suretinde dizilmiş olmakla tashih olunur.

(Sahife 33)

8 Mart 335 tarihinde İrade-i seniyyeyi hazreti
padişahiden iktiyân eden kararname ile müte-
sekkil Divan-ı Harb-i Örfî muhakematı zabt
ceridesi

Reis: Ferik Mustafa Nazım Paşa,
Âza: Mirлива Zeki Paşa, Mirлива Mustafa Paşa, Mirлива Ali
Nazım Paşa, Miralay Recep Ferdi Bey.
Müddei Umumi: Mustafa Nazmi Paşa Bey.

Üçüncü Muhakeme

Salı 6 Mayıs 335

Vicahen muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Miḥat Şükrü Bey, Zia Gök Alp Bey, Talât Bey, Akif
Bey, Cevat Bey.

Gıyaben muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Doktor Nazım Efendi, Doktor Behaettin Şakir Efendi,
Doctor Rusuşhi Efendi, Aziz Efendi.

Birinci celse saat 1 dakika 20.

Reis- Miḥat Şükrü Bey kalsın. Diğerlerini götürünüz.

Maznunların Miḥat Şükrü Beyden madası mahkeme salonundan
çıkarılır).

Miḥat Şükrü Bey, muaveneti millîye cemiyetiyle İttihat
ve Terakki fırkası beynlerinde ne münasibet vardı?

3547

published May 12?

Miðhat Şükrü Bey- Bir münasibet yoktur. Teşkilâtından ~~dan~~ malûmatım yoktur, yalnız Balkan muharebesinde ilk teşekkül ettiği zaman, bütün muhalif ve muvafık fırkalar bulundular, ^A ayandan Fuat Paşanın riyaseti altında, ^{D ü ü} darülfîninunun konferans salonunda büyük bir içtima yapılmıştı. Orada karar verdiler ve ondan sonra devam etti, hiç bir münasibetimiz yoktur.

Reis- Bazı defalar ^M meclisi ^M mebusanda fırka içtimaları vaki oldukça merkez ve ^M meclisi ^ü umumî âzaları hazır bulunuyorlarmıydı?

Miðhat Şükrü Bey- Fırka içtimalarındamı, Efendim?

Reis- Evet.

Miðhat Şükrü Bey- Hayır, fırka içtimalarında hazır bulunamazlar, fırka içtimaları yalnız mebuslardan mürekkeptir, hatta benzenizde son senede mebus olduktan sonra bulunuyor ^{idim}.

Müddei ^ü umumî Mustafa Nazmi Bey- Celsei sabıkada Miðhat Şükrü Bey, ^M merkezi ^ü umumide ittihaz olunan mukarrerat imza olunmıyor, diğer isticvap olunanlar imza olunuyor, demişlerdi bu cihetten bir mübâyenet anlaşılıyor kendisine sual buyurunuz.

(3547 numaralı Takvim-i Vakayiye merbuttur).

(Sahife 34)

Reis- Zaten sualda var, Efendim.

Müddei ^ü umumî Mustafa Nazmi Bey- Birde, Efendim, ⁷ teşkilât-ı mahsusê Harbiye Nezaretine ^r zabt olunduktan sonra bilcümle muamelat-ı müttehize ve icraatında ^r fırkaî siyasiye olduğunu ilân eden cemiyeti ittihadiyeyi münfesihe, içtihaden bu halate muhalifmiydi, muvakıfmiydi?

Reis, Divan-ı Harpçe istizah edilmesi lâzım gelen hususat bitmedikten sizin istizah etmek istediğiniz sualları sorarım.

Müddei Amumi Mustafa Nazmi Bey- Pek eyi, Efendim, zabt olunur.

Reis- Ekmekçiler, bakallar, dokumacılar gibi bir takım şirketler teşkil olunmuş, bu şirketlerden firkanın ne dereceye kadar malumatları vardır?

Midhat Şükrü Bey- Merkezi umuminin müdahalesi yoktur, bunu İstanbul murahhası Kemal Bey kendi arzu ve kendi teşebbüsü şahsisiyle yaptı, yalnız böyle esnaf şirketleri gibi millî cemiyetlerin tesis ettiklerini haber alıyorum.

Reis- Bunlar hakkında hiç bir mesele mevzu-i bahs olmuyormuydu?

Midhat Şükrü Bey- Merkezi umumidemi, Efendim?

Reis- Evvet.

Midhat Şükrü Bey- Merkezi umumide yalnız onların teşekkül ettiginden haber alıyorduk. Teferruat-ı hakkında hiç bir müzakere ceryan etmemişti. Temamiyle İstanbul murahhasının kendi teşebbüsü şahsisiyle yapılmış şirketlerdir.

Reis- Havaici zaruriyeden bulunan eşyanın böyle cemiyetler tarafından tahtı inhisara alınarak ahaliyi muzayadaya ve marşetini zayıf ve müşkül bir hale koymağa sebebiyet vermesine lakadımı bulunurdunuz? Bu şirketler, bu cemiyetler, İttihat ve Terakkinin nufuzundan ve muzaheretinden istifade ederek bir çok inhisarlara cüretâb olmuş, bunlar hakkında hiç bir şey düşündünüz mü?

Midhat Şükrü Bey- Merkezi umuminin muavinetinden haberdar

değilidik ve ^Mmerkezi ^Uumumide bunlar hakkında hiç bir teşebbüs olmamıştır, bendeniz ^akâtibi ^Uumumi olmak ^asıfetiyle, ne bu şirketlerin ve ^ene de bunların nezaretlere, falıanlara, müracaat ettiğini bilmiyorum. Bendeniz hatta nasıl muamele ^eceryan ediyor ve ne şekilde yapılıyor ^Ukâtiyen malumatım yoktur, çünkü fırkaya temas eder, bir mesele ^gdeğildir, ve bunlar murahhas Kemal Beyin teşebbüs ^Uşahsisiyle ^Uyapılıyordu, kendisi bir vatandaş olmak ^asıfetiyle yapıyor, fakat ne suretle yapıyor bize ^{ka}âtiyen malumat vermiyordu, ve bendenizde, ^Mmerkezi ^Uumumide, hiç alakadar değildim ve ^Mmerkezi ^Uumumice şirketlerin teslihatta uğraması hakkında hiç bir teşebbüs vaki olmamıştır, hiç bir nezarete hiç bir makama müracaat edilmemiştir.

Reis- Fakat Kemal Beyin ^Uvücudı, ancak cemiyette ihraz etmiş ^Uoldığı mevki mühimmin sayesinde olduğunu herkes biliyor ve İttihat ve Terakki ^Unufuzıyla bu şirketlerin ihtikârını ve her sene temettu olarak yüz kuruşa ~~kadar tevziatta bulundukları~~ ~~günü/yüz/elli/iki/yüz~~ mukabil yüz kuruş hatta yüz elli iki yüz kuruşa kadar tevziatta bulunduğunu ~~haber alıpta~~ ^Uişidiyor idik. O halde nasıl olurda fırka bu ihtikârları haber alıpta böyle bir şeyin öhüne geçmiyor, kendi ^Unufuzıyla icra edilen bu ihtikârın menine teşebbüs etmiyor?

Midhat Şükrü Bey- Bu, hükûmete ait meseledir. Fırka, ^Umerkezi ^Uumumi, ticarete bir takım ihtikârlar oluyormuş deye ^Ubir şey yapamaz, bu, nizamnamesine muhalifdir, bunlarla meşgul olmazdı, aynı zamanda umumi bir şey zann olunuyordu. Birde şirketlermi bu ihtikâra sebebiyet vermiş, bu hususlar hakkında ictihadlar muhtelifdir, tabii hepimiz vatandaş olmak dolayısıyla

merak edip soruyordık, tabii harbin ilcaat-ı ve Avrûpadan haricden eşya ve erzakın gelmemesini misal olarak, soruyorduk da hususî olarak izahat veriyorduk, bilakis şirketler yardım etti deyorduk. Mamafiyh Kemal Beye sorulacak olursa, bu hususta izahat ita edebilirler, çünkü bendeniz teferruatını pek bilemeyorum, yalnız bu şirketlerden ihtikârın hasıl olduğuna kâtiyen kanaatim yoktur, Efendim.

Reis- Fakat İttihat ve Terakkinin bir murahhası, alehusus İstanbul murahhası olmak dolayısıyla bu gibi gayri layık muamelatından dolayı muahere edilmesi icap etmezmi?

Miçhat Şükrü Bey- Gayri layık olduğuna kanaatim yok, Paşa Hazretleri. Kemal Beye emniyetim olduğu, kendisi namuslu ve kâtiyen paraya falan ehemmiyet vermez bir adem olmadığı cihetle bendeniz zann ediyorumki giriştiği işlerde fayda olacak, tabii teferruata girişmiyordum, çünkü kendisine emniyetim vardı, gayri nafie olduğunu bilerek bir şey yapmayacağına hakikaten kanaatim vardı. Bahusus ticaret işleriyle esaslarıyla iştiğal etmemişim.

Reis- Böyle farz olunsada her sene temettüat tevziatına dair gazetelerde her kesinde gördüğü veçhle ilânlar mündericdi... Böyle yüz kuruş ile yüz kuruş kazanmak tecviz olunabilir mi?

Miçhat Şükrü Bey- Diğer tüccarda o nisbette kazandılar Reis- Batıl maksî aleyh olamaz, sizin murahhasınız sıfetiyle ve İttihat ve Terakkinin nüfuzı sayesinde öyle müntekirane ticayet etmesine göz kapamak doğrumuydu?

Miçhat Şükrü Bey- Bunları Ticaret Nezaretinin tayip etmesi icap ederdi.

Reis- Fakat ve aynı zamanda sizin murahhası mesulünüz, müzaharetinizde mazhar olmuş.

Miñhat Şükrü Bey- Kendisi bizzat ticaretle meşğul degildi, Paşa Hazretleri, fakat yapıdığı işleri tanzim için emin olduğu adamlara tevdi ediyordı.

Reis- Fakat bu itibarla ahali izhar ediliyordı.

Miñhat Şükrü Bey- Esasen bu şirketler hisedar olanlarda yine ahali den bulunanlardı.

Reis- Pek iyi, amma, bir cüzii kalilin menfaati için umumî izhar caiz olurmu?

(Sahife 35)

Miñhat Şükrü Bey- Tabii caiz değil, fakat bu tüccarlar esasen yiyecek ve içecek değil, Avsturya ve Almanyaya ihraç olunan eşyaya aittir, deyorlardı, bu alınan ticaret, temettüat üta Avsturya ve Almanyadan gelen paralar olduğu söylendiği için dahilde büyük müzayakaya sebebiyet verecek kanaatında degildim.

Reis- Oralara yün, ipekde gönderiliyormuş.

Miñhat Şükrü Bey- Ekmekçiler şirketinin yün ile münasibeti olmadığı için tabii bakallar cemiyetinde bir münasibeti yokdur temettülerin yüzde 75-80 nisbetinde olduğunda bilmeyorum.

Reis- Eğer öyle olmamış olsa...

Miñhat Şükrü Bey- Doğrusunu arz etmek lâzım gelirse, bunlarla kâtiyen meşğul olmadım hatta ne bu şirketlerde bir hissem vardır, nede gazetaları bu hususta taakip ettim.

Reis- Bu sualları sırf şahsınız için tevcih etmeyorum, fırkanızın, merkezi umuminin meslâkihi anlamak için irad ediyorum.

Midhat Şükrü Bey- Merkezi umumide bunlar kâtiyen mevzu-^u bahs olmadı.

Reis- Murahhasların vaziyeti umumiyesini taâkip etmek merkezi umumice nizamname iktizasından değilmi?

Midhat Şükrü Bey- Şüphesiz, Efendim.

Reis- Şu halde Kemal Bey hakkında ne yolda taâkibat yaptınız?

Midhat Şükrü Bey- Kendisinin sui-istimal etmeyeceğini ve ne namuslu bir adem olduğunu kanıt ettğiniz için tabii tekerruat-ı bilmeyorum taâkip etmedik.

Reis- Yapdığı işlerin nafi olmadığını, bilâki muzir olduğunu tetkik ettikten sonra işten el çekirmek lâzım gelmezmiydi?

Midhat Şükrü Bey- Bu mesele iki defa kongreden geçti. Bu kongrede her taraftan, muhtelif unsurlardan yüzlerce kimseler, mebuslar vardı, bu mesele orada mevzu-^u bahs oldu, ve izahat verildi, herkes, üç yüz kişi muvafık derikten sonra bendeniz ne deyəbilirdim?

Reis- Demekki kongrenin ve İttihat ve Terakkinin tasvibine mazhar oldu.

Midhat Şükrü Bey- Mesele kongreden geçti, yapılan şeylerde sui-istimal olmadığı tahakkuk etti, onun üzerine bir şey denilmedi.

Reis- Halbuki bu şirketlerin diğer tüccara nisbetin sahibi nufuz zevat tarafından mazharı muavenet olması hasebiyle halî harptan dolayı fıkdanı cümlece musaddak olan ve saiti nakliye-i berriye ve bahriyeden kendi bu menafiiin

husule geldiği ve bu ihtikârada mani olmak mümkün iken müma-
naat edilmediği beyan olunuyor.

Midhat Şükrü Bey- Bendeniz ~~noksanından dolayı~~ zann-
ediyorumki bu vesaiti berriye ve bahriyenin noksanından dolayı
değildi çünkü her hangi bir adam harp zamanında ticaret etmiş
olsa yüzde yüz, yüz elli hatta iki yüz bile kazanmıştır. Hiç
bir muavenete mazhar olmayanlar bile bu suretle kazanmışlardır.
Bendeniz bunı bazılardan haber aldım, binaen aleyh hiç ihtimâz
verememki Kemal Bey diğer şirketlerin vesaiti nakliyesini kı-
sarak bu şirketleri himaye etmiş olsun.

REis- Zannedirim suali iyi anlayamadım, bu şirketle
vesaiti nakliyeyi sahibi nüfz zâtların muavenetiyle kolaylıkla
elde edebildikten sonra diğer bir tücarın mesela çuvalını
on liraya elde edebildiği bir dakiki beş liraya kendilerine
mal ederler, şu halde diğer tücarın kıyesini elli kuruşa sat-
tığı dakiki yirmi, yirmibeş kuruşa sataydılar, o halde ~~ittik-~~
~~kat~~ ihtikâr elbette tenakus eder ve ahaliyede bir hitmet edil-
miş olurdu, bunun böyle yapılmadığı sermayenin bir kaç misli
temettu tevzi edilmiş olmasından anlaşılıyor.

Midhat Şükrü Bey- Temettun sermayeye nazaren bir kaç
misl nisbetinde olduğunu bilmiyorum, esası, teferruâtı, yüzde
kaç temettu verildiğini bilmeliğimki müdafaa edebiliğim, bil-
diğim bir şey varsa oda şudurki her sene temettudan bir çok
miktar ayrılıyordu. Bununla iase için çok ~~matbahlar~~ açılıyor,
birde bu şirketler bazı eytama bakıyorlardı, bunları biliyorum
fakat yüzde kaç temettu aldıldarı

ve sonra bazı müessesât-ı hayriyeye muavenette bulunuyor-
luyordı, birde bu şirketler bazı eytama bakıyorlardı bunları
bilmiyorum fakat yüzde kaç temettu aldılar, nerelere ve ne
kafarını ayırdılar, bu cihetlerden kâtiyen malûmatım yoktur.

Reis- Seyât-ı setr etmek böyle cüzi hasenatta bulunmuşlar
Midhat Şükrü Bey-Seyât olmak için bir menfaati şahsiye
bulunmak lâzım gelir, zannetmenki Kemal Bey bunda şahsî bir
menfaat takip etsin, böyle bir şey hatırımıza gelmediği için
teferruatına girmedik. Yoksa Kemal Bey hakkında ufak bir şüp-
heziz olaydı, emin olunduk ki teferruatına girer anlardım fa-
kat hiç bir şüphe etmedim ki Kemal Bey böyle bir şey,...

Reis- Belke öyle olabilir, tecrübesizliği ve bu işlerde
ihtisası olmaması hasebiyle yaptığı işler hüsni suretle ceryan
etmemiştir, bir çok kimselerin gayrî meşru istifadesine
hizmet etmiştir, ancak istifadeyi kabul etmeyen cem-
iyetin nufuzunu sui-istimal etmiş...

Midhat Şükrü Bey- Gayrî meşru istifadeyi kabul etme-
yeceğim, bu şirketlerde bazı eşhas değil, şirket olmak itiba-
riyle herkes, Ankaradan, sair yerlerden binlerce adamlar his-
sedar idi. Binaen aleyh bir şahsın böyle bir himaye yapmasına
ihtimal vermem ve Kemal Beyin meslekinde bendeniz bilirim
kâtiyen şahs himaye (yapmaz) şahsen müstefit olduğunu ve mua-
venette bulunduğunda işitmedim, hatta kendisine şahsen
müracaat edenleri tektir eder, ben böyle şahsî işler yapamam
derdi. Olabilirki içtihadında aldandı fakat kendi iddiasında
diyorki "millî iktisadiyatı teali ettirdim" bu kendi ifadesi-
dir. İhtimal ki içtihadında hata etti fakat maalestessuf böyle

bir neticeye mâruz olma^{ya}cağında bilmediğim için teferruatını tetkik etmedim, arkadaşlarım, merkezi umumideki arkadaşlarımda, kâtiyen meşgul olmadılar.

(Sahife 36)

Reis- Fakat mahdur^t bazı kesanın istifadesi için umumın mazarratına sebebiyet verdiğinizi sizde teslim edirsiniz.

Mi^that Şükrü Bey-Mazarratın umumî olduğunu bilmeyorum. Onların iddiasında istifade esârdada değildi bilfarz, yeyecek, içecek şeylerⁱ ucuz sattık, istifademiz yalnız memaliki ecnebiyeye gönderilen şeylerdedirⁱ deyolarlar.

Reis- Halbuki harba^e iştirak etmiş olan memleketlerin hiç birinde işi^tilmemiş derecede gıla-i esârın memleketimizde olduğunu herkes iddia ediyor.

Mi^that Şükrü Bey- Yalnız sebep bu olduğuna ihtimal veremem, Paşa Hazretleri.

Reis- Fakat bun^unda dahli küllisi olduğunu inkâr edemezsiniz.

Mi^that Şükrü Bey- İhtimalki öyle olabilir, fakat bu neticeyi hasıl edeceğini kâtiyen bilmezdim, her hâlde kas^tı bir şey değildir.

Reis- Ahvâli¹ harbiye dolayısıyla^e havaici¹ zaruriyeye müteallik eşyanın celp ve ceminde ve vesaiti nakliye tedari- kindeki müşkülât-ı cemiyetin nufuz ve muzaharetiyle tahfif ederek elde ettikleri eşyayı bu şirketler, haric^tdeki tüccar- rana nisbetle harik-ül-âde surette ehven olarak tedarik et- tikleri halde piyasayı hali itidâle^e getirmedi^tklerinden dolayı ahalinin ma¹işetini müşkillendirmiş ve tedariki ma¹işet hu-

susunda ikâ-i müşkâlata sebebiyet vermiş oldukları, bir çok kesianın sermayesini tüke^trinceye karar ded^tikten sonra sıfır e^exx el-yed kalarak, atıbbanın^e ifadelerine göre, bir çok hastalıklara ve hatta mevte sebebiyet verecek surette şiddetli-
cu-ıdan bir çok kimselerin heder olduğu ve bunada cemiyetin
"muzaherat-ı sebebiyet verdiği iddia olunuyor, bu bap^at^e ne dersiniz?

Midhat Şükrü Bey- Cevaplarımı arz ettim, şimdiye kadar arz ettiklerimde^e ademi malumat beyan ettim, bu neticenin hasıl olacağını kâtiyen teyakkun edemedim bilâksⁱ e^ye bir şey yapıyor fikrindeydim, zaten bu sual evvelki sualların icmâl edilmiş bir şik^ele oluyor.

Reis- Fakat netice itibariyle büyük bir fenalığa sebebiyet verilmiş olduğu iddia olunuyor.

Midhat Şükrü Bey- Bendeniz bilmeyorum, bu fenalıklara sebebiyet verenler yalnız bu şirketlermidir? Şimdiye kadar t^eccarete, sair ashabı tecaret arasında yüzde yüz elli kâr edenler var Efendim, yalnız bu iki şirketin ma^fişetini tahdid ve taksid^t ederek bir çok ad^em^aların vefatına sebebiyet verdiğini bendeniz bir az beid görüyorum.

Reis- Yalnız iki şirket değil, bu nevⁱ şirketler...

Midhat Şükrü Bey- İki şirket var, Efendim...

Reis- Ekmekçiler şirketi var, bakaliye şirk^keti var, dokumacılar şirketi var...

Midhat Şükrü Bey- Dokumacılar şirketi, bendenizin bildiğime göre geyilecek şeylerle meşğul olurdu.

Reis- Öyle olsa bile bu şirketler bu gün havadan bir kaç

yüz bin lira sermaye edinmiş, bazılarının hisaplarını getirdiler, öyle ~~görüyem~~ gördüm.

Miḥat Şükrü Bey- Bendeniz bilmiyorum...dokumacılar şirketlerinden bir çok kimselerin yiyecek ve içeceğini tahfüt ettiğini ihtimal veremiyorum. Mamâfiyh netice itibariyle belki bu hasıl olmuştur, fakat o zeman böyle bir netice hasıl olacağına kâtiyen ihtimal verememişimdir, vermiş olsaydım elbette bütün kuvvetimle, elimden geldiği kadar hemisini menn etmeğe çalışırdım.

Reis- Demekki ⁱⁿsualımda izah iddia ettim geçebilirlerdi, çünkü kendileri ^mmerkezi ^uumuminin ve diğer sahibi nüfuz ittihat ve Terakki erkânının her suretle müzaherat ve muavenetlerine mazhar oldukları için kolaylıkla her şey tedarik edebilirler mümkünin mertebe vesaiti nakliye tedarik ederek diğer tüccara nazaran daha ehven surette eşya celp ve iddihar edebilirler. Şu halde ucuz satmış olsaydılar, tabii dirki, diğer esnafa buna bakarak fiyatları tenzile mecbur olurlardı. Bu suretle gâlayı esarında bir dereceye kadar önüne geçilmiş olur iddia, zâti âliniz bunun aksini iddia ediyorsunuz.

Miḥat Şükrü Bey- Hayır, iddia etmiyorum, öyle bir [?]verceğini teyakkun etmemiş idim.

Reis- Tabii değilmi, Efendim? Hüsni hizmet etmek emeliyle yapılmış olsaydı şimdi izah ettiğim surette hareket edilir ve ahalinin nefine hizmet edilmiş olurdu.

Miḥat Şükrü Bey- Hatta hiçde teşekkül etmeselerdi belki daha eyi olurdu, fakat bunlar eyi olsun diye yapılmış maḥtteesüf bu neticeyi vermiş, fakat ^{zann/}etmemki yalnız

sebe^p bu olsun, her halde ^c niheti askeriye'nin, şimendifer idaresinin şeylerinde pek çok te^siri oldu.

Reis- Tabii, Efendim, fakat bununda ^ü büyük bir te^sir yapı^tığı gayri münkirdir.

Mi^that Şükrü Bey- O kadar bir te^sir yapmış olsun, ekmeçiler, dokumacılar şirketleri memaliki Osmaniye'nin esârını ye^yeceğini, içveğini tahtit etsin ve bu netice hasıl olsun, buna bir parça çok (şey) görüyorum, Paşa Hazretleri.

Reis- Bunlar bir birine merbuttur. Mesela bir arabacıya ücret sual ^z ediyorsunuz, gayet ^p bahalı bir şey istiyor, esbabını sorduğunuzda "Ne yapalım, Efendim, ^k ^g emeğin kıyesi elli kuruş" diyor, demek oluyor^ki ekmeçiler şirketinin fiyatının arttırması diğer esârında terakkisine sebe^p oluyor, binaenaleyh "Pek bu kadar ^ü büyük bir te^sir yapmadığı" buyurduğunuzda doğru değil.

Mi^that Şükrü Bey- Ekmeçilerin fiyatı arttırıldığını ben- deniz bilmiyorum.

Reis ^m Misal olarak söyledim, başka şeyleride te^siri var. Şimdi ^m müddei ^u umumî Bey Efendi buyuruyorlarki: Merkezi ^u umumî (Sahife 37)

mukarreta imza edilirmiyⁱdi? Zâti âlinizle rüfekanız arasında imza hususındaki beyanatta ihtilaf var...(Müddei umumîye hitaben: Öyle değilmi, Bey Efendi?

Müddei Umumî Mustafa Nazmi Bey- Evvet, Efendim.

Mi^that Şükrü Bey- Merkezi umumî mukarreatı buyurdunuz, mukarrerattan maksat müzakere esnasında verilen karar ^{ışe}, ekseriyetle imza edilmezdi, yalnız para sarfiyatına ^talluk eden şeyler imza olunur^d, birde yeniden kâtibî mesullar ve

müfettişler tâyinine dair şeyler ile paraya tealluk eden mevadda behemehal imza edilmek lâzım gelirdi, o imzaları görmeyince veznedar olsun, kâtip olsun, mahaline tebliğat icra etmezdi, meselâ fırka programına tealluk eden, meclisi umumiye gönderilecek ve ileride daha müzakereden geçecek olan şeyler umumiyetle imza edilmezdi, en çok imza edilenler sarfiyata tealluk edenler, maaşata ve saireye, yeniden tâyin olunacaklara ait bir şey olursa onları imza ederdik.

Reis- (Müddeî umumiye hitaben): İkinci sualiniz^(e)da irad buyurunuz.

Müddeî umumi Mustafa Nazmi Bey- Teşkilât-ı mahsus^Me Harbiye Nezaretine rabt olunuktan sonra, fırka-i siyasiye olduğunu ilan eden cemiyeti ittihadiyei münfesihe içtihaden bu icraat ve muamelata muvafıkmıydı, muhalifmiydi?

+ Midhat Şükrü Bey- Ne gibi icraat, Efendim, bendenizⁱ bildiğim şudur. Teşkilât-ı mahsus^Me muharebeye muavenet etmek, gönüllü toplamak, sevketmek gibi şeyler için olduğunu işledi-yordım.

+ Reis- Bidayeti teşkili merkez umumiye tⁱekarrur ettiril-medimi?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, hayır. Bendeniz kâtipi umumiyiken yapılmış değildi, ben ilanı sırasında hazır bulundum.. ayrıca merkezi umumi tarafından teşkilât-ı mahsus^Me yapılmadı, merkezi umuminin teşkilât-ı mahsus^Me de dahil ve tesiri yoktur.

Reis- Siz kâtipi umumi intihap olunmazdan evvel âza değilmiydiniz?

Midhat Şükrü Bey- Âzaydım.

+ M Reis- Merkezi umumide, vakit bir şey ceryan etmedimi?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, kâtiyen... Teşkilât-ı mahsuse merkezi umumice yapılmış değildir. Teşkilât-ı mahsuse haricde Enver Paşanın teşebbüsüyle vücuda geldi, sonra temamiyle resmiete iktiran etti ve tamamen devam etti.

Reis- Müddei umumiye hitaben) Başka bir şey sual buyurulacakmı?

+ Müddei umumî Mustafa Nazmi Bey- Teşkilât-ı mahsuse namına Harbiye Nezaretince ittihaz olunan muamelatı kânun şikenaneye

? *aili* merkezi umumî muvafıkmıydı, muhalifmiydi?

~~Midhat Şükrü Bey~~ Reis- Fırka, bir fırka-i siyasiye olmak münasibetiyle ne içtihatla bulunuyor idi?

Midhat Şükrü Bey- Gayrı kânunî olan şeylerin hepsine muhalif idi.

+ Müddei umumî Mustafa Nazmi Bey- Ezcümle tehcir ve taktil mesailinde ne gibi vaziyette bulunuyordu?

+ Midhat Şükrü Bey- Tehcir meselesini bilmeyorum, çünkü o askerî ve harba tealluk edın bir şeyden dolayı yapılmış, onun için o mesele hakkında bir şey bilemeyorum fakat taktil meselesine merkezi umumî ve kâffeî rüfekam temamiyle muhalif idi. Hatta uzak yerlerden, o taktil olan mahallerden gelenlerden aldığımız haberlerden fena halde sıkıldık o hatta Dahiliye Nazırına bendeniz bizzat maaruzatta bulundum ve dedimki, böyle sui-istimalat vuku buluyormuş, haber aldık, bu doğru bir şey değildir... bunun üzerine bana verdiği cevapta "heyeti tahkikiyeler gönderiyorum, emin olunuz, müsterih olunuz, bu işin sonu alınacak, bir kaç yüz kişi dedix tevfiğ edildi, divan-ı harplara verildi, bazıları idam edilecek", dedi, ve bendenizi kâtiyen tatmin etti

idi, onun için muvafık olmak hakkında bir sebep yoktur.

Reis- (Müddei ^Uumumiye hitaben: kâfimi?

Müddei ^Uumumi Mustafa Nazmi Bey- İleride istizah ederiz.

Reis- Midhat Şükrü Beye hitaben), pek ^Lşyi, gidiniz.

Midhat Şükrü Bey mahkeme salonundan çıkarılır.

Zia Gök Alp Beyi getiriniz... (Zia Gök Alp Bey mahkeme salonuna getirilir.) Zia Bey, İttihat ve Terakki cemiyetiyle müdafaa-i ^Milliyeye cemiyeti beyninde bir münasebat var mıydı?

Zia Gök Alp Bey- Hayır, Efendim, bir münasibet yok.

Reis- Merkezi ^Uumumice bu cemiyetin teşkili hakkında hiç bir bahs ceryan etmedimi?

Zia Gök Alp Bey- Öyle bir şey olmadı, yalnız Balkan muharebesinde teşekkül etti, teşkilinde bizden bazı adamlar bulunmuşlardır.

Reis- Hiç bahs ceryan etmedimi?

Zia Bey- Hayır, Efendim.

Reis- Fırkanın içtihadına muvafık mı geldi? Propaganda Programına muvafık mı idi?

Zia Bey- Programında böyle bir şey yoktu, müdafaa-i memleket için teşekkül etmiş.

Reis- Fakat bu gibi cemiyetler teşsis olunarak ahali-den göna' gön tarzda para celb etmek fırkanın programına muvafık mıydı?

Zia Bey- Programda böyle bir madde yok. Aksine bir şey yok.

Reis- Mühim bir vakıa olduğu için tezekkür ^U "é" "uzum görülmedimi?

Zia Bey- Tealluk yoktu. Fırkanın programları kânun halinâ geçmek üzere vücuda getirilmiştir. Fırkanın programına bir takım maddeler konulur o maddelerde meclisi teşriyede teklif edilir, kânun olur.

Reis- Pek iyi, adeta muntazam bir surette mahallelerde bu gibi cemiyetlerin para toplaması manunimiydi?

Zia Bey- Cemiyetler kânunı var. O cemiyetler kânunın müsaadesi üzerine

(Sahife 38)

yapılmıştır. Cemiyetler kânunın şöyle olması böyle olması gibi programımıza ne lehinde ve ne aleyhinde böyle bir madde konulmamıştır, demekki cemiyetler kânunın islahı için lüzum görülmüştür görülememiştir.

Reis- Fakat bu cemiyetler İttihat ve Terakkinin tahtı himayisinde değilmiydi?

Zia Bey- Hayır, Efendim, müstakil cemiyetler, cemiyetler kânunı mücibince teşekkül eder. Şurayı devlet kânunı tetkik ederek nizamnamelerini tasdik eder yani kânunın himayesinde teşekkül etmiş kânunî cemiyetlerdir.

Reis- İçlerinde merkezi umumiyeye mensup zevat yokmuydu?

Zia Bey- Hayır, Efendim, reisleri âzaları muayyen idi.

Reis- Bazı defalar mebusanda g fırka içtimaları vukua geldiği zaman İttihat ve Terakki merkezi umumisinde iştirak ediyormuydu?

Zia Bey- Hayır, Efendim, iştirak edemez, çünkü orada yalnız mebuslar bulunurdu.

Reis- Ekmekçi, bakal, dokumacılar gibi bir takım şirket-

ler teşekkül etmiş, bu şirketleri ^Mmerkezi ^Uumumi ne suretle telakki etti ve ne izah için muhafaza ve himaye eyledi, kendi ^Unufuz^Uuz^U ne için sui-istimal etti?

Zia- Bey- Merkezi ^Uumuminin bununla alakası yok.

Reis- Bi-habermiyidi?

Zia Bey- Bu şirketlerin teşekkül ettiğini herkes gibi bilirdi.

Reis- Bu şirketleri kim ~~teşekkül ettir~~ teşkil ediyorduz?

Zia Bey- Onların heyeti müessesleri vardığı.

Reis- Asıl müteşebbisleri kimdi?

Zia Bey- Bilmeyorumki.

Reis- Şimdi ^Kkâtibi ^Uumumi Miçhat Şükrü Bey ~~ki~~ bu şirketleri İstanbul murahhası Kemal Beyin teşkil ettiğini söyleyordunuz, siz bilmeyorsünüz?

Zia Bey- Kemal Bey bun^U şahsi teşebbüsüyle yapmıştır, yani kâtibi mesul olmak dolayısıyla değil, bunun teşekkülünün faydalı gördüğü için yapmıştır.

Reis- Her halde kendisinin hayil olduğu murahhaslık ve cemiyetin erkânı mühimmesinden bulunmasının te^Uesiidi olduğu malum değilmi?

Zia Bey- Merkezi ^Uumumi âzaları tabii hayatlarını ^Mmerkezi ^Uumumiye hasır etmiş değil, içtihatları dairesinde ne gibi faydalı şey yapacaklarının düşünürler ve çalışırlardı.

Reis- Ma^Uet teessüf bu şirketlerin bir çok mazarratları herkesçe görüldü ve anlaşıldı. Merkezi ^Uumumicede görülmeyeni?

Zia Bey- Merkezi ^Uumumiye teşalluk etmezdi. Merkezi ^Uumumi on^U yapmıyorduz ki.

Reis- Fakat kendi murahhası mesul^u tarafından vıcuda getirildiği ve yüz kuruşa mukabil, 1 yüzelli iki yüz kuruş temettü^u tevzi^e edildiği gazetalarla ilan ediliyordu ve herkes^e bunu duyuyordu. Tabiiⁱ dirki merkezi hukukiyi teşkil eden zevat^a buyuyorlardı. Öyle bir fenalığa kendi memurlarının hem sahibiⁱ nüfuz memurlarının sebebiyet verdiğini gördüğü gibi onun hakkında muamele yapmak lâzım gelmezmiydi?

Zia Bey-Tabiiⁱ onun mazarrat-ı ispat edilseydi böyle bir mazarrat husule gelince bunu merkezi umumî âzasından biri yapıyor, diye tabiiⁱ menedilirdi, fakat bu ispat edilmemesi ve bize kanıt gelmediği için...

Reis- İzah ettim, gazetalarla ilan ettiler, yüz kuruşa yüz kuruş, yüzelli kuruş temettü tevzi olundu diye maâlif^etihar söylüyorlar ve yazıyorlar. Tabiiⁱ bunu sizde görmüş ve işitmiş olmanız lâzım gelir. Bundan iyi bir fenalıklı arıyorsunuz? Tabiidirki bu temettü ahalinin sırtından çıkıyorsa gayri meşru bir temettü meşyan vermek doğru bir şeymi?

Zia Bey- Bizim bildiğimiz Kemal Beyin bu işlerde kâtiyen bir istifadesi yoktur. Sırf hasbi olarak çalışıyor. Bu şirketlere herkes iştirak edebilir bundan istifade edenler yine ahaliⁱdir. Tüccarda ihtikâr yapılıyordu bu şirketler işittiğimize göre onlara nisbeten daha ~~xx~~ ehven veriyordu.

Reis- Elinize verdiği vesikalarmı var? Hıسابı gösteriyordu^u

Zia Bey- Hayır, Efendim, hâsab sormaya bizim ~~xx~~ sâlah^e-ye^e timiz yok.

Reis- Söylediğim gibi ~~hıساب sormaya bizim~~ herkesin anladığına göre bir mazarrat tevli^d ediyor. Buda ancak İttihat ve

Terakkinin "nufuz"uyla yapılıyor. Kendisini, sui-istimal etmediğini farz etmek bile, vasıta olduğu kesanın gayrı meşru istifadelere hizmet ediyor ve cemiyetin "nufuz"unda sui-istimal ediyor, diyorlar, ne dersiniz?

Zia Bey- Cemiyetin "nufuz"unu istimal etmeyordı, fakat kendisi cemiyete mxx mensup olmak itibarıyla eğer "nufuz" sahibi olsa, o halde her cemiyete mensup olan ne yapsa, o "nufuz" haml edilmek icap eder.

Reis- Böyle istimal etse tabbidir ki haml olunur.

Zia Bey- Bendenizin böyle bir şeyden haberim yok.

Reis- İşte deniliyorki, cemiyetin "nufuz"unu istimal ederek bazı zevatı mühimme nezdinde iltimas ve yahut reca ile bir çok vesaiti bahriye ve berriyeyi kolaylıkla aldılar, mahallerinden kolaylıkla mübayaatta bulundular ihracat memnu olan vilâyetlerden yine bu sayede ihraç ettiler hulusa bu havaici zaruriyeye mütellik eşyayı kolaylıkla tedarik ettiler ve sonra bunı pahalı bir surette sattılar, büyük büyük temettüler hissedarlara taksim ettiler diyor.

Zia Bey- Tabii buna kendisi edillesi ile cevap vererek heyeti âliyenizi ikna edebilir, ona dair bendeniz ne söyleyebilirim?

Reis- Evet, fakat asıl sizden istizah ettiğim, ittihat ve Terakkinin bu sui-istimalı men etmediği hakkındaki kanaati anlamak istiyorum.

Zia Bey- Bendeniz öyle bir şey bilmeyorum.

Reis- Ortaya koñunan neticeye göre ne fikir hasıl ediyorsunuz?

Zia Bey- Bendeniz o işleri taamık etmedimki bileyim.
Vesaiti

(Sahife 39)

nakliye ne yolda alınmış falan tabii hariçden uzaktan
bir görüşten ibaret.

Reis- Hulasa olarak deniyorki: böyle bir takım mahdu-
kesanın ya celb nukuttan ve yahut menafii zâtiyelerine iştirak
etmek suretiyle iltizam olunmuş bir hareketten dolayı fevkelâde
bir galayı esâr, yani muharebeye iştirak eden memleketlerin hiç
birinde görülmemiş derecede bahallılığa bu şirketler sebebiyet
vermiş, bunlar, Kemal Bey ve sair ashabı nüfuz İttihat ve Te-
rakki erkânının delâleti ve İttihat ve Terakki nüfuzânı sui-
istimal etmeleri hasebiyle vücuda gelmiştir ve merkezi umumiden
mazhar ~~oldukları~~ oldukları müzaherâttân dolayı bir çok kesanın aç
kalmasına ve şiddeti cûdan vefat etmelerine sebebiyet veril-
miştir, deyolarlar. O vakit taktir edemediğiniz mazarrat taadât
olunuyor, ne dersiniz?

Zia Bey- Tabii bu ilmen isbat-ı lâzım gelen bir şiddet
aceba bu bahallılık onlardanmı vücuda gelmiş, başka sebeplerin-
denmi? Asıl yapanlara sorulursa, onlar izah ederler. Ondan
sonra bize sual olunsun, çünkü hakikaten bu bahallılığa sebep
olmuşmu olmamışmı anlaşılmak için onlara sorulsun. Sonra merkezi
umumiye gelince, bendenizde merkezi umumî âzasındanım. Yazdığım
mekaleler daima ihtikâr aleyhinde olduğu gibi vagonların veril-
mesi aleyhindeyim yani bir ademe vagon vermek iktisaden lâyük
olmadığı bir serveti vermektir ve bunun mazarrattan husulâ ge-
len nimette umuma ait olmaktır kavlide daima devletçe aittir

döye, müteattit mekaleler yazmışım, tabii bendeniz merkezi umumî âzasındanım.

Reis- Şahsen böyle söylediğiniz gibi arkadaşlarınızda ikaz ederek ittihat ve Terakki nufuzun sui-istimâle cürât edenler hakkında bir karar ittihaz ettirseydiniz bu fenalıkların önüne geçmiş olurdunuz, mekale yalnız şahsınızın bir içtihadı masus olmak dolayısıyla tesirinde mahtut kalır.

Zia Bey- Bendeniz nufuzun sui-istimâl edildiğini dair malûmat almadım, fakat ancak içtihadımı yazdım.

Reis- Deñiñ deydirdiñizki, bunlar ait olanlara sorulduktan sonra bize sorulsun. Şimdi mazarrat-ı taadad ediyorşunuz. Sebep olanlarıda arkadaşlarınız söylüyor. Şu halde ayrıca onlardan sorulduktan sonra size sormama neden lüzum görüyorsunuz? Mazarratını münkirmisiniz?

Zia Bey?-Bilmeyorşizki. Bunza mutlak olarak tâyin edemem. Mazarrat bundan ileri gelmiş, başka şeylerden ileri gelmiş, bu bir ilmi meseledir tahkikata müstaçdır. Tabii bunun aleyhinde olanların, yapanların...

Reis- E Tetkikat gayet basit bir surette yapılabilir çünkü yüz kuruş bir sermayesi olana yüz kuruş temettüi ticaret yahut temettü-i ticaret tevzi ettiklerini gazetalara ilân ettiler, herkes işitti, anladı, deyorlar. Bun merkezi umminiz işitmemesi ve anlamaması gayri kabildir, ve şunu sükût etmek terviç etmek demektir. Bunları men'etmemek, müzaheret masnasındadır. Binaen aleyh bu fenalıklara, bu vefiyat sebebiyet verilmiş.

Zia Bey- Pek âla, bunz, bütün hükümet, bütün zevât

gördüler, onlarda süküt ederse müzaheret etmişmi olur?

Reis- Tabii, değilmi, Efendim.

Zia Bey- Tabii bütün memleket müzaheret etmiş oluyor.

Reis- Bütün memleket değil, kimin mene kudreti varsa, o men etmedikten dolayı müzaheret etmiş oluyor, yoksa efrad nasıl men edebilir? Efradın neye kudreti varki men etsin.

Zia Bey- O halde ben kendi arkadaşımı nasıl men edebilirim?

Reis- Heyetce, merkezce, hiç olmazsa, bir karar vererek bu ademi biz istemegiz diye içinizden çıkarabilir ediniz., bu da diğerlerine ibret olur, onlarda bir daha bu gibi ahlvalâ mütecasir olamazlardı.

Zia Bey- Efendim, böyle işlerin son derece muziri olduğuna kanaat hasıl ettikten sonra yapılır, halbuki böyle bir kanaat yoktu.

Reis- Tahkik ve tetkik edilseydi tabii siz herkesden evvel malumat alır ve kanaat hasıl eder ediniz.

Zia Bey- Vagonların bu suretle verilmesi bendenizin yalnız ilmen ihtihadıma muhalif ^{adi} bunların umuma ait olduğunu söyledim.

Reis- Çok güzel tasvir etmişsiniz bu ^a teşavvuratınıza arkadaşlarınızda iştirak ettiği ^{rsey} ediniz ve bu mesele pek az bir ^a zamanda ^e bir taraf edilmiş ve mazarratta ^f tahdit olunurdu.

Zia Bey- Bendeniz fikrimi yazdığım gibi söyledim bir insan daima yazar ve yahut söyler icbara malik değiliz.

† Reis- Müddei umumi Bey Efendi sual buyuruyorlar. Teşkilât-ı ^M mahsuse ^a merkezi ^M umumice ne dereceye kadar iltizam

olunmuştur? Ve bunların bilahere tehcir muamelesini taktile müncerr kıldıklarından dolayı merkezi umumi bunu ne suretle telakki etti? Muvafık mı idi? Muarız mı idi?

Zia Bey- İttihat ve Terakkinin teşkilât-ı mahsusé ile alakası yoktu, Efendim, Harbiye Nezareti teşkil etmiş, tamamiyle oranın seyri idaresinde seyri murakabesinde bir daire-i resmîyedir. Onun ne tehcir ve ne taktile karıştığını biz haber almadık. Buna dair hiç bir şemme umumi bile bize vasıl olmadı.

+ Reis-Taktıl hakkında merkezi umumi bir şey duymaz mı idi?

+ Zia Bey- Pek geç olarak, böyle bil ahere tezahür ettiği gibi değil, hafif surette bazı şeyler işidiliyordu.

+ Reis- Bunların üzerine ne yapılıyordu?

Zia Bey- Bunların üzerine merkezi umumide tabii resmen bir şey yapmak selahiyeti yoktu, fakat şahsi olarak Dahiliye Nazırına diğer nazırlara bu işin men edilmesi hakkında bu ile nasıl meydan verilmiş, nasıl olmuş diye tabii müracaat ettiler. Oda bir çok heyeti tahkikiyeler gönderdik ve divan-ı harplar ~~katakinakxatik~~ teşkil ettik, mücrimleri divanı harplara gönderdik ta takibat yapıyoruz, dedi.

+ Reis- İttihat ve Terakki murahhasları, kâtibî mesulları bazı yerlerde

(Sahife 40)

+ iştirak etmişler hatta en büyük amil olmuşlar. Merkezi umumi bundan haberdar değil mi idi?

+ Zia Bey- Hayır.

+ Reis- Meseli Behaettin Şakir Bey, Doktor Nazım Bey, Nail Bey, bunlar bilfiil nasıl tertibat yapmışlar?

+ Zia Bey- Haberdar olmadım.

+ Reis- Vilâyetleri, sancakları dola^şmışlar, lâzım gelen telkinat-ı icra etmişler bundan merkezin malûmat-ı olmamış olurmu?

Zia Bey- Malûmatımız olmadı, yoksa lâzım gelen şeyleri yapardık.

+ Reis- Merkezi ^{Umumiinin} malûmat-ı olduğına dair bir çok vesaik var.

Zia Bey- Kongrelerde vilâyetler tarafından murahhaslar geldikleri gibi vilâyet mebusları âza-i tabiiyedendir. Onların hiç biri kongrede bundan bahs etmediği gibi bu zevatı intihap ettiler. Biz bittabi nerden haber alacağız?

Reis- Merkezi ^{Umumiinin} âzalarını vilâyete göndermeyi kongre mi tasvip etti?

Zia Bey- Yani kongreye gelenler vilâyetlerde böyle şeylerde bu zatların medheli olduğunı bilselerdi tabii bize haber verirlerdi. Kongrede birisi çıkar söylerdi. Bâhaettin Şakir Bey şöyle yapmış, Nail Bey şöyle yapmış der ^{Adi}. Tabii bunun üzerine lâzım gelen şeyde yapılırdı, fakat ne vilâyetlerden gelen murahhaslar, ne de vilâyet mebusları böyle bir beyanatta bulunmadılar. Merkezi ^{Umumiinin} umumîye bir ihbarda bulunmadılar.

Reis- Bundan anlaşılıyor ki bunların mutlaka ittıla hasıl etmeleri tabiidir, çünkü gerek hariçteki şubeler, gerek buradaki merkez bu işi müttehiden tasvip etmişler.

Zia Bey- Nasıl olur, efendim? Bu kadar mebusların bunları haber vermesi lâzım gelmezmiydi?

Reis- Tabii haber vermesi lâzım gelir ^{Adi}, çünkü

vilâyette bulunupta taktîl mesailine muttali olmamak kabilmiyidi? Mesela Trabzonda bulunan Nail Bey taktîl önünde ceryan edip duruken buraya geldiği vakit bundan bahsetmemek tasvip etmek demek değildir?

Zia Bey- Böyle üç yüz kişiden mürekkep bir kongre bunun içinde tabii haber alan ve yine tabii onı tasvip etmeyen adem bulunur ya. Buyurdığınız gibi farzi muhal olarak ~~her~~ biri tasvip etmiş fakat diğeri tasvip etmemiştir. Öyle ademlerde var ya bunları ihbar etmesi lâzım gelirdi.

Reis- İhbar vaki olmadığını siz söylöyorsunuz, meselenin tasvibi umumiye mazhar olduğunu ispat eder. İşte kongrede mevcut olan üç yüz kişi hepside bu fikirdeymiş.

Zia Bey- Nasıl olabilir? Çünkü onlar muhtelif memleketlerden gelmiş, tahsilleri ayrı Ermeniler var, Rumlar var, onlar Musevâler var velhasıl her unsurdan ferâdeler var/ lar tasvip ederlermiydi?

Reis- Her tarafda taktîl olmuyor ya, malûm olan vilâyetlerden şube âzaları intihap olunmuş ve kongrede gelen bunlardır yani bu iş vukuf olanlardır.

Zia Bey- Gayri Müslim mebuslar var onlarda teslim ediyormu?

Reis- İttihat ve Terakkiye mensup olan kongreye mahallinden intihap olunarak gelmiş olanlar mesela Erzurum, Trabzon, Diyarbakir ve saireden yirmi kişi olsun bu yirmi kişi tasvip etmiş demek yoksa tekmil kongreye teşkil eden üç yüz kişinin tasvip etmiş mânâsı çıkmaz.

Zia Bey- Merkezi umuminin bundan haberdar olması için kongrede söyledik deyen zevât olacak ve o zaman bizde bundan

haberdar olacağız yoksa...

+ Reis- Kâtibi umumi Miçhat Şükrü Bey merkezi umuminin hafif surette haberdar olduğunu ve Dahiliye Nazırına müracaatla işin önünü almağa çalıştığını söyledi.

Zia Bey- Evvet, bendenizde söyledim.

Reis- O halde nasıl olurda muttali olmuyor?

Zia Bey- Bendenizde bu ciheti arz ettim fakat fiilde kimlerin fail olduğunu...

Reis- Tahkikatla tebeyyün eder.

+ Zia Bey- Hafi surette ve tabii geç olarak haber alıyorduk, yoksa serien malûmat gelmiyordu.

+ Reis- O mahallere memur olan murahhas ve kâtibi mesulları mesul tutmalı değilmiydiniz?

+ Zia Bey- Failleri sabit olursa.

+ Reis- Hiç bir danesi olmadımı?

+ Zia Bey- Harput kâtibi mesul için bir şikâyet olmuştu, tahkik memuru gönderildi, oda bir şey yodur diye yazdı, bununla beraber, hakkında böyle bir söz olmuş heyeti tahkiyenin şeyine rağmen o istifaya talep oldu bizde derhal kabul ettik.

+ Reis- Merkezi umumi heyeti, ictihad noktai nazarından bu fiirin lehindemi yoksa aleyhindemi idi?

Zia Bey- Tabii aleyhinde idi.

Reis- Neye binaen hüküm ediyorsunuz, bu babde bir müzakeremi ceryan etti?

Zia Bey- Bu haberler geldiği zaman herkes la'anet idi-yordu, herkes bundan nefretle bahs ediyordu.

Reis- Demek ki oluyorki merkezi umumice maalüm olmuştü.

Zia Bey- Bu haberler geç ve hafif olarak haber alındığı zeman...

+ Reis- Geç ve levki erken, haberdar oldıktan sonra ne karar verildi?

Zia Bey- Tabiidirki nazırlara müracaat edildi, onlarda heyet-

(Sahife 41)

tahkikiye gönderdiler, divan-ı harblar teşkil olundu. Takibit icra edildi.

Reis- Pek eyi, bu kararı bu icraatı takip ettinizmi? Yapılıp yapılmadığına eminmisiniz?

Zia Bey- Yalan söylediklerine nasıl hüküm verelim?

Reis- Yapıldımı?

Zia Bey- Heyetlerin gittiğini görüyoruz, buradan tayin olunup her vilâyete gidiyordü.

+ Reis- Pek âla, sizinde her vilâyette memurlarınız vardı, onların vasıtasıyla yapılıp yapılmadığını tahkik ettirdinizmi?

Zia Bey- Bir çok adamlar muhakeme edilmiş. Bunların hepsini işliyordük. Bunlar tabii divan-ı harblarda evrakı vardır.

Reis- (Müddei umumiyeye hitabe) bir şeymi sual ettiniz?

+ Müddei umumî Mustafa Nazmi Bey- Aleyhinde olduklarını ne gibi bir muamele ile isbat edebilirler, ne gibi bir muamele yaptılar?

Zia Bey- Aleyhinde bulduğumuz nazırlara müteaddid defalar şikâyet etmekle ve bu heyetlerin gönderilmesine sebep

olmakla... başka ne yapabiliriz?

+ Reis- Bu müracaat şifahi mi, yoksa tahririmiydi?

Zia Bey- Tabii şifahiydi, çünkü resmen buna karış-
mağa seyahiyetimiz yoktu, yoksa merkezi umumî resmen karşı-
şamaz.

+ Reis- Böyle ittilağ hasil ettiğiniz fena bir muamele-
den dolayı memurun hakkında tahkikat yapdırmak yapdırmak
usulünüzden değilmiydi?

Zia Bey- Haber aldıktan sonra tabii yapdırıyordık.

+ Reis - Hangi icraati yapdınız? Hangi murahhası mesul
bu sebepten dolayı muahaze ve cezadide ettiniz?

Zia Bey- Demin söylediğim gibi birde Bursa kâtibi me-
sulumuzun emvâli metrukeden ev aldığını işittik.

+ Reis- O ev meselesi başka, tahtkilden dolayı...

Zia Bey- Onu haber aldık, haber aldığımız şeyi tabii
tahkik ederiz.

+ Reis- Haber alıpta nazırları müracaat ettiğiniz şeyleri
söylediniz...

Zia Bey- Efendim, taktik olduğunı haber aldık, fakat
buna kâtibi mesullarımızın karıştığını haber almadıkki, bize
ait olan, kâtibi mesullarımız bir şey yaparsa onu tahkik
ettirmektir.

Reis- (Müddei umumiye hitaben) kâfimi?

Dava vekili Haydar Rifât Bey- Müsaade buyurularmı?

Reis Paşa Hazretleri, Bey Efendinin vekilleri İsmail Hakkı
Bey şimdi yukarıda bulunuyor, bu iş dair bir istidaları
vardır, taktim ediyorum, tensip buyurulursa okunsun (isti-

dayı makamı riyasete taktim eder).

Reis- Badel-mütalaa, divan-ı harbin kararları kâtiidir, onun için, malumî âliniz hiç kimsenin itiraza hakkı yoktur, binaenaleyh bu itiraz mesmu olamaz.

Dava vekili Rifât Bey- İtiraz karara değil, Efendim, karar mutaıdır, riyasette dahil olduğu halde âza-i kiramın her birine heyeti hakimeye ait bir hitaptır.

Reis- (Zabt kâtibine hitaben): İstidaıyı okuyunuz.

Z 1.- Vazifei itirazımız üzerine, ittihaz ve 5 Mayıs 335 tarihine müsadif olan geçen pazar günü tebliğ buyurulmuş olan vazife kararında "Cemiyeti mezkürenin merkez ve meclisi umumîleri âzalıklarından bulunmuş olan maznuninin ceraimi mezkürenin vukuına sebebiyet vermiş ve bu cümleden olarak tehcir kanununun tatbikatı sırasında mecalisi mezkürenin şuraya buraya tâyin ve ita izam eyledikleri murahaslar ve memurlar marifetiyle tertip olunan cinayatin kâffesine vukufları bulunduğu ve inzimamı reyleriyle tehaddüs etmiş olduğu irae olunan delaili mukniye ve vesaii adide ile ispat edilmekte" olduğu bildirilmiştir.

Umur müsellemendenlerdirki hakim ruzyet ettiği bir davada mücerred ilmüne ve hissiyatına binaen hokm edemeyeceği gibi kablel muhakeme veya esnai muhakemede hasıl ettiği fikri hatta ihsas etmekten memnudur. Aksi hâlin kabulü bünyanı adaleti esasından sarsacak surette taıadada sığmaz mahzurları davet eder, salif-ül-zikr fıkranın mütalâsından rehini ilmi-âli buyurulacağı üzere mahkeme celileleri- kararname ve iddia-namedeki delaili delaili mukniye bulunduğu bildirmiş ve bunları

müddeayı mevkiî subuta isal etmekte olmak üzere kabil buyur-
duğunuz ilân eylemiştir. Bu kalel muhakeme hükmü demek ise
ittihaz ve tebliğ ve ilân buyurulmuş olan şu kararın ittifakla
ile verilmiş olduğuna göre heyeti celilelerinin her ferdine
birden müterettip vazifenin her biri tarafından musadâten ifa-
sını beklemek hakkımızdır.

2.- "İdarei örfiyenin ilân olunmasıyla beraber kânunî
esasının ve sair kavanin ve nizamati mülkiyenin işbu idarei
örfiye kararnamesine muhalif olan maddeleri devam etmekce mu-
vakkaten ta'atîl olunacaktır" suretinde idarei örfiye karar-
namesinin ikinci maddesinin kânunî esasiye ait olan fıkrası
lağvıdır, bu her hangi hükümet ve hangi zaman koymuş olursa
olsun hükkam bu kağıd ile hareketten memnudur. Bu aklen, man-
tiken, vicdanen böyle olduğuy gibi nassende böyledir. Kânunî
esasının 115inci maddesi "Kânunî esasının bir maddesi bile
hiç bir sebep ve bahane ile ta'atîl ve icraden iskat edilme-
mez" dediğine göre kararnamenin ikinci maddesindeki fıkranın
bu serahet karşısında hakkı tenefüsü olup olmadığını takdiri
âlilerine terk ederiz.

3.- Vazife kararı ittihazı aynen "âyanı kiramen
hakkı- tefsirine müdahale suretiyle olmayıp mücerriid 16 kân-
nunüevvel 331 tarihile tasdiki âli hazreti padişahiye iktiran
olan kararnamenin taktîl ve tehcir davasını ru'iyete memur
edildiği mülğa divan-ı harbin ru'iyetine itibarın etmiş olduğuy
mezkür dâvaların divan-ı harbi hazırımız hakkında 8 Mart 335
tarihli kararnameye tevsim buyurulan iradei seniyei hazreti

42

Şehriyare ile memur

(Sahife 42)

edilmiş bulunmasına tebaen maznun müşar ve ~~mumailahim~~ mumailahimin şahsen mütecasir oldukları anifil beyan efâldan dolayı muhakemelerinin icrası dahilî dairesi vazife görülmüşür" buyurulmaktadır.

Evvelen: Hükkâm kânununun serlevasıyla tevsi ile de-ğil metni ile memur ve mükellef tuttur, ve kânun öyle tevsi eden zâtı akdesi hazreti padişahi olmadığı ve olamayacağı gibi zâtı meleksimatları mübarek ve gayri mesuldürler.

Saniyen: Bu fıkra: "maznun müşar ve mumailahimin şahsen mütecasir oldukları anifülbeyan efâldan dolayı" ta-beriylede görülmüş mütecasir olduğumuz tasdik buyurulmuşdurki bu da balade ilk fırkadaki mâruzatımız teşyid ve teşir eder, ve mütecasir oldukları iddia edilen denmeyip mütecasir oldukları denilmesi kablel muhakeme hükm olur, gerçi mahkemei celilelerini tertip eden hükkâmı adalet ittisam bizim için güç bulunur bir mahiyette ise mesele hukuki esasiyeye ve devlet istidadi adaletine teferru ettiği gibi bütün enzarı medeş niyette bu dâvanın her bir hareketi müterassid bulundığından ve nihayet müyekkil hukukuna tealluk ettiğinden arzuhala mecburiyet elvermiştir ferman.

Reis- Bir kerre esasi mesele müddei umuminin iddianamesinin ve müstantikin kararnamesine ibtina ettiğiniz göre söylediğiniz şeylerin hiç biri varid değildir. Maahaza di- van-ı harbi kararını yine size tebliğ ederim (müddei umumiye hitaben) bir mütalaganız varmı?

Müddei umumî Mustafa Nazmi Bey- Bîr az izah etsinler, maksat nedir?

Dava vekili Haydar Rifât Bey- İzah edeğim, "fendim... Mahkemei celileleri kararnameden ve iddianameden bahs buyurdıktan sonra istidlâl ve istikra noktasında buyuruyorki "Ter-tip olunan cinayatin kafesine vukufları bulunduğu ve inzimamı reyleriyle tehaddüs etmiş olduğu irae olunan delaili muknie ve vesaike adide ile ispat edilmektedir"...mahkemei celileniz böyle buyuruyor. Bir defa makamı iddianın ve heyeti tahkikiyenin elde ettiği delail arasında delaili muknie bulmakla heyeti celilenin bir kanaat hasıl ettiği ikrar buyuruyor bu kanaatta o isna olunan cinayati ispat etmiş oluyor çünkü "...inzimamı reyleriyle tehaddüs etmiş olduğu irae olunan delaili muknie ve vesaike adide ile ispat edilmektedir..." deniyor ve bunı kararname demiyor, heyete celile söylüyor. Binaen aleyh heyeti celile şu mevkiide bulunuyorki kablelmuhakeme, ruizet edeceği davaya hükmediyor çünkü bu dava sadedinde- heyeti tahkikiyenin ve makamı iddianın serd ettiği delail kanaat bahl ve vakaıyı mertebeli subuta isal eder mahiyette gösteriliyor. Ve heyeti ~~kararname~~ celile bunı ihsâ etmekten memnuiken ihsas ediyor, tebliğ ediyor, bundan maade diğer bir fıkrada "maznun müşar ve mümaileyhin- şahsen mütecasir oldukları anifülbeyan efaaldan dolayı" buyuruyor. kim? Heyeti celileniz... Birde "Maznun müşar ve mümaileyhimin mütecasir oldukları iddia olunan efaaldan dolayı" demiyor "mütecasir oldukları ~~iddia~~ efaaldan dolayı" deyior, şu halde kablel muhakeme hükmediyor. Bu ise kanun esabi ile bütün kavanini mevzua ile memnudur,

bu itibarla yara, ağyara, ecanide karşı büyük bir sui-tesir edebilir, tabii biz he^uyeti celilenin adaletinden eminiz, onların gerek kendi vekar ve haysiyetlerini ve şereflerini ve gerek bütün memleketin namusunu siyaneten- gedçi her ferdi pek güç bulunuyor, pek mühterem zevattan fakat- bilmeceburiye terki mevki etmeleri lâzım gelir, başka çare yoktur.

Müddei Umumi- Bendeniz cevap vereceğim fakat kararname-
ye yi okumadım...

Reis- (Dava vekili Haydar Rifât Beye hitaben): Diğer fıkra hakkında bir şey söyleyecekmisiniz?

Dava vekili Haydar Rifât Bey- Diğer fıkra hakkında mı Efendim?

Reis- Evet.

Dava vekili Haydar Rifât Bey- Tabii bendeniz müvekkilim hakkında not tutuyorum, ancak bir tevşim kelimesi vardı ki tevşih değildir. Filvaki he^uyeti celilenizden evvelki Hayret Paşa divan-ı harbinin ser lehvası başkadır, he^uyeti celilelerinin ser levhası yine ayrıdır, fakat sebk ve rapt- nasılsa muntazam gitmediği cihetle gazetalar tevşih suretinde yazmışlardır. Sonra, Efendim, verilen kararnamede buyuruluyorki "bizim elimizde idareî örfiye kararnamesi vardır" hatta bunun ahkâmında mevzu-ı bahs oluyor ve "ahkâmî celile" deniliyor ve yine "adalet iktinah olan padişahımızın tasdiki âlisine iktiran ettiğinden dolayı" buyurılıyor. O makam makamî mukaddesdir mesuliyet tabiatıyla he^uyeti vükelaya hükûmete aittir, makamî saltanat yüzde doksan dokuz tasdik buyururlar, çünkü emniyetleri vardır, şu itibarla bu kararnamenin yani he^uyeti celilenizin elinde

desturelamel olan divan-ı harbi örfi kararnamesinin ahkâmına "ahkâmı celile" derken ötede bütün kânunların anası olan, maşud olan kânunî esası bulunduğu halde he'yeti celileniz idareî örfiyenin ilân olmasıyla beraber kânunî esasının ve sair kavanin ve nizamat-ı mülkiyenin idareî örfiye kararnamesi ahkâmına muhalif olan maddeleri itibardan sakıt olur, metnine temessük buyurulmuşdur, halbuki kânunî esasının her hangi bir maddesi her hangi bir suretle her hangi bir zamanda ta'atıl ve iskat edilmez bu ise onunla mütezar bir haldedir. Dünyanın her hangi bir yerinde her hangi bir hükümetin nışr ettiği bir kararname kânunî esasıyla mütezar olursa o kânun lağvdir. Hak Hakim onunla hükm edemez, hükm ederse ta'atıl edilmesi lâzım gelir ve evvel be evvel he'yeti hakime kânunî esasının muhafaza-i ahkâmına yemin etmiş olmak lâzımdır. Kânunî esasıyla mütezar bir kararname ez-kaza çıkmak lâzım gelse o lağvdir, hakim ona tebaiyetle mecburdur, bilâks tebaiyetten memnu dur, şu itibarla idareî örfiye kararnamesinin kânunî esası ve kavanin ve nizamat-ı mülkiyeye muhalif olan maddeleriyle kânunî esası hiç bir zaman mevkiî meriyetten düşmeyeceğinden, idareî örfiye kararnamesi kânunî esaside münderic ahkâmdan bazılarını ancak tekayyüd edebileceğinden, fakat maddeî bi-temamıyla iskat edemeyeceğinden ve "kânunî esasının bir maddesi ta'atıl ve iskat edilemez"

(Sahife 43)

denildiğinden şu itibarla mahkemeî celilenin kânunî esası ahkâmına evlâ bittarik tebaiyet etmez, yani kânunî esasının hiç bir maddesi ta'atıl ve iskat edilemez

denildiği cihetle buna ~~karar~~ tabiiyat eylemesine ve şuradaki "kânunî esasiye muhalif fıkrası" kaidının lağv olarak kabul edilmesini istida ediyoruz.

Müddei Umumi Mustafa Nazmi Bey- Şu istidada tetkiki lâzım gelen nokta reddi hukkâm meselesidir, öyle anladım, evvela ihsasî rey olunduğu istitgal olunuyor, bende vakıa bu kararı gördüm, öyle bir fıkra vardır fakat onunda maâsadı var, Halil Beyin vermiş olduğu bir istida üzerine vazife ve selâhiyet meselesinin indel muhakeme nazarı dikkate alınacağıının beyan olunmasına ve siyakına nazaren muzaf olduğu anlaşılıyor. Reddi hukkâm meselesine gelince heyeti hakime kendisinde böyle bir şey görürse kendi kendini redd edebilir çünkü o meselede hukukî umumiyedender, onun için geçen gün ben öyle telâkki ettim.

Reis- (Müddei Umumiye hitaben): Kânunî esasi fıkrası hakkındaki mütalaanız?

Müddei Umumi Mustafa Nazmi Bey- O reddi hukkâm meselesine teallük etmez.

Reis- Mevzu-u bahs oldu, onun için mütalaa-i âlinizi soruyorum.

Müddei Umumi Mustafa Nazmi Bey- Bu ciheti mütalaa edelim, kânunî bir meseledir, etraflıca müdellelen mütalaa edelim maa haza muhakemeye devam olunsın, Efendim, onun hakkında bir istida tevdi olunur, tetkik edilir.

Reis- Yarım saat istirahat. Bizde müzakere edeceğiz. (Heyeti hakime müzakere odasına çekilir).

Birinci celsenin hitamı

Saat 2, dakikâ 40.

İkinci Celse
Saat 4, dakika...

Reis- Okuyunuz.

Keyfiyet müzakere olundıkta istidanamede farz ve iddia olunduğu gibi, iddia ve kararnamede izah edilen ceraim hakkında divan-ı harbçâ kanaat hasıl olmuş olduğu riyaset tağafından birinci celsede maznunlara irad edilen- hitabere, "Hususat-ı mebhusede mühim rollar icra eylediğiniz iddia olunuyor bakınız bu iddia nasıl tasrih ve ispat edilecektir" denilmesi ve ikinci celsede muhakemeye hitam verilerek hükmün ita olunmaması/ ~~çıkartılması~~ ~~maazali~~ maazali ihsası rey maanası çıkarılan ibare yanlış teşvil edilmiş olup cümle-i maatufeler ortadan kaldırıldığı ~~halde~~ halde ibare "irae olunan delaili mukniye ve vesaike adide ile isbat edilmekte.... olmalarına karşı serd edilen hususat hiç bir vechyle muhakak ve nefis-ül-emre muvakkıf görülmemediğinden merdud" denilmiş olduğu görülürse bundan ihsası rey fikri katiyen anlaşılamayacağına ~~ki~~ binaen bu babdaki iddianın reddine ve kaziyeye saniyenin makamı iddianın mütalaası alındıktan sonra tezekkürüne müttefikem karar verildi.

6 Mayıs 335.

Reis- Pek iyi, Zia Beyi götürünüz (Zia Gök Alp Bey mahkeme salonundan çıkarılır). Talât Beyi getiriniz (Talât Bey mahkeme salonına getirilir.)

Müddei umumiye hitaben): Zati âliniz mütalaanızı sonramı dermeyen edirsiniz.

Müddei umumi Mustafa Nazmi Bey- Öyle, Efendim, evrakın tevdiini talep etmişdim.

Reis- Talât Bey, İttihat ve Terakki fırkasıyla müdafai Milliye Cemiyeti beyninde bir irtibat varmı?

Talât Bey- İttihat ve Terakki fırkasıyla müdafai Milliye Cemiyeti beyninde bir irtibat yoktur, müdafai Milliye Cemiyeti 10 Kânunısanide İttihat ve Terakki mevki iktidada geldiği zaman Balkan harbi henüz bitmemiştir. Halkı bir maksat tarafında toplamak, hatta fırka farkında nazarı itibara almayarak ister İttihat ve Terakkiye mensup olsun ve ister olmasın bir fikir bir maksat etrafına toplamak için yapılmış, vücutta getirilmiş bir müesseseydi, tabii her tarafta şubeler vücutta getirmişdi, binnaen aleyh İttihat ve Terakki buna delâlet etmiş oluyor. Fakat doğrudan doğruya İttihat ve Terakkinin bir malı değildir, bir milli müessesedir, İttihat ve Terakki ile münasibeti ancak bu kadardır.

Reis- Bazı defalar meclisi mebusanda fırka içtimaaları vuku bulduğu zaman merkezi umumî âzalarında içtima iştirak ediyorlarmıydı?

Talât Bey- Hayır hiç bir münasibetimiz yoktur, meclisi mebusandaki grupumuz temamiyle müstakil ve serbesttir, çünkü başka suretle olsa sıfeti mebusiyetlerine muvafık düşmez zannedirim.

Reis- Ekmekçiler, dokümacılar, bakallar ve saire namlarıyla teşekkül eden cemiyetlerin teşkilinden ne gibi bir fayda oldu ve o gibi şirketlere ne gibi müzaheratta bulunuldu ve bu şirketlerin cemiyetle bir alakası varmıydı?

Talât Bey- Tâdar buyurdığınız şirketler hakkında fikri mahsusum yoktur. Ticaret işlerinede aklım ermez. Bu bir ihtisas

44

meselesidir, bu gibi şirketlerin İttihat ve Terakkiyle kâtiyen alakası yoktur.

Reis- Bu şirketlerin icraatı hakkında mesmuatınız var mıydı?

Talât Bey- Evet, bazıları hakkında mesmuatım var bazı tüccar

(Sahife 22* 44)

dostlarım, bunların memlekete nafi olduğuna kaniydiler o itibarla malumatım var.

Reis- Bu şirketler sene hisaplarında tahakkuk eden temettüattan hissedarına yüzde yüz, yüzde elli, bazen seksen temettü verildiği söyleniyor, bu bir nevi ihtikâr teşkil eylediğinden buna karşı fikriniz neydi?

Talât Bey- Deminden arz ettim, ne gibi temettü verdiğinden malumatım yoktur, çünkü zerre kadar alakam yoktur. Tabii bunı tüccarlar, sermayedarlar ve yahut aksydn sahipleri bilirler kendilerine ne gibi bir temettü verildiğine dair bendenizin malumatım yoktur, çünkü ticaret hakkında kâtiyen bir fikrim yoktur.

Reis- Bu şirketler teşşisine Kemal Bey delâlet etti, zannederim, geçendede arz ettim, seferberlik başladığı zaman biz bir karar almışdık, herkes her ihtimala karşı harp olduğu takdirde birer vazifei vataniye alabilirler, Kemal Beyde böyle bir vazife deröhte etti, anden sonra vazifede devam eyledi, hatta bir çok defalar merkezi ümumiye gelmezdi bile. Malumatım bundan ibarettir.

Reis- Bu şirketler, Kemal Beyin haiz olduğu nüfuz ve

cemiyetinden gördüğü müzaherat ve bazı zi-nufuz zevat tarafından kendisine edilen teslihat sayisinde bir çok istifadeler temin etmekle beraber esanın tedennisine hizmet edecek yerde hiç bir hizmette bulunmadıktan başka diğer tücarın kazanmış olduğu menafiden pek çok fazla menaffi temin ettiği ve bu sebeple terakkii esar hasebiyle herkes maîşetine kadir olmayarak elde avuçda ne varsa hepsini çıkarmış aç kalmış hatta şiddeti cü-udan bazıları vefat etmiş oldukları söyleniyor, bun merkezî umumide tabii işitmiştir, böyle kendi nüfuzunu sui-istimal eden bir memur hakkında ne yaptınız?

Talât Bey- Evvel emrde fırkamız kâtiyen bir müzaheratta bulunmamışdı, bizim bir ta'amimiz vardır, o ta'amimde biz hareketi- istisadiyede hiç bir isnaf, hiç bir tacir tefrik edilmemek şartıyla gendilerine lâzım gelen teshilattan onların mümkün olduğu karar teşvikat ve terzibattan geri burulmamasını tebliğ etmiştik. Birisi bir milli şirketin başına geçip böyle bir harekette bulunabilir buna mukabil bir Petroda, bir Kristofa çıkabilir hepsi bu suretle böyle harekette bulunabilir. Binaen-aleyh kazançlarında istedikleri gibi serbest bulunuyorlardı. Münhasıren bir müesseseye ve yahut bir şahsa İttihat ve Terakki Fırkasının bir müzaheratte bulunduğunu kâtiyen bilmiyorum.

Reis- Kâtihi mesul veya murahhas mesul olması hasebiyle sahibi nüfuz add olunmaz mı?

Talât Bey- Zannetmem.

Reis- Halbuki vukuat aksini gösterdiğini söylüyorlar ve her gona teshilata mazhar olduklarını ve bu sebeple de bir çok fenalıklar tehaddüs ettiğini iddia ediyorlar.

Talât Bey- Bendeniz deminde arz ettim bu gibi şeylere vukufam yoktur. Bu bir ihtisas meselesidir yalnız münferid adamların bu şirketlerden daha çok fazla kazandıkları hakkında bir çok şeyler işittim ister İslâm olsun, ister Hristiyan olsun, ve bütün kazançların yüzde sekseni gayri Müslimler tarafından bel edildiğini yine o mesmuata binaen kanaat gı getirdim.

Reis- Burada şahsî âlinizden bahs etmiyorum. Fırkanın içtihadından, fırkanın kararlarından bahs ediyorum yani fırka kendi erkânının, kendi murahhasının bu suretle hareketinden memnunmiydi, yoksa gayri memnunmiydi?

Talât Bey- Efendim, fırka namına bir kerre Kemal Beye hiç bir suretle müzaherette bulunulmamıştır, ve milli şirketlerin merkezi umumiyile asla bir alakası yoktur. Kemal Beyinde munhasıran bu işlerle meşgul olması hakkında kararımız yoktur.

Reis- Fakat mesmuat, aynı zamanda gazetelerde ilân olunan fahiş temettüat fırkaca malûm olduğundan bu murahhas hakkında hiç bir muamele yapılmadı mı?

Talât Bey- Ne dereceye kadar temettü verildiği hakkında merkezi umumide bir şey bahs edilmemiştir.

Reis- Gazetelerin ilânları görülmedimi? O vakit tabii hatrınızda bulunmak lâzım gelir, neşr olunduğu zaman görmesiniz bile arkadaşlarınız görmüştür.

Talât Bey- Cidden teşhatter etmiyorum.

Reis- Kendi murahhasınız hakkında hiç bir muamele yapılması müzaherat manasını çıkarmaz mı?

Talât Bey- Evvel emrde milli şirketlerin ne dereceye kadar ika-ı mazarrat ettiklerini tâyin ve tesbit etmek lâzım

gelir...Buda bir ihtisas meseledir, mütehasşisler bunun hakkında kendi fikirlerini söyleyebilirler, ondan sonra Kemal Bey ne dereceye kadar şahsî nüfuzunu istimal etti, o vakit tezahür eder, binaen aleyh Kemal Bey hakkında bu gün bile huzurî âlilerinde hiç bir kanaatım olmadığını arz ettiğim halde dün nasıl olabilirdiki Kemal Beyi muahaze edebilecek bir kanatta olabilirdim? Benim bu huzurta bir fikri mahsusım olmadığı gibi merkezi umumide ve hatta kongrede bunun hakkında hiç bir şey mevzu-ya bahs olmamıştır.

Reis- Sizin bu kanaatinize bende inanıyorum, lakin işe olunmuş şeyin tahkiki lâzım gelmezmi? Tahkik etmemek müzaheret etmek ma'anasını istizam eylemezmi?

Talât Bey- Merkezi umumî memleketinde bütün harekâttan mesul değildiki.

Reis- Kendi murahhası mesulünün harekâtından?

Talât Bey- Murahhası mesulünün harekâtında mesul olamaz, çünkü Kemal Beyin harekâtı hakkında ebraflı malumatımız yoktur. Sonra Kemal Beyin muzır, bir hareket ika eylediğine dairde bir kanaatımız yoktur, şu şerait dahilinde Kemal Beyi muahaze etmekliğimiz ve yahut haiz olduğu nüfuzî sui istimal ettiği hakkında bir fikir dermiyan etmekliğiniz bittabi mümkün olamazdı.

(Sahife 45)

Reis- Menafii mahdud kesana hasar edeceğine temettü-in miktarını tenkis ederek satacağı malları ucuz satsaydı, menafii tāmim etmiş olmazmıydı?

Talât Bey- Paşa Hazretleri, deminde arz ettim, ben-

denizin bu babda hakikaten bir fikrim, bir malumatım olsaydı
 idî bir tavsil arz ederdim, fakat vukufım yoktur, bu doğrudan
 doğruya Kemal Bey meselesidir, Kemal Bey divan-ı âlinizde
 lâzım gelen izahatı verir.

Reis- Sizin kanaatinizi anladım asıl anlamak istedi-
 ğim,- böyle bir murahhasın yaptığı işleri tahkik etmemekdeki
 hikmettir.

Talât Bey- Şu kararını arz edebilirimki Kemal Beyin
 vazifesini sui-istimal edeceği hakkında bendenizde bir kanaat
 yoktur.

Reis- Kemal Beyin şahsen itimadınıza mazhar olmasına
 bir şey deyəmem fakat yaptığı işlerin asarını görüpte hakkında
 tahkikat yapmamızı anlamıyorum.

Talât Bey- Efendimize arz ettiğimki bu bir ihtisas mese-
 lesidir- vukufım olmayan bir meselede tabii bir şey söyleyemem.

Reis- Tahkik ettirmek ihtisas değildir.

Talât Bey- Arz ettim, efendim. O kanaat yoktur Kemal
 Beyin memlekete muzir bir yol ifa ettiği hakkında benimde
 arkadaşlarımda bir kanaatımız yoktur.

Reis- Bazı tüccaran maslumül esami cemiyetlerin gayet
 nafii fevait te'min ettiğini beyan ettiler, buyurdunuz, bun-
 lar kimler ve beyan ettikleri fevait nedir?

Talât Bey- Efendim, tüccardan Abbut efendi damadı Naim
 Bey- bendenizin akrabam oluyor, tabii kendisiyle hususiyetim
 olmak itibarıyla Naim Bey bana: Kemal Beyin millî şirketler
 dolayısıyla Almanlara karşı durarak memleketteki mahsulâtın
 ucuz bir surette elden çıkarılmamasına sebep oldu, yahut

elden çıkarılmamasını teşmin etti, Kemal Bey millî şirketler teşvîsiyle Müslümanlar arasında fikri ticaretin ve fikri iktisadın gereği gibi varlığında gelmesine sebebiyet verdi, Kemal Bey bu bir hayat verdi, Kemal Bey bir çok hareketleriyle gerek ihtikâr yapmak istiyen ve gerek memleketimizde bir çok ucuz mal toplamak istiyen Almanlara karşı durmakla Anadoludâ bir çok mahsulâtın fiyatını yükseltmeye sebep olarak bu suretle bir çok halkın zenginlenmesine bais oldu, demişti bendenize Naim Beyin söyledikleri bu dır.

Reis- Bu söylediklerinizden anlaşılıyor ki müstefit olanların adedi her halde mahdud, mütaazzar olanların adedi daha kesir dir, mamafih demin söylediniz ki mütehassis olmadığınız için bu babda bir kanaat hasıl edememişsiniz, bununla beraber bu şirketlerin alıp sattıkları eşyayı bir çok teslihat ve muavenet dolayısıyla ve memnuiyetlerden masun kalarak pek ehven elde ettikleri halde diğer tüccarların sattığı fiyatlarla satmaları ile galayı esâra daha ziyade hizmet etmiş oldukları iddia olunuyor, o menafiye karşı bu umuma ait olan mazarrat zannederim ki tekabül etmez.

Talât Bey- Bendeniz böyle olduğunu zannetmeyorum, tabii vukufum yoktur, Kemal Beyin ne dereceye kadar sui-istimal ettiğini bilmeyorum şu kadar var ki millî şirketlerin- şahsî kanaatim olarak arz ediyorum- millî şirketlerin memleketteki galayı esâr üzerine bir teâsir yaptığını bendeniz şu dakikada ihtisasım olmamakla beraber henüz kabul etmeyorum, çünkü millî şirketler lağv edileli yahut onlar hayat-ı iktisadiyeden çekileli beri ve Amerikalılar tarafından memleketimize bazı

mallar gönderilmesine rağmen henüz daha fiyatlarında esaslı hiç bir tebeddül olmamıştır, memlekette yine galayı esas mevcuttur ve bu gün yine zannediyorumki bunun sebebi milli şirketler değil, onun kendine mahsus bir takım âvamili olsa gerektir.

Reis- Kendi nokta-i nazarımdan bu âvami ne olabilir?

Talât Bey- Efendim, bunları iktisâr kanunları arz ve talep kanunları tâyin eder bunlar esaslı surette mütehassîslar tarafından tetkik edilecek olursa bir çok hakikatlar bu suretle tezahür edip meydana çıkmış olur.

Reis- Fakat muharebeğe iştirak eden memleketlerin hiç birinde- bizdeki kadar galayı esas hasıl olmadığını, bu memlekette bazı eşyanın adeta inhisar altına alınmış olduğunu iddia ediyorlar.

Talât Bey- Yine şahsi kanaatim olmak üzere arz ediyorum ki başka memleketlerde olmamış ise bize nazaran daha yüksek bir seviyeye malik olması ve daha yüksek teşkilâta malik bulunması dolayısıya'dır yoksa her memlekette ihtikâr olmuşdur, hatta Fransada bile: meselâ Fransada bir çok yerlerde vagonları bile çaldıklarını gazetaları yazdığını işitmiştim.

Reis- Sui-istimal olabilir.

Talât Bey- Evvet Efendim.

Reis- Müddei Umumi Bey Efendi deminde rufekanıza sual ettiklerini sizde sual etmek istemişlerdi. Teşkilât-ı mahsus hakkında merkezi umuminin kanaati neydi?

Talât Bey- Teşkilât-ı mahsus bir daire resmiye idi. Harbiye Nezaretine, karargâhı umumiye merbut bir daire askeriyeye idi. Bendenizin teşkilât-ı mahsusunun hiç bir şeyi hak-

46

kinda malûmatım yoktur yalnız on^u bir daireⁱ askeriye, bir şübeⁱ askeriye, Harbiye Nezaretine merbut ve harp işleri^eyle meşgul bir daireⁱ olarak tanıyorum.

Reis- Teşkilât-ı mahsusenin hiç bir irtibat-ı yokmıydı?
Talât Bey.- Kâtiyen.

Reis- Merkeze merbut bazı memurların, mesela kâtibî mesulların, murahhası mebulların vilâyette bu gibi işlerle meşgul oldukları ve hatta bazılarının kumandanlıklarda deröhte ettikleri söyleniyor, bundan malûmatınız yokmu?

Talât Bey- Efendim bir kerre teşkilâtımıza tabi^î olan kâtibî mesullar İttihat ve Terakkinin kâtibî mesul^ü sıfatıyla hiç bir vazife deröhte etmemiştir, yalnız teşkilât-ı mahsusinde haricinde harp işleriyle asla meşgul

(Sahife 46)

olmamışlardır,

geçen gün arz etmiş olduğum vechle almış olduğumuz karar üzerine herkes kendisine bir vazifeⁱ vataniye almakta serbest olduğundan Rıza Bey Çorum vadisine gitti o bir mıntakaⁱ askeriye dahilinde bir iş deröhte etti. O bir mıntıkada doğrudan doğruya bir asker vazifesi deröhte etti. Kumandanlıkla orada işini ifa etti Doktor Nazım Bey, Enver Paşa hazretlerinin kendi hakkında vakı olan müracaatları üzerine teşkilât-ı mahsusiyeye devam etmişdi.

Reis- Enver paşanın rütbesinin ref olduğuna kanaatin yokmu?

Talât Bey- ~~Afv edersiniz.~~ Evet var, Efendime, fakat ~~kelam~~ eylemeye kendine karşı hürmeti mahsusım var.

Reis- Mahkemede bu suretle idareⁱ kelam eylemeğe selâ-

hiyetiniz yoktur.

Talât Bey- ~~Baya Bayrak~~ Afş edersiniz.

Reis- Devam ediniz.

Talât Bey- Malûmatım bundan ibarettir.

Reis- Behaettin Şakir Bey?

Talât Bey- Keza Behaettin Şakir Beyin derecei irtibat-ı, o da bir vazifei vataniye almak üzere Erzüruma gitmişti, çünkü bunlar esasen hir muharebede de böyle bir vazife alırlar idi. Mesela Nazım Bey Balkan hadbinda Hilal Ahmar reisi sıfatıyla Selânikte bulundu, Yunanistana esir oldu, Behaetten Şakir Bey Edirne Hilal Ahmar shâhiyesinin reisi olarak orada işi vazife etti. Muhasere altında kaldı elinden geldiği kadar askere hizmet etti tabii bir zâmanda bazı vazifeler almış bulundu.

Reis- Bugibi bazı memurlarınızın vilâyette geştügüzar ederek memurini hükûmete hafiyen talimat verdikleri muhaberat- ta buldukları elde edilmiş bir takım vesaik ile ispat edilmek isteniyor, buna ne dersiniz?

Talât Bey- Kâtiyen böyle bir şey varid değildir.

Reis- Vesaik mevcut ise...

Talât Bey- ~~Pek iyi, sırası geldiği vakitte~~ Mevcut ise, lütfen irae buyurınız.

Reis- Pek iyi, sırası geldiği vakitte gösteririz (müddei umumiye hitaben) daha başka bir şey soracaktımsınız?

~~Talât Bey~~-Müddei Umumi Mustafa Nazmi Bey- Hayır, Efendim

Reis- (Talât Beye hitaben) gidiniz. (Talât Bey mahkeme salonundan çıkarılır.

Atıf Beyi getiriniz. (Atıf Bey mahkeme salonuna getirilir.

Atıf Bey, İttihat ve Terakki fırkasıyla müdafai milliye cemiyeti beyninde bir irtibat varmıydı?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, yalnız müdafai milliyede bulunanlarının ekserisi cemiyet efradından idi. Müdafai milliyenin bazı yerlerde ayrı binası olmadığından klüblerde ictima ediyorlardı, klüblerde onlara birer oda gösterilmişti bundan ibarettir.

Reis- Hiç bir gona irtikap ve delâlet?

Atıf Bey- Müshtakıl bir cemiyettir.

Reis- İttihat ve Terakkinin hiç bir delâleti vaki olmadımı?

Atıf Bey- Hayır, hiç bir delâleti resmiyesi olmamıştır.

Reis- Resmî, gayrı resmî?

Atıf Bey- Hiç, Efendim, bunlar ayrıca usulz dairesinde teşekkül etmiş birer cemiyetler.

Reis- Bakallar, ekmekçiler, dokumacılar gibi şirketlerle bir münasibet varmıdır? Bunların teşşisine delâlet olundumı?

Atıf Bey- O vakit bendeniz merkezde değildim. İstanbul murahhası Kemal Bey bunların teşşisine yardım etmiş.

Reis- Bu şirketlerin gayrı meşru dereceye balığ olan temettüleri hissedarana tevzi olduğundan haberdarmıydınız?

Atıf Bey- Hayır, Efendim.

Reis- Gazetelerde neşr olunmuş, görmedinizmi?

Atıf Bey- Gayrı meşru derecede görmedim.

Reis- Yüzde yüz, yüz elli, ve yüzde seksen derecesinde temettü verilmiş, hisseleri bu yüzden iki yüz misli terakki etmiş, bunlad gazetalarla neşr olunmuş deyolarlar, görmedinizmi?

Atıf Bey- Efendim, bütün şirketler, bütün ticaretler-
haneler, fazla ticaret yapmışlardı, bu şirketlerinde temettüni
izam edilecek bir derecede görmedim.

Reis- Bu meyanda görmemekle fahiş olmaması lâzım gelmez.-
Onlarda fahiş temettü almışlar demektir, bir senede yüz kuruşa
8 yüz kuruş kazanılırmı?

Atıf Bey- Yüz kuruşa yüz kuruş zannetmem, Efendim.

Reis- Hatta daha ziyade.

Atıf Bey- Bilmeyorum.

Reis- Gazetelerde öyle neşr olunmuş deyolarlar. Herkes
vakıf olmuş, tabii merkezi umumide vakıf olmuştur.

Atıf Bey- Merkezi umumide ~~vakıf~~ ile hiç bir münasibet
yoktur.

Reis- Bu fevkelâde kazanca Kemal Beyin İttihat ve Te-
rakkiden almış olduğu kuvvet, sui-istimal ettiği nüfuz ve bazı
zevat nezdinde icra eylediği teşebbüsatin sebebiyet vermiş
olduğu söyleniyor.

Atıf Bey- Zannetmem.

Reis- Böyle bir memur hakkında tahkikat yapıldımı?

Atıf Bey- Zannederim iki sene evvelki kongrede uzun
uzadıya münakaşa edildi. O zaman gazetelerde yazıldı bu
suretle fahiş şeyler yoktur, Efendim. Kongre ~~çok~~ taktir
etti, fakat dedi kodulardan dolayı şirketler- tasfiye ~~etti~~
edildi. Sermayei asliye ile bir vakıf banka teşkil olundu,
ondan sonra Kemal Beyin alakası kalmadı.

Reis- Demek bu derece yüksek kazanca kongrede mesaj
verildi?

Atıf Bey- Daha başka hususi şirketlerde fazla, pek fazla temettüler yapmışlardır.

Reis- Batıl maksî aleyh olamaz, kaidei külliye dir. Ne dereceye kadarı fahiş add etmeyorsınız.

(Sahife 47)

Atıf Bey- Efendim, dünyanın her tarafında harp zamanında bütün ticâret fazla olur.

Reis- Sebebi? ticaret fazla olmaz, fiyat terakki eder, çünkü mesarif artar.

Atıf Bey- Bu şahsî bir ticaret değildi, bir şirkettir, bir çok hisselerle taksim edilmişti, bundan bütün millet müstefid oldu demektir.

Reis- Bütün millet nasıl müstenit olur? O mahdudül miktar eşhasa aittir.

Atıf Bey- Bundan cemiyetin habbî vahide menfaati yoktur, Efendim.

Reis- Menfaati hususiye mazarrat-ı umumiye etârcih olunurmu?

Atıf Bey- Efendim, bu şirketlerin temettüinden cemiyetin kâtiyen on para alâkası yoktur.

Reis- Cemiyetin alâkası olmaya â bilir, fakat mensubininin alâkası olabilir, her suretle isbat edebileceklerini söyleyorlar.

Atıf Bey- Hayır, Efendim, ispat edilemez, çünkü bunların mensubini hissedarlardır, bu da Anadolunun ufak tüccarından teşekkül etmiştir. Sermaye vahide kimsenin hakiki malı değildir. Ondan sonra ileride vuku bulacak milli şirketlere yardım etmek

üzre öyle bir vakf banka teşkiline kongrede karar verildi, binaen aleyh bunda cemiyetin hiç alakası yoktur.

Reis- Edilen temettü meşru olurmu?

Atıf Bey- Efendim, eyice tetkik olunursa, görülür ki bu şirketlerin fahiş bir ticareti, fahiş muamelesi yoktur, hatta, dedi kodulara mahal kalmamak için son senelerde gayet az muamele yapılmıştır bendenizin malûmatı hususiyeğm bundan ibarettir.

Reis- İbtidaki seneleri mukayese etmiyorum, fakat temettü-nün ne derecesine kadar meşru olunduğu kanaatinde misiniz?

Atıf Bey- Bendeniz mütehassis deyim, iktisadî şeylerden o kadar anlamam, intibâtım bu merkezdedir, fahiş bir şey işitmedim.

Reis- Siz mütehassis olmayabilirsiniz, fakat merkezi umumî âzalığında bulunmak hasebiyle memurınız hakkında devran eden bu gibi sui-istimalat ve yahut mazarrat için tahkikat yapdırmak lâzım gelir zannediyorum.

Atıf Bey-Bendeniz son senelerde bulundum, fakat böyle bir şikâyet işitmedim, fenalıklardan bahs olunmadı, kongrede malûmat verildi, herkes vakıf oldu, zaten bendenizin üzerimde mebusluk vezaiide olduğu için cemiyet ile pek fazla münasabette bulunmazdım.

Reis- Kongre merkezi umumilerin hazırlamış olduğu hususatı müzakere ederdi, öylemi?

Atıf Bey-Evvet mamafiyh kongrede gelen âza hariçden bir teklifte yapabilir, yahut bir şey tenkid veya münakaşa edebilir.

Reis- Binaen aleyh merkezi umuminin bunları tetkik

etmemesinden müzaherette bulunmuş ma^lanası çıkmazmı?

Atıf Bey- Bendenizin z^amanında hiç bir müzaheret olmamıştır, hiç bir muavenette bulunılmamıştır.

Reis- "u müzaheret dolayısıyla şirketlerden galayı es^ara hizmet etmesi dolayısıyla ahali aç kalmış ve bir çokları da şiddeti cu^ddan vefat etmiştir, deniliyor.

Atıf Bey- Bunlara sebep şirketler değildir, ahvali harbiyedir.

Reis- O halde ahvali harbiye her muharib olan memlekette aynı neticeyi hasıl etmeliydi.

Atıf Bey-Biz teşkilâtı noksan bir milletiz, tabii bizde fazla olur, Efendim.

Reis- Teşkilâtın noksanından tevellüd etmiş mazarratlar cümlece ma^lalümdür, fakat üç kuruşa alipta otuz kuruşa satmayla şurada teşkilâta atf etmek nasıl olur?

Atıf Bey- Efendim, cemiyetin h^esabatı, bu şirketlerin h^esabatı eyice tetkik buyurulsun kâtiyen böyle bir şey tahmin edemiyorum.

Reis- Tetkiki h^esabat ayrıca yapılacağı derkâr, fakat neticei h^esab olarak bütün dünyaya ilân edilen temettüatın yapılacak h^esabın neticesinde fahiş bir temettü olarak çıkacağına şüphe bırakmıyor.

Atıf Bey- Bunlar hususî birer şirketler tüccariyettir, tabii başkaları bir malı elli kuruşa satarsa, bunlar yirmi kuruşa satamazlar.

Reis- İşte onlar yirmi kuruşa satsaydı diğerleri de fazlasına satamazdı.

Atıf Bey- Diğerlerinze nazaren bunlar hakikaten yardım etmişdir, bendenizin malûmatım budur.

Reis- Müddei Umumi Bey Efendi sual ediyorlarki İttihat ve Terakki Fırkasıyla teşkilât-ı mahsusenin irtibat-ı neden ibarettir ve fırkaca teşkilât hakkındaki ictihat neydi?

Atıf Bey- Cemiyet ile, fırka ile, teşkilât-ı mahsusenin hiç bir alakai mahsusiyesi, bir şeyi yoktur, Efendim, yalnız muhabere etmişdir, mesela bu teşkilât-ı mahsusenin yalnız hududa, cephede şubelâri vardı, başka yerde yoktur.

Reis- Harbin bidayetinde gönüllüler toplandığı zamanlar cemiyetin taşradaki şubelerinden istifade olunacak üzere onlardan şifahenmi yoksa tahrirenmi reça edilmişdir.

Atıf Bey- Onlar yardım etmişler, bundan ibarettir harbin bidayetinde olmuştur.

Reis- Kim reça etmişti?

Atıf Bey- Eyi hatırlamıyorum, Nazım Bey'e sorduk o söyledi.

Reis- Bu tebliğat tabii kâtibî umumi tarafından yapılırdı.

Atıf Bey- Evvet, bizim taşra murahhaslarıyla hiç bir münasibetimiz yoktur, şüphesiz kâtibî umumi yapar.

(Sahife 498)

Reis- Bu tebliğat bir defayamı mahsusdu?

Atıf Bey- Bir defaya mahsus olmuşdur.

Reis- Bu teşkilâttan semere hasıl oldumu?

Atıf Bey- Zakk Zannederim oldu, Efendim, bazı kasabalardan gönüllüler İstanbula getirilmeksizin izam edilmişdir.

Reis- Arkadaşlarınızın içinde bu işle en ziyade siz meşgul olmuşsunuz, bir az malûmat verirmisiniz?

Atıf Bey-Hangi işle, Efendim?

Reis- Sureti teşkili hakkında.

Akıf Bey- Geçen celsede arz etmiş ^tdim.

Reis- Bir ^adışta söyleyiniz.

Atıf Bey-Seferberlik nihayetlerindeydi zannediyorum, Süleyman Askeri Bey bu işle meşgul oluyordu.

Reis-Süleyman Askeri Beyin ^Mmerkezi ^Uumumiyle bir alakası varmı?

Atıf Bey- Hayır, Efendim.

Reis- O halde evvela merkezce yapılan teşkilâttan bahsediniz.

Atıf Bey- Merkezde doğrudan doğruya Askeri Beyi ^HHarbiye Nazırı bu işi memur ^zetmiş. Askeri Beyde işlerinin çok olmasından teşriki mesai için ^aadım istemiş, onun üzerine beni Enver Paşa ^tçağırışdı, ben muvafakat ettim.

Reis- Enver Paşa bu gün Paşa ünvanını haiz değildir. Hala kanaatiniz o merkezdemidir?

Atıf Bey- Lisan alışmış, Efendim, Enver Bey ^tçağırışdı, ^Eemniyeti ^Uumumiyeden de bir memur alalım dediler, Aziz Beyde devama başladı, müdür muaviniydi. Bu işlerdeki ^{PP}ivtidarından dolayı Doktor Nazım Beyde ^Umiân dahil oldu. Dördümüzden mürekkep bir komisyon teşekkül etti, çalışmaya başladık, bazı Güncülerle temas ettik, ^FKavkasyayada ^tgidecek kimselerle görüştük.

Reis- Pek ^aeyi, Enver Paşa, yahut Enver Bey veya Askeri Beymi delâlettir?

Atıf Bey- Cemiyetin bir vekili ya mümessili olarak değil, Doktor Nazım Bey kendi şahsı ^Uteşebbüsünden, bu işte çalışa ^Ubi-

leceğinden dolayı ona teklif etti, o da kabul etti.

Reis- Taşralarda şubelerin bu hususda teşebbüsatta bulunması için yapılan tebligat, kimin delâleti ile kimin teşebbüsüyle oldu, Enver Beymi delâlet etti, yoksa Askeri Bey?

Atif Bey- Hayır, "Efendim, komisyon doğrudan doğruya meşgul olurdu. Komisyonca bir karar verdik bunu yazdık mı zifahi bir karar verdik, hatırlamıyorum, dosyada vardır.

Reis- Taşralardaki İttihat ve Terakki şubelerince müşürmiydi?

Atif Bey- Biz doğrudan doğruya şubelere bir şey yazmadık, biz merkezi umumiden, kâtibi umumiye ~~müracaat~~ rica ettik.

Reis- Komisyon demek kâtibi ~~mesulları vilâyatı dolaşarak~~ ~~umumiye müracaat etti İttihat ve Terakki murahhasları~~, kâtibi mesulları vilâyatı dolaşarak hâfi tebligatta bulunmuş.

Bu emr sizin komisyonuzdan mı yoksa merkezi umumiden mi verilmiş?

Atif Bey- Kâtiyen, bizim komisyonumuzdan vaki olmamıştır.

Reis- Bu murahhaslar bilfiil teşkilât-ı mahsusede kumandanlık vazifesiyle mükellefmiydiler?

Atif Bey- Hayır.

Reis- Mesela Rıza Bey kumandan değilmiydi?

Atif Bey- Rıza Bey kumandan idi çünkü kendisi zaten askerdir.

Reis- Onu geçen gün diğer bir muhakemede oranın kumandanı Avni Bey asker sıfatıyla hizmet etmediğini söyledi, siz şimdi asker olduğunu söylediniz.

Atif Bey- Efendim, kendisi askerd i, mütekaidd binbaşıyd i, idi.

Reis- Mütakaîd binbaşı, fakat o vazifede sifeti askeri-
yeye haiz olarak değil, bir silah enraz sifeti ~~ix~~ ile dedi.

Atıf Bey- Hayır Efendim, kumandan gibi hizmet etti.

Reis- Sifeti askeriyeyi haiz olarak mı tanıyorsunuz, bin-
başımı tanıyorsunuz?

Atıf Bey- Şüphesiz, ordu öyle tanıyordu.

Reis- Ordunun bir kumandanı olan Avni Paşa burada öyle
tanımadığını söyledi, siz ne sifetle tanıyorsunuz?

Atıf Bey- Bizim hem kumandan, hem teşkilât-ı mahsusenin
Trabzon ve Lazistan havalisi,...

Reis- Behaettin Şakir Beyi nasıl tanıyordunuz?

Atıf Bey- Behaettin Şakir Beyde Rıza Bey gibi Erzurum
 taraflarının teşkilât-ı mahsusenesine memur idi. Fakat harba
 iştirakta bir Alman bulunuyordu, rütbesini tehattur edemiyorum,
 Ardahan hareketini falan yapan- Eşnanke Bey, ondan sonra üçüncü
 ordu kumandanı Behaettin Şakir Beyin asker olmamasından dolayı
 kendisini teşkilât-ı mahsusesi riyasetinden çıkarmış, bizde on-
 dan sonra ~~Behaettin Şakir Bey~~ Behaettin Şakir Beye kâtiyen vazife falan
 vermedik.

Reis- Bu zâtlardan bazıları, sizin ile ve merkezle mu-
 haberatta bulunmuş ne sifetle bulundular?

Atıf Bey- İptidaları bir iki muhaberleri vardır, zann-
 ederim ondan sonra ilmuhaberleri kat olunmuş üçüncü orduya
 rabt edilmişdi, onun için 331 senesinde bizde bir şey vaki
 olmamıştır.

Reis- Gidiniz. (Atıf Bey mahkeme salonundan çıkarılır).

(Sahife 49)

Reis- Rıza Beyi çağırın. (Rıza Bey mahkeme salonuna getirilir). Rıza Bey, İttihat ve Terakki ^Ffırkasıyla ^Mmüdafaai ^Mmilliye cemiyeti beyninde bir irtibat varmıştı?

Rıza Bey- Yoktu.

Reis- Teşkiline delâlet olundumu?

Rıza Bey- Bilmiyorum. Ne vakit teşekkül etti, buradamıydım ~~idim~~, değilmiydim, bilmiyorum.

Reis- Bakallar, ekmeçiler, dokumacılar ve sair namlarda ¹bir takım şirketler teessüs etmiş, bu şirketler hakkında ^Mmerkezi ^Uumumiyece ne kanaat vardır?

Rıza Bey- Merkezi ^Uumumiyece hiç bir kanaat meselesi yoktur. En ziyade bu işlerle alakadar olan Kemal Bey ^Udi. Taşralarda olan şirketleri ona sorsanız ^Uraha ^Uşeyi olur.

Reis- Bu şirketlerde Kemal Beyin ^Uteşsiri varmı?

Rıza Bey- Zannetmem.

Reis- Bu şirketlerin gayri meşru derecede temettü ^Utevzi ettiği söyleniyor, sahimi?

Rıza Bey- Bilmiyorum, Paşa Hazretleri, bendenizin şirket işleriyle zerre kadar bir münasibetim ^Uyoktu.

Reis- Bu derece temettü ^Usebepte İttihat ve Terakki ^Unüfuzıyla Kemal Beyin ^Uteşsiri olmuş, bazı zevâ ^Umuktedire nezdinde iltimaslar ve ^Ure'calar vakı olmuş, bu suretle bir çok teshilata mazhar olmuş, diğer tüccarların bulamadığı vesaiti elde etmeye sebebiyet vermiş, binaen aleyh ihtikârın tezayidine ve halkında zararına sebebiyet vermiş ^Udir.

Rıza Bey- Bendenizin bu işlerden hiç bir haberim ^Uyoktu, zannetmemki ^Mmerkezi ^Uumumi halkın zararına alet olabilsin, ben-

denizin bildiğim budur.

Reiz- Pek iyi, bir sene bu şirketlerin temettüleri hissedarına tevzi edilip yüz kuruşa mukabil yüz kuruş, seksen kuruş temettü verilmiş diye mesmuatınız olmadımı?

Rıza Bey- İhtimal ki olmuştur, fakat bana teallük yoktur ki.

Reiz- Ancak sizin murahhası mesulünüz tahtı idaresinde ve onun icra ettiği nüfuz sayesinde olduğunu bildiğiniz için ~~nasıx~~ böyle büyük bir memurunuzun bu işlere alet olmasını nasıl terviç ettiniz ve hakkında ne gibi bir muamele yaptınız?

Rıza Bey- Efendim, zannederim ki bir mesele var, ekmek meselesi olacak, şehir emanetiyle birlikte iş görüyorlardı. Onun için aramızda epâyı lakırtı olmuştur ve kongrede geldi hesabını verdi.

Reiz- Sonra beraetmi kazandı?

Rıza Bey- Zannederim ki beraet kazandı, çünkü kongrede tekrar intihap edilmesi berayetine delâlet eder.

Reiz- Şu halde İttihat ve Terakkinin böyle fahiş kazançlara mesaj verdiği anlaşılıyor.

Rıza Bey- Fahiş kazanç buyuruyorsunuz, bir kerre bendenize bu kazancın fahiş olduğunu bilmiyorum, yoksa o zamanın icabatımız mıdır bilmiyorum.

Reiz- Yüz kuruşa yüz kuruş, elli kuruşa seksen kuruş kazanmak ne zamanın ve ne mekânın icabatından tevelli eder, olsa olsa hasıl ettiği menafii gayrı meşruadır, bunun keşfetmek zannederim ki pek büyük ihtisaa hacet yok, eğer rivayet olunan temettü bu derecede ise sizin kanaatiniz hasıl ola-

cağına şüphe etmem.

Rıza Bey. Dün Trabzon tehciri için gelmişim, hava yağmurlu^Uydı^U, arabacı bir lira istedi, bir lira verdim, bugün hava açık^Edi, Harbiye Nezaretinden buraya kadar yarım lira verdim, arabacı arkamdan bağırlıydı^U. Şimdi bunun için hürriyet ve itilaf merkezi^M umumisini^U mesul tutalım? Bunlar öyle garip şeyler⁽ki her halde bir mesul^U olacak, ihtikâr fazla olmuşsa hükûmete ait bir şeydir, yoksa merkezi^M umumî^U bu işlerle alakadar olamaz.

Reis- Hayır, merkezi^M umumî^U bu işlerle alakadar olamaz ancak kendi nüfuzun^U sui-istimal eden memurları hakkında tahkikat yapar, İttihat ve Terakki böyle tahkikat yapıyor, iyi işler yapıyor diye itikad^E ederek kimisi intisap ve kimisi tahsin teşebbüsünde bulunur.

Rıza Bey- Her halde biliyorsun^Uki İttihat fırkasıyla İttihat ve Terakki hükûmeti bir değildir, bizim vazifemiz doğrudan doğruya intihap meselesidir, bir taraftan hükûmet vardır, biz taksimi^T vezâif^T ekmişiz, biz intihap ile alakadar olan işlerle meşgul oluruz^U, bir tarafta ihtikâr fazla olur ve yahut diğer birisi şey eder biz ancak buyurdüğünüz^U gibi Kemal Beyin bu mesele ile oğraşdığı zaman vuku bulan dedi kodulara ehemmiyet verdik ve Kemal Bey kongrede içtima ettiği zaman geldi, hisap verdi izahatı mufasala^Sda bulurdu hasıl olan bir temettü vardı onunla banka tesisin^Ele karar verdiler, böyle bir şeyler vardır.

Reis- Demekki fazla bir temettü varmış ve onunlada banka

teşsisine kadar gidilmiş.

Rıza Bey-Bilmenki fazla temettümdür yoksa yüzde kaç nisbetinde bir temettüdür, her halde bir hisap verdiğini hatırlıyorum, bendeniz ve hisap neticesinde bir karar verildiğini biliyorum, o para evkafa vakfı olup bununla bir banka teşsis edilecektir, böyle bir muamele vardı, malumı ihsanınız İstanbulda böyle şirketler bir dane değil elli altmış şirket vardır bunların hepsi Kemal Beyin riyaseti altında teşekkül etmiş şirketler değildi zannederim.

Reis- Onun delâlet ettiği şirketler için sual ediyorum.

Rıza Bey- Bilmiyorum yalnız Kemal Beyin teşkil ettiği şirketlermi yüzde yüz kazanıyor yoksa diğerlerini? demi?

Reis- Batıl maksî aleyh olamaz, başkası çok kazanıyor diye onunca çok kazanması lâzım gelmez.

(Sahife 50)

Rıza Bey- Tabii.

Reis- Şimdi kongre müzakereatına iştirak ettiğiniz mukarreratında kabul ettinizmi?

Rıza Bey- Evet.

Reis- Pek iyi kanaat hasıl etmeniz kendinizin müte-hassis olmamanız noktâi nazarından ve sizin itimadınıza mazhar olmuş zevat tarafından tetkiki hisabat yapılmasına mutavakkıftır.

Rıza Bey- Tabii bir encümen hisabatı tetkik etmiştir.

Reis- O hisabat size kanaat verdiki?

Rıza Bey- Tabii heyeti umumiyeye kanaat verdiki....

Reis- Heyeti umumiyeye değil, şahsınıza kanaat verdimi?

Rıza Bey- Her halde kanaat vermiş^tdirki bendenizde Kemal Beye reyimi vermişim.

Reis- Teşkilât-ı ^M ^a mahsusenin İttihat ve Terakki ^F fırka²-sıyla ne dereceye kadar merbutiyeti vardı?

Rıza Bey- Evvelce arz ettim, Paşa Hazretleri, bendeniz Trabzona gitmiş^tdim.

Reis- Teşkilât-ı ^M ^a mahsus^e vukua gelmeden evvelmi?

Rıza Bey- Zannederim öyledir, Paşa Hazretleri, onun tarihi teşekkülün^ü bilmiyorum, teşkilâti ^M ^a mahsus^e bendeniz Rusya'nın içerine gidecek zevatın bazılarını gönderiyord^u, böyle hususî zevat gönderdikleri gibi birde Gürcü h^eiyeti gelmiş^tdi, ondan sonra Teşkilât-ı ^M ^a mahsus^e namı teşekkül etti.

Reis- Teşkilâti ^M ^a mahsus^eye siz ne sıf^etle dahil old^ünüz?

Rıza Bey- Bendeniz dahil bulunmadım, onlar...magnasi çıkar, Paşa Hazretleri.

Reis- Kim dahil etti?

Rıza Bey- Teşkilât-ı ^M ^a mahsus^e, çünkü bendeniz Trabzonda bulunuyor ^fadım, Kaykasyaya sevk edilecek bazı zevatı bunları Kaykasya dahiline i^fthal ediniz, dediler, bendenizde orada v^esita tedarik ederek hudud^un ö^ü bir tarafına geçirdim, böyle ep^eyi zevat geldiği gibi sonrad^e Gürcü h^eiyeti göndermişlerdi, onlar, içeriye giremediler, bendenizin n^ezdimde bir müddet kaldılar. İşte o vakit burası bendenizi Teşkilât-ı ^M ^a mahsus^eye i^tthal etmiş, bir karar ittihaz etmiş, yoksa esasen buradan bir tebliğat alarak ve görüşerek gitmiş değilim.

Reis- Burada bu sizin tâyininize lüzum gören kimlerdi?

^Mmerkezi ^ü ^aumumimi?

Rıza Bey- Hayır, evvelce arz etmişdim, Paşa Hazretleri, seferberlik ilân olununca bendeniz mutlaka harba iştirak etmeğe temenni ederdim, Enver Paşaya müracaat etmişdim, Enver Paşa.

Reis- Enver Bey bu gün Paşa ünvanını haiz olmadığı mesmünüz değilmi?

Rıza Bey- O vakitki Başkumandan, Enver Efendi yahut Bey ileride alınacak vazifete göre her halde harba iştirak edersin dedi, bendenizi öyle yollamış idi, ceryaneden muameleden şimdi anlıyorumki teşkilât-ı mahsusenin teşkilini müteakip bulunduğum mevki hasebiyle Kavkasya dahiline sevk edilecek zevâtı bendenize izam ediyorlardı, bendenizde içeriye girebilecekleri sevk edebiliyor idim, cesaret göstermeyecekleride bırakıyordım.

Reis- Orada bu vazifeyi sıfeti askeriyeyi haiz olarak mı yaptınız?

Rıza Bey- Hayır, sivil olarak, sonra tekarrüb edince teşkilât yapmağa kendim başladım.

Reis- Muhassésatınızı nereden alırdınız?

Rıza Bey- Esasen hiç bir yerden muhassésat almadım, buradan giderken merkezden bir az para almışdım, onunla idare ettim.

Reis- Buradan kimden aldınız?

Rıza Bey- Merkezi umumiden.

Reis- Refakatçinizde bulunanlar içinde bir şey aldınız mı?

Rıza Bey- Zaten orada refakatimde kâtibi mesul Nail Bey var, o da merkezden alır.

Reis- Teşkilâtta refaketinizde bulunanların?

Rıza Bey- Buradan gelenlerin zaten harcırahını verecek gönderiyorlar.

Reis- Onlara hiç başka muhassasat verilmeyormu idi?

Rıza Bey- Bendenize harba başladıktan sonra tahsisat-ı mestureden vilâyet para veriyordu.

Reis- Buradan gönderilmiyormu idi?

Rıza Bey- Hayır, vilâyetten veriliyordu.

Reis- Harp başlamadan evvel bunların ihtiyacı ne suretle def ediliyordu?

Rıza Bey- Vilâyetten, Efendim. Teşkilât-ı mahsus dediğim, istidamdada arz ettiğim nizamiye kuvvetidir, ordudan istizah ederek almışlardır.

Reis- Buradan teşkilât-ı mahsus namıyla gidenler nereye gidiyordu, onların sizinle alakaları yokmu idi?

Rıza Bey- Hayır, Efendim, bendenizin vazifem iskele memurluğuydu. Burası gönderiyor, yazıyor, Kafkasyaya filan semtinin eşrafından falan zat Rusya dahiline girecektir, buna tevessut ette iskeleye gidebilsin deyordular. Bendenizde orada tanıdığım kayıkçılar vardı, geceleri o civardan geçerken...

Reis- Bu işi nerenin kayıkçıları yapıyordu?

Rıza Bey- Erzeliyade hududa yakın Hupa, Artvin, ve Biznek.

Reis- Nerede bulunuyor idiniz?

Rıza Bey- Bendeniz Trabızonda bulunuyor idim, böyle işler olduğu vakite oraya giderdim.

Reis- Rusya hududından içeriye gönderdiğiniz adamları ilânı harbdan evvelmi gönderiyordunuz?

Rıza Bey- İlânı harbdan bir az sonra.

Reis- Rusyadan gelenlerde öylemi?

Rıza Bey- Zaten ilânı harbdan evvel seferberlik epeyce ilerilemişti, hatta zannederimki bu boğazda bir deniz muharebesi olmuştur. Rusyada ne kadar ehli İslâm varsa kısmen orada çalışmak için hududdan beri tarafa sevk ediyorduk ve o esnada bizde iş görmeğe başlayorduk, teşkilât yapıyorduk.

Reis- Perçembe günü saat birde devam ederiz.

Muhakemenin hitamı saat 5.

Divan-I harbi örfi zabt heyetine memur:

Ziaettin.

8 Mart 335 tarihinde iradei seniyei
Hazreti Padişahiye iktiran eden ka-
rarnameyle müteşekkül divan-ı harbi
örfi muhakematı ve zabt ceridesi.

Reis- Ferik Mustafa Nazım Paşa,

Âza: Mirлива Zeki Paşa, Mirлива Mustafa Paşa, Mirлива Ali

Nâzım Paşa, Miralay Recep Ferdi Bey.

Müddei umumi: Mustafa Nazmi Bey.

Dördüncü Muhakeme

Perşembe 8 Mayıs 335

Vicahen muhakemesi icra edilen muznunların esamisi:

Miçhat Şükrü Bey, Zia Gök Alp Bey, Talât Bey, Atıf
Bey, Rıza Bey, Cevat Bey.

Gıyaben muhakemesi icra edilen maznunların esamisi:

Doktor Nâzım Efendi, Doktor Behaettin Şakir Efendi,
Doktor Rusuşhi Efendi, Aziz Efendi.

Birinci celse saat 1, dakika 25.

Reis- Zia Bey kalsın, ötekilerini çıkarınız (Zia Bey
mahkeme salonunda kalır, diğer maznunlar çıkarılır.)

Müddei umumî Bey Efendi, geçen günkü istida hakkındaki
mütalaanızı söyleyiniz.

Müddei Umumî Mustafa Nazmi Bey- Divan-ı heyeti âliyei
hakimesinin reddine dair taktim olunan istidaname esas itiba-

N° 3549 published May 15, 1919

54

riyle iki noktaya mühtevîd, biri, vazife ve selâhiyeti divana ittihaz ve tefhim olunan kararda istinad edilen esbab meyanındaki fıkra, kabil hükm-i ihsası rey-i tezammun ettiği beyanıyla heyeti hakimenin bu davada mevkiî kâdân çekilmeleri teklifini natıktır.

Celsei sabıkede beyan olundığı üzere fıkratı mezkûre vehlei evvelâda benimde nazarı dikkatımı öyle celb etmiş fakat siyak ve sibakî karare nazaren, müstantik kararnamesinde-subutı fiile dair serd edilen delaile mâtuf ve muzaf olmak üzere telâkki etmiş olduğum ve şu kadarki reddi hükâm sebepleri ilmi hukukın gerek ciheti hukukiyesinde ve gerek ciheti ceza-yisinde hukukî umumiyeden yani manî kaza ahvaldandır, çünkü ihsası rey ile tarafeyni dâvadan bir tarafın haklı diğer tarafın haksız olduğuna kani olduğuna kablel-hükm işrab eden bir hakim bir he'yeti hakime artık bitarafıyılığını kaybetmiş ve bu suretle ya hakkı iddia ve yahut hakkı müdafaa iptal edilmiş ve bir taraf adaletten na-ümit kalmış kablel-hükm belki dıçarı eza ve cefa edilmiş olduğundan selâhiyeti kazasını iskat etmiş olur. Makamı helafeti uzmadan icrai kazaya verilen izn ve icazet bu şeraiti şeriye ve kanuniye ile mukayeddir, bilâ izni Sultani icrai kaza ise haramdır ve verilen hükm vacibül-icra dır

(Sahife 54)

olamaz. Fakat Men, fıkratı mezkûreyi sureti katiyede ihsası rey telâkki edemediğinden dolayı celsei sabıkede demiştimki hükâm kendi kendinide redd edebilir.

Eger fıkratı mezkûreki ihsası rey olduğu iddia olun-

mişdir heyeti âliye canibinden öyle bir kanaat ile yazılmış veya her nasılsa ezkaza bu lisan istimal edilmiş yani ihsası rey sahihen vaki ise heyeti ~~fi~~ âliyenin hakim mevkiinden çekilmeleri lâzım gelir, çünkü bu bir vicubı şeri'dir. Aksi takdirde mahkemeye devam, bu noktanın böyle olmadığı yani ihsası rey ve kanaatla yazılmadığı heyeti makimece dahi öyle telakki olunmadığı karar şeklinde beyan olundu, bu beyanâtı vicdaniyeye ihtimad olunmalıdır.

Çünkü reddi hükkâm meselesi hakkı kazaya tealluk eden mesailendir bu meselei hakime "tain" ve ademi itimad meselesi olduğundan mafevi mahkemesinde tetkik olunur müddei umumi dahi orada beyanı mütalaa eder. Bu divan-ı örfinin fevkinde bir mahkeme yoktur, bu divanın mafevki kuvvei kadaiyei Osmaniye ve İslâmiyenin merkezi olan makamı hilafeti kübradır.

İkinci noktaya gelince:

Ahkâmı kanuniye üzerinde he'yeti hakimenin istinbât-ı adalet etmesi suretine vekil Haydar ve müvekkil Zîa Beyler tarafında şüphe getirilmiştir. İstidanın bu noktası ittihaz ve tefhim olunmuş bir mahkeme kararının yine o mahkemede her ne suretle olursa olsun yeniden mevzu-ı bahsî tetkik olmasına tealluk ettiğinden bu nokta hakkında söz söylemeği makamı iddia gayrı cayız görür.

Şu kadarki kanunî esası, Osmanlıları padişahına ve bütün İslâmları halifei ruyı zemin Sultan Mehmet Hanı sadise bağlayan bir habli metini ve hareket ve hakimiyeti Osmaniyenin hüceti mübeyyini ve binaen aleyh akdesül-kavanin olduğuna beyan ederim.

Reis- (Âzaya hitaben) buyurun (heyeti hakime müzakere

odasına çekilir).

Birinci celsenin hitamı

saat 1, dakika 30.

İkinci celse saat 2, dakika 5.

Reis- (Zabıt kâtibine) Kararı okuyunuz. Zabıt kâtibi okur:
 İcabi keyfiyet ledel müzakere müdafaa vekilleri tarafından celsei sabıkade verilen istidaamenin fıkrai ulası müddei umuminin orbadeki mütalaaasının istimaından sonra ikinci celsei muhakemede tefhim edilen karar ile hal ve faslı olundığı cihetle bu gün müddai umumi ~~ile~~ mumaileyh tarafından tekrar ve bu hususa dair mütalaa dermiyan olunması zai ve mezkür istidaamenin kadiyei saniyesine gelince tarafeynin dermiyan eylediği hususat mütalaa olundıkta mehakim kavanini müdevvene ile icrai muameleye memur olup mezkür kanunların kanunı esasiye tevafuk ve ademi tevafukunı tetkik ile mükellef olmadıgından ve kanunı esasinin 118inci maddesi biibaretiha "Elyevm destur el-amel bulunan nizam ve teamül ve adat ileride vazı olunacak kavanin ve nizam ile taadil veya ilga olunmadıkca merii icra olunacaktır", deyu muharrer bulundugından bizatihi merdu olmakla beraber bunca seneden beru merii icra olunan ve kuvvei teşriiyece (332, 335) senelerinde taadil ve tezyil olunmak suretiyle ahkâmı teyid olunmuş olan idarei örfiye kararnamesinin ikinci maddesinin lağv edilemeyeceğine müttefik karar verildi.

8 Mayıs 335.

Reis- Zia Gök Alp Beye) geçen defa İttihat ve Terakki

5
F
T M a
fırkasının teşkilât-ı mahsus^ae ile alakası ve rabitesi olmadı-
gını söylemişdiniz değilmi?

Ziâ Gök Alp Bey- Evet.

Reis- Merkezi umumî âzasından Atıf Bey Ankaraya memuren
valii tehcirde teşriki mesaiye davet etmiş bundaⁿ haberiniz var-
mıydı?

Ziâ Bey- Hayır, Efendim, yoktur.

Reis- Merkezi umuminin haberi yokmuydu?

Ziâ Bey- Hayır yoktur.

Reis- O halde Atıf Bey ne selâhiyetle bu teklifde bulundu?

Ziâ Bey- Bilmiyorum.

Reis- Kezâlik bazı murahhaslar, Sivas, Kastamûni, Erzincan,
Yozgat ve sair vilâyetlere gâdererek bazı tebliğatta bulun-
muşlar. Bundanda malûmatınız yokmu?

Ziâ Bey- Hayır, Efendim, kâtiyen haberim yoktur.

Reis- Behaettin Şakir Beyin şifresi varmıydı?

Ziâ Bey- Bilmiyorum, merkezi umuminin şifresi yoktur, ta-
biî onunda olmamak lâzım gelir.

Reis- Kendisi için hususî şifre istimaliyle bir çok
yerlerde hususî emrler vermiş, buna ne dersiniz?

Ziâ Bey- Haberim yok.

Reis- Merkezi umuminin bunlardan malûmat-ı olmadığına
kâtiyen eminmisiniz?

Ziâ Bey- Merkezi umumide hiç böyle bir şey işitmedik.

Reis- Olabilirmi? Sizin itikadınızca malûmatı yokmudur?

Ziâ Bey- Bendenizin itikadımca kâtiyen malûmat-ı yoktur.

Reis- Merkezi umuminin bu gibi hususatta malûmat-ı olma-

mak olabilirmi?

Zi'a Bey- Bendenizin itikadımca kâtiyen malûmat-ı yoktur.

Reis- Ticaret cemiyetlerle ittihat ve Terakki fırkasının ne münasibeti vardı?

Zi'a Bey- Hiç münasibeti yoktur.

Reis- Bazı muamelatla niçin müdahale edildi?

Zi'a Bey- Fırkaca müdahale edilmedi.

Reis- Edildiğini iddia ediyorlar, ne dersiniz?

(Sahife 55)

Zi'a Bey- Ne suretle müdahale vaki-i olmuş?

Reis- Bazı muavenet, bazı iltimas, bazı iraei tarik suretiyle.

Zi'a Bey- Tabii iddia edenler serih bir takım maddeler beyan etmişlerdir.

Reis- Sizin kendinizce böyle bir şeyiniz varmı?

Zi'a Bey- Hayir, Efendim.

Reis- Merkezi umumice bu gibi ahvale müdahale olundugunı işittinizmi?

Zi'a Bey- Hayır, işitmedim, Efendim.

Reis- O halde bazı erzak tevzi ve sair bu gibi hükûmete ait işlere Merkezi umumî neden dolayı müdahale etti?

Zi'a Bey- Müdahale etmedi, Efendim.

Reis- Fırkaya mensup bir çok memurların bu işlere karıştığını söylüyorlar.

Zi'a Bey- Memurlar işede müstahkem olabilir.

Reis- Yani ittihat ve Terakki fırkasının memur sıfatını iktisap etmiş olan bazı zevatın bil fiil bu işlere

karışmış olduğunu söylüyorlar.

Ziâ Bey- Bil fiil işe teşkilâtına girip orada hizmet edebilirler.

Reis- İşe teşkilâtına girmek suretiyle değil, daha işe nezareti teşkil olunmadan evvel bu işleri arkadaşlarınız bil fiil yapmak suretiyle müdahale etmişler, malûmatınız yokmu?

Ziâ Bey- Hayır, Efendim, malûmatımız yok.

Reis- Pek iyi, gidiniz. (Ziâ Bey mahkeme salonundan çıkarılır). Miâhat Şükrü Beyi çağırınız. (Miâhat Şükrü Bey getirilir).

Reis- Miâhat Şükrü Bey, heyeti tahkikiyede vermiş olduğunuz cevapların birinde mebus namzetliğinizi ilân etmediğinizi söylemişsiniz, hatırlıyor musunuz?

Miâhat Şükrü Bey- Ne vakit, Efendim?

Reis- Heyeti tahkikiyede verdiğiniz cevaplardan birinde namzedliğinizi ilân etmediğinizi söylemişsiniz hatırlıyor musunuz?

Miâhat Şükrü Bey- Evet, Efendim, esasen merkezi umumî âzası olmak sıfatıyla mebus olamayacağım için tabii namzedliğimi ilân etmemişdim.

Reis- Burdur mebuslığına nasıl intihab olundunuz?

Miâhat Şükrü Bey- Sonra kongrede, kâtibî umuminin aynı zamanda mebusda olabileceğine karar verildi, onun üzerine mebus oldım. Evvelce mebus olamazdım.

Reis- Namzedliğinizi ilân etmeden ne suretle mebus oldunuz?

Miâhat Şükrü Bey- Merkezi Umumiye malûmat verdim, oradaki

kâtibi mesulimize heyeti merkeziye malumat verdim, sonra mebus oldum.

Reis- Demek sonradan namzedliğinizi ilân ettiniz.

Miçhat Şükrü Bey- Evvet, Efendim, evvelden ilân edemedim çünkü nizamnamemiz mucibince kâtibi umumilik mebusluk ile içtima etmediği için mebus olamazdım, bilahere kongrede karar verildi. Kâtibi umumî aynı zamanda mebusda olabilir, denildi. Onun için üzerine mebus oldum.

Reis- 329 senesinde Fâthi Beyi istihlâf ettiğiniz zamanda cemiyeti merkeziye âzaları kimler idi?

Miçhat Şükrü Bey- 329damı, Efendim?

Reis- Evvet.

Miçhat Şükrü Bey- Kemal Bey, Zia Bey, Doktor Nazım Bey, Behaettin Şakir Bey, Emrullah Efendi, Eyub Sabri Bey, bunlar Efendim dokuz kişi.

Reis- Cemiyetin o zaman ne kadar parası vardı? Siz ne kadar tesellüm ettiniz?

Miçhat Şükrü Bey- Tehatür edemem, Efendim. Reis- Alel tahmin beyan edemezsiniz? M. Ş. B.- Bir kaç bin lirası vardı, Efendim.

Reis- Bu paranın sui-istimal edilip edilmediğini tahkik ettinizmi? Yani ne suretle cemi edilmiş?

Miçhat Şükrü Bey- Her sene kongrede bir heyeti hısabiye ayrılır, cemiyetin defatirini tetkik eder, hesabını yapar, kongrede okunur, binaen aleyh sui-istimal olmak ihtimali yoktur.

Reis- Bu kararlara tevafuk edip etmediğini tetkik ettinizmi?

Miçhat Şükrü Bey- Evvet, Efendim, tabii kâtibi umumî

olmak sifetiyle hepsini tetkik ettim ve aynı zamanda kongre hesab encümenide bu hesabı yeniden yeniye eyan tetkik eder, kararları muvafık gördükten sonra tasdik ederler.

Reis- Kimin yed'i emanetinde mahfuz bulunuyor?

Miçhat Şükrü Bey- Veznedarı vardı, Efendim. Veznedarın yedinde mahfuz bulunuyordı.

Reis- Kim idi?

Miçhat Şükrü Bey- Nihat Bey-

Reis- Merkezi umumide âzalığıda varmı idi?

Miçhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, hayır, yalnız veznedarlık ederdi, âzaları yoktu.

Reis- Bu paranın ne suretle tedarik edildiğinin dair malumat veriniz.

Miçhat Şükrü Bey- Efendim, bu paranın bir kısmı, Selânikte- cemiyetin epeyce emlakı vardı. Meşrâtiyâtın ilânını müteakîp hakani esbak Abdül Hamit Hazretleri cemiyete emlakı seniyyeden bir kaç yüz bin liralık epeyce hediye etti. Bir kaç yüz bin liralık kıymeti vardır. Epeyce- varîat getiriyordu. Ta Selânikin sukutına kadar bu paradan istifade edildi, şimdi tabii orada kaldı, istifade edilemiyor.

Reis- Başka menba-i varîdat yokmu idi?

Miçhat Şükrü Bey- Başka menba-i varîdat ianeler idi.

Efradın

(Sahife 56)

verdiği hisseler toplanırdı, haricdeki merakizden gelirdi, fakat son zamanlarda oralardan gelmemeye başladı, çünkü varîdatları ancak kendi idarelerini teemin edebilirdi.

En ziyade iane ve teberruat ^{td} idi.

Reis- Mensup olanlardan aidat namıyla ^e ayrıca bir şey alınıyormu ^{td} idi?

Miâhat Şükrü Bey- Alınıyordu, Efendim: âyandan, mebusan-
dan olanlar hariç ^t bulunan efrad klüplere ^e ayrı ayrı aidat
verirlerdi.

Reis- Bu aidat yekdiglerine müsâvimiy ^e idi? yoksa herkesin
iktibarına göre ^t mi tâyin edilir ^{td} idi?

Miâhat Şükrü Bey- Esasen nizamnamemiz mucibince yüzde
birdir. Evvelce kendi tahmin olunan varidatından yüzde beş kadar ^{td}
idi, fakat fazla verenlerde ^e tabii bir şey denilmezdi. Vermeyen-
lerde ^t tazlik edilmezdi arzu edenler verirdi, iane kabilinden
alınırdı.

Reis- Bu aidatın tahsili kanun ^{td} esasının 25inci maddesine
muğayir görülmüyormu ^{td} idi?

Miâhat Şükrü Bey- Aidat cebri ^{td} bir aidat değil, kendi
arzularıyla ^e cemiyete dahil olmuşlar. Müssetat-ı hayriyede olduğu
gibi herkes bir miktar iane verirdi, meselâ bendeniz ^{td} darüssefakaya
kava âzayım, her ay buraya dörder lira veririm, ^{td} tñsildarı gelir,
makbuz keser ve bu parayı veririm, bunda kanun ^{td} esasıye muğayir
bir ⁱ şey görmüyorum. Bendeniz bu parayı vermezsem mahkemeye sevk
etmez. Tazlik ^{td} etmez, yardım olmak üzere verilir, bir çok iane-
lerde bu suretle verdiğim vardır.

Reis- Esnaf cemiyetlerinin İttihat ve Terakki fırkasıyla ^e
hiç bir münasebeti olmadığını geçen defa söylemiş ^{td} diniz halbuki
bazı arkadaşlarınız bu cemiyetlerin ^{td} faaliyetine iştirak ^e et-
miş, ^{td} Merkezî ^{td} Umumi âzaları ^{td} da bunların muamelat-ı ^{td} tanzim ve

tasdik etmek gibi ahvâlda bulunmuşlardır, malûmatınız varmı?

Miâhat Şükrü Bey- Merkezi umumî âzalarından bununla meşğul olanları bilmiyorum, Efendim, yalnız Kemal Bey İstanbulda murahhası olmak itibarıyla bu esnaf cemiyetinde İstanbulda bulunmak münasibetiyle bunlarla meşğul olabilir idi. İstanbul merkezinde paypaht olmak münasibetiyle ~~onların~~ onların tanzimat-ı ile ayrıca meşğul olurdu, Efendim. Fakat bir ~~meşğuliyet~~ meşğuliyet değil, sırf İstanbullu olması ve bir vatandaş bulunması dolayısıyla bunların tanzimi için epeyce emekler sarf etmiştir.

Reis- İaşe hususatına karışılmış olduğu söyleniyor.

Miâhat Şükrü Bey- Evet, Efendim, yine aynı vecheye Kemal Bey tarafından bir şey edilmişdi. Merkezi umumî ile münasibeti, alâkası yoktu, kendisi bizzat hizmeti vataniyede bulunmak üzere bu işi derhâlde etmişti. Şehr emanetinin ve Dahiliye Nezaretinin tensibi ile..

Reis- Hükümet daha teşkilât yapmadan evvel merkezî ummîde tertip olunmuş...

Miâhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim...

Reis- Ve işe mübaşeret edilmiş.

Miâhat Şükrü Bey- Merkezi ummîde hiç tşkarrur etmedi, Paşa Hazretleri. Kemal Beyin aldığından malûmattar ~~aldık~~ aldık, fakat merkezî umumî müzakeresi neticesinde yapılmış bir şey değildir, doğrudan doğruya Kemal Beyin ~~faaliyetinden~~ faaliyetiyle istifade edilmek için o zaman Dahiliye Nazırı olan Talât Bey Kemal Beye tevdi etti: sen bu işle meşğul ol, dedi, şehr emini ile görüş, bir hizmeti vataniyedir, çünkü memleket müzayakadadır her taraftan tecrit ve tefrik edilmiştir ve geceli gündüzlü çalışacak

bir ademe, kalben çalışacak bir ademe ihtiyac vardır, sanada eminim sen bu iş ile meşgul ol dedi.

Reis- Zâtî âlinizin ifadesinden orada hazır bulunduğunuz istihlal olunuyor, bu tebligatta hazır mıydınız?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Kemal Bey doğrudan doğruya Talât Paşa ile görüşürdü, fakat bazı defa Talât Paşa ile görüşmek üzere yanına gittiğim zaman da bir iş için gelirse beraber bulunur idik, fakat maahaza bu iş için gittiğimi bilmiyorum.

Reis- Emir vermişdi buyuruyorsunuz, bu sözünüz zâtî âlinizde orada hazır bulunduğunuz maanasını işrap ediyor.

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, emir vermiş, demekten maksadım, semaen işittim, öğrenmişim demektir.

Reis- Geçende teşkilât-ı mahsus^{ayla} ile firkanızın hiç münasibeti olmadığını söylemişdiniz.

Midhat Şükrü Bey- Evvet.

Reis- Halbuki Atıf Bey merkezi umumî âzasından olduğu halde Ankaraya gitmiş, vali Mazhar Beyi, tehcir işlerinde cemiyetle teşriki mesai etmeye davet eylemiş, haberiniz varmı?

Midhat Şükrü Bey- Efendim, Atıf Bey Teşkilât-ı mahsusede âza olduğu zaman merkezi umumide âza değildi, Atıf Beyin âzalığı bil aharedir, 32 mi 33 mi son senelerdedir. O zamanlarda yalnız Ankara mebusu idi, merkezi umumide bilahere geldi, merkezi umumî ile hiç münasibeti yoktu.

Reis- Merkezi umumî tarafından memur edilmiş olur.

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim.

Reis- Bu hususa ne selâhiyetle iptidar etmiş?

Midhat Şükrü Bey- Atıf Beymi, Efendim?

Reis- Evvet.

Midhat Şükrü Bey- Malûkatım yok.

Reis- Teşkilât-ı mahsus^aeyle alâkası neymiş?

Midhat Şükrü Bey- O zaman Harbiye Nezaretinden vaki olan teklif üzerine ...

(Sahife 57)

Reis- Harbiye Nezareti teşkilât-ı mahsus^aeyle kendi üzerine ~~MEMME~~ almadan evvel olmuş.

Midhat Şükrü Bey- İhtimal o zaman teşkilât-ı mahsus^aeyle memur olan merkez kumandanı Halil Paşaydı.

Reis,- Merkez kumandanının memuriyeti başka, teşkilât-ı mahsus^ae nezareti geçtikten sonra.

Midhat Şükrü Bey- Ne suretle girdiğini lütfen kendisine sorsanız, yalnız, merkezi umumide âza değildi.

Reis- Size sorduğumun sebebi şu ki bu bapda merkezce ne malûmat vardı?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, merkezin tensibi üzerine tâyin kılınmış değildir, yalnız evvelce arz ettiğim gibi Doktor Nazım Bey merkezi umumiden müsaade aldı, oraya devam etti.

Reis- Ankara, Kastamonu, Erzincan, Yozgat, Trabzon, Sivas ve sair bu gibi yerlere murahhası mesullar gitmiş, valilere, mütasarrıflara bazı hâfi talimat vermiş, bunda merkezi umuminin mulûmat-ı yokmu?

Midhat Şükrü Bey- Hayır, Efendim, İttihat ve Terakki murahhaslarımı, Efendim?

Reis- Ya murahhası mesul, ya kâtibi mesul.

Midhat Şükrü Bey- Sivasa kimsenin gittiğini bilmiyorum.

Reis- Ankara, Kastam^on^ı, Erzincan, Yozgat, Trab^ızon,
Sivas ve sair mahallere.

Mi^that Şükrü Bey- Hayır, Efendim, hiç kimse yoktur, yani
Merkezi Um^umî tarafından hiç bir murahhas gönderilmemiştir,
Kastam^on^ınin murahhası, kâtibi mesul^ü vardır, Ankarasında vardır,
ayrıca ad^em göndermeye hacet yok.

+ Reis- Behaettin Şakir Beyin şifresi varmıydı?

Mi^that Şükrü Bey- Merkezi Um^umî ile kendi arasındamı,
Efendim, hayır.

+ Reis- Yani kendisinde bir şifre varmıydı?

Mi^that Şükrü Bey- Hayır. Efendim, yoktur.

Reis- Hususî bir şifrey^e ile vilâyet ve sair icab edenlerle
muhabere edermiş.

Mi^that Şükrü Bey- Esasen Merkezi Um^umînin şifresi yoktur
vilâyetlerin şifresi ile tevafuk etsin. Muhabere etmiş ise başka
yerden bir şifre almış olacak. Esasen Merkezi Um^umînin muhabe-
rat-ı gayet açıktır, postaları, falanları, temamiyle ücretlidir.
Ayrıca şifre verilsin ve telgrafhane keşide etsin, nasıl olabi-
lir? Bizim muhaberatımız taksa tabii^î dir, şimdiye kadar meccanî
olarak ne telgraf çektik ve nede bir posta gönderdik.

Reis- Merkezi Um^umînin böyle bir şifresi olmadığını farz-
etsek, devairden birinde, meselâ Dahiliye Nezaretinde Behaettin Şakir Beyin istimal edeceği hususî bir şifre varmı?

Mi^that Şükrü Bey- Bilmiyorum, Efendim, malumatım yoktur.
Ayrıca verilmiş ise o başka, fakat Merkezi Um^umînin malumatı
yoktur.

Reis- Pek iyi, gidiniz. (Şükrü Bey çıkarılır).

~~Atıf~~ Atıf Beyi getiriniz. (Atıf Bey getirilir).

Reis- Atıf Bey, cemiyetle yani İttihat ve Terakki fırkasıyla teşkilât-ı mahsuse beynindeki irtibât-ı ve münasebât-ı söyleyiniz.

Atıf Bey- İrtibât ve münasebât yoktur, Efendim.

Reis- Hiç bir münasebât yokmu?

Atıf Bey- Yalnız gönüllü teşkilinde taşradan efrad toplanırken bunların muaveneti rica edilmiş, bundan ibarettir.

Reis- ~~Ankara vilâyetine~~ Sizi Ankara vilâyetine kim gönderdi?

Atıf Bey- Ankara vilâyetine bendeniz memuren gitmedim, hiç bir suretle gitmedim, yalnız otuz üç senesimiydi, iyi hatırlamıyorum, mebus olduğum dairei intihabiyei dolaşmak için bir defa gittim, memuren kâtiyen gitmedim.

Reis- Vali Mazhar Beye, tehcir işlerinde cemiyetle teşriki mesai etmek için bir teklifde bulunmadınız mı?

Atıf Bey- Kim bulunmuş, Efendim, kâtiyen.

Reis- Diğer bir Atıf Bey olmasın, öyle bir Atıf Bey varmı?

Atıf Bey- Başka Atıf Bey var, Efendim.

Reis- Fırkaya mensup mu?

Atıf Bey- Burdur mebusu Atıf Bey var, Ankara ~~vii~~ vali vekili olarak oraya gitti.

Reis- Demek siz gitmediniz ve bulunmadınız?

Atıf Bey- Kâtiyen bulunmadım.

Reis- Pek iyi, Merkezi Umumi tarafından murahhası mesullar ve kâtibî mesullar, Ankara, Kastamuni, Yozgat,

Erzincan, Trabzon, Sivas ve sair yerlere gitmişler, oralarda valilere, mutasarrıflara bazı hafi emrler tebliğ etmişler. Merkezi Umuminin bu emrleri tertib olunduğu zaman sizde beraber miydiniz?

Atıf Bey- Öyle bir şeyden hiç bir malumatım yok, ve merkezi Umumide değildim.

Reis- Siz Merkezi Umumide değilmiydiniz?

Atıf Bey- Hayır.

Reis- Pek iyi, teşkilât-ı mahsuseye mensup olduğunuz için böyle verilen emrlerden haberdar olabildiniz mi?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, zaten bizim komisyonumuz 330 senesi nihayetinde dağılmış idi. Teşkilât-ı mahsusenin vazifesi sırf cephede idi. düşman arazisi dahilinde idi. Memleket dahilinde hiç bir vazifesi yoktu.

Reis- Teşkilât-ı mahsusenin iki şekle olduğunu, birisi

Harbiye

(Sahife 58)

Nezaretine merbut, diğeri İttihat ve Terakki fırkasına mensup bulunduğunu söylüyorlar, böyle mi?

Atıf Bey- Hayır, Efendim, yanlış.

Reis- Nasıl teşekkül etti?

Atıf Bey- İki suretle teşekkül yoktur. Resmî bir dairedir Harbiye Nezaretine merbuttur. Şekli hafisi falanı yoktur. Bundan ibarettir.

Reis- Böyle olduğu Harbiye Nezaretinden söylenildi.

Atıf Bey- Hayır, Efendim, yanlış.

Reis- Sizde bu işlerle meşgul olmanız gösteriyor ki

ciheti teşkilât-ı ayrı, sizin mensup olduğunuz teşkilât ayrı bir teşkilâttır.

Atıf Bey- Hayır, Efendim, Harbiye Nezaretinde dosyaları olan bir şeyde, muamelatımız ve imzalarımız nasıl olabilir, Efendim?

Reis- İttihat ve Terakki fırkasıyla esnaf cemiyetleri beynindeki münasebat ne derecedeydi?

Atıf Bey- Böyle bir münasebat yoktur, Efendim.

Reis- Bazı rüfakanız onların muamelatına müdahale etmiş.

Atıf Bey- İstanbul heyeti merkeziyesi, Kemal Bey şahsı gayri resmi olarak bunların teşşisine yardım etmiş, böyle zannederim, zaten o zaman Merkezi Umumide değildim.

Reis- Merkezi Umuminin Kemal Beye yardım etmesi, memuriyeti hasibiylemi yoksa teşebbüs eylediği bir emri hayır dolayısıyla?

Atıf Bey- Merkezi Umuminin muavenet ettiğini bilmiyorum.

Reis- Öyle dediniz.

Atıf Bey- Merkezi Umuminin müdahale ettiğini bilmiyorum.

Reis- Şimdi öyle dediniz. (Zabt kâtibine hitaben): İfadesini okuyunuz:

(Mahkeme zabt kâtib ifadesi okur):

"İstanbul heyeti merkeziyesi, gayri resmi olarak yani Kemal Bey şahsen bunların teşekkülüne yardım etmiş. Öyle zannediyor. Zaten o vakit Merkezi Umumide bendeniz yoktım."

Reis- Doğru zabt olunmamış mı?

Atıf Bey- Doğru, Efendim.

Reis- O halde?

Atıf Bey- Merkezi ¹Umumi başka, İstanbul ¹heyeti merkeziyesi başkadır, Efendim, o vilâyet ¹heyeti merkeziyesidir, sırf İstanbul¹ındır.

Reis- İstanbul ¹merkezinin delâleti, demin dediğim gibi Kemal Beyin memuriyeti dolayısıyla ^e yoksa bir emri ¹şahsi teşebbüs¹ dolayısıyla ^e?

Atıf Bey- Şahsi, Efendim, bir emri ^hgayrı olmak üzre.

Reis- Kemal Bey, İaşe ¹nazırlığına geçdiği ^zzmanda bu muavenet vaki ¹oldum?

Atıf Bey- Hayır, Efendim. zaten bu şirketler falan kâmilten müteşekkül ~~etmiş~~ bir vaziyette ¹ydiler. Nizamname mucibince teşekkül etmiş birer ^rşirket ^tidi.

Reis- Kemal Bey iâşe işlerine memur olduğ¹ z zaman yine İstanbul ¹merkezi kendisine muavenette bulundum?

Atıf Bey- Bilmiyorum, Efendim. İaşe işlerine memur olış¹ İstanbul ¹murahhası olduğ¹ndan dolayı değildir. Şahsi olarak bu işleri görebileceğinden, ^eihliyetinden dolayı intihap olunmuştur.

Reis-Memuriyeti ¹resmîyesine mübaşeret etmeden ¹Merkezde min-gayrı-¹re¹m teşkilât yapmış, meşğul olmuş ¹olduğ¹nı söylerler.

Atıf Bey- Malûmâtım yok, Efendim.

Reis- Merkezi ¹Umumi¹nin sermayesi ne surette teşekkül ettiğ¹nı dair malûmat verirmisiniz?

Atıf Bey- Efendim, ¹ötidaları bendeniz cemiyette bulunmadım, onun için bilmiyorum. Teberruat falan vaki ¹olmuş. ¹Bu Ve bu surette teşekkül etmiş ¹olduğ¹nı ¹ışlıyorum.

Reis- Ondan ibaret^{ti}mi?

Atıf Bey- Zannederim, bazen Talât Paşa, kâtibî umumiye para veriyordı.

Reis- Ne parası?

Atıf Bey- Bilmiyorum.

Reis- Küllî mîkârdamı idi?

Atıf Bey- Miktarını bilmiyorum.

Reis-Başka menba-i varîdat yokmuydu?

Atıf Bey- Hayır Efendim, Selânikte epeyce irâdları vardı.

Reis- Onu söylediniz, teberruat dediğiniz o olacak, mensubin aidat olarak bir şey vermezmiydi?

Atıf Bey- Şüphesiz verirdi, Efendim.

Reis- Neye söylemişsiniz?

Atıf Bey- Şüphesiz verirdi, fakat onlar taşralarda mahallî umura sarf olunuyordu, asıl İstanbuldaki merkezin küllî varîdatı yoktu böyle teberru için...

Reis- Aidat mukannen ve müsavi bir derecedemi^{di}, yoksa herkesin iktidarına göre mi taktir ve tarh olunurdu?

Atıf Bey- Servetine göre, Efendim, nizamnamede "herkesin varîdatının yüzde biri" diye bir ^{kaide} vardı, yalnız mebuslar fırkaya mensub olan mebuslar tahsisatlarının yüzde üçünü veriyorlardı.

Reis- Bu suretle aidat almak kanun^u esasının yirmi-beşinci maddesin^e muğayir değilmiydi?

Atıf Bey- Bu aidat vergi tarzında tarh olunmuş bir şey değilki...

Reis- Ne tarzda olursa olsun, bir para almak değilmi?

Atıf Bey- Cemiyetin nizamnamesi tasdik edilmiştir.

Reis- VeleVKi tasdik olunsun, kanun^u esasîye muğayirmiy^{di} idi, değilmiydi? (SAHİFE 59)¹

Atıf Bey- Bilmiyorum.

Reis- Kanun^u esasinin $\frac{1}{2}$ yirmi beşinci maddesi mealen söyley^orum - "Bir kanun ve nizama müstenit olmaksızın hiç bir kimseden bir para alınmaz", dey^or.

Atıf Bey- "Bir nizamnameye müstenit olmaksızın" dey^or halbuki bu cemiyet, cemiyetler kanun^u mucibince teşekkül etmiş ve nizamnameside tasdik olunmuştur. Nizamnamesinde bu aidatın alınması husus^uda vardır, demek hükümetçe musam^{me}ttir.

Reis- Demek, şu suretle siz bunı muvaki^f görüyorsunuz?

Atıf Bey- Aidat alınmasını mı?

Reis- Evvet.

Atıf Bey- Bir mahzur teşavvur etmey^orum, bunda bir cebir falan yok, mensup olan verirdi.

Reis- Pek eyi, teşahudatını ifa etmey^{en} hakkında hiç bir şey yapılmazmıydı?

Atıf Bey- Hayır...

Reis- Ne için adet edildi?

Atıf Bey- Cemiyetin, klüplerin mesarifi çıkmak üzere...

Reis- Teşahudatını ifa etmey^{en}in adem sadakatını da tutmaz.

Atıf Bey- Bu bir siyasî fırkadır, Efendim, bunda cemiyet ve efrad gözetil^{er}, aidatını vermiş, vermemiş, buna o kadar ehemmiyet verilmiş. Vermemek ahlaki bir noksan ayılmaz...

Reis- Bir teşahüd değilmi?

Atıf Bey- Teşahüd amma...

Reis- Girerken para vermedi, aidatı derönde etmek bir teahhüddir. Teahhüdünü ifa etmediğin adem diğer teahhüdünde tutmaz, öylelerine neye emniyet ettiniz?

Atıf Bey- Efendim, her fırka siyasiye bunu efradında bir noksan λ olarak görmez, zannederim.

Reis- Demek içmaz edildi.

Atıf Bey- Evvet.

Reis- Pek iyi, gidiniz. (Atıf Bey muhakeme salonından çıkarılır). Rıza Beyi getiriniz. (Rıza Bey getirilir).

Reis- Rıza Bey, birisi Harbiye Nezaretine merbut, diğeri İttihat ve Terakki fırkasına mensub olarak iki türlü teşkilât-ı mahsusê olduğunu söylüyorlar. Siz hangisinden idiniz?

Rıza Bey- Bendeniz bir kerre iki türlü teşkilât-ı mahsusê olduğunu bilmiyorum, evvelce arz ettim, bendeniz seferberliğe kadar Trabızonda bulundum. Daha ilanı harp edilmeden evvel bazı zevatı gönderiyorlardı, onları Kavkasya dahiline sevk ettim, vaktaki harp başladı, elimde Gürcülerin üç bin tüfengi vardı.

Reis- Bunların hepsi malumdur, sair şeyleri söyleyiniz, sualime cevap veriniz.

Rıza Bey- Öyle bir sual soruyorsunuzki, Paşa Hazretleri, bendeniz ancak harekâtımı arz etmeğe mecbur oluyorum.

Reis- Pek iyi buyurun.

Rıza Bey- Bendeniz o elimdeki silâhlarla, yaptığım teşkilâtla harba iştirak ettim, ordunun emri ve kumandası altında bulundum ve öyle biliyorumki bendeniz burada Harbiye Nezaretinin, teşkilât-ı mahsusênin bir ferdi olmuş gibi olu-

yorum, esasen hiç bir yerde merbut değilim, doğrudan doğruya ordunun emr ve kumandasında harb etmiş bir zabitim.

Reis- Kumandanınız kim idi?

Rıza Bey- Bendeniz kumandan idim.

Reis- Sizin merbut olduğunuz kumandan kim idi?

Rıza Bey- Evvelâ Hasan İzzet Paşaydı, pek cüz'î bir zeman bulunmuştur, ben harbâ girdiğim vakit, ondan sonra merhum Hafız Hakkı Paşa kumandan oldu- sonra Mahmut Kâmil Paşa mı kumandan oldu.

Reis- Bunlarla doğrudan doğruyama muhabere ediyordunuz yoksa bilvâstami?

Rıza Bey- Meselâ, kuvve-i umumiye veriyorken veya rücaât ahvalini bildireceğim zeman muhabere açık yazılmayacağından vilâyet vasıtasıyla bildirir idim, çünkü elimde ordunun şifresi yoktu, hudud taburunun şifresi ile bir iki defa muhabere ettik, anlaşılmaıyor idü, onun için açık yazardık.

Reis- Vilâyete açık mı yazar idiniz, yoksa şifreyilemi?

Rıza Bey- Bendenizde mülhakat şifresi vardı, açık yazılacak şeyleri doğrudan doğruya yazardık, malûm şahsanınız Harbiye...

Reis-İstanbulâ hafien yazmak lâzım gelen hususatı da o vasıta ilemi yazardınız?

Rıza Bey- İstanbulâ hafien yazılmış bir teşavvur etmiyorum, Paşa Hazretleri, çünkü İstanbul ile o kadar işim yoktu.

Reis- Trabzon valisi Cemal Azmi Bey miydi?

Rıza Bey- Evvet, Efendim, Cemal Azmi Bey idi.

Reis- Kendisinden eminmiydinizki ona esrarı harbiyeyi tevdi ediyordunuz?

Rıza Bey- Orada, en mühim şeylerde, bendenize o vasıta oluyordu devletın bir valisi bulunuyordu. Zaten bütün işemizi o temin ediyordu, bütün vesaitide onun vasıtasıyla alıyorduk.

Reis- Bu gibi hizmetlerde bulunmakla beraber esrarı askeriyenin bir mülkiye memurına ifşası caizmiydi?

Rıza Bey- Hayır.

Reis- O halde ne için valiye müracaat ettiniz?

Rıza Bey- Bendenize verilen emirlerde o kanal ile verilirdi, orduda bendenize verdiği emirleri o kanal ile verirdi

(Sahife 60)

Reis- Pek iyi, amma, resmî askerî vasıtalar dururken vali Azmi Bey vasıtasıyla müracaat etmekte...

Rıza Bey- Onu arz ediyorum, elimde bir şifre yoktu.

Reis- Pek iyi, yanınızda bir kumandan yokmuydu?

Rıza Bey- Bendenizle beraber harba iştirak etmiş bir hudud taburu vardı, hudud taburunun şifresiyle bazen muhabere eder idik. Mühtafda onların mühtafı idi. Harp zamanında onların mühtafı bir az değişmiş olacakki bazen ordudan gelen şifreleri açamazdık, müracaat ettik, o müracaat üzerine vali kanalı muhaberatta bulunuyor idik.

Reis- Sol cenah kumandanlığı yahut dahilî müfrezi ile yapmazmıydınız?

Rıza Bey- Bendeniz en sol cenahdaydım, Paşa Hazretleri.

Reis- Pek iyi, size yakın olan fırka kumandanları, müfreze kumandanları yokmuydu?

Rıza Bey- Vardı, Efendim, bendeniz pek müfrez gibi bir vaziyette bulunuyordum.

Reis- Sahil müfreze kumandanlığına ne için müracaat etmediniz?

Rıza Bey- Evvelce sahil kumandanı bendenizdim. Lazistan ve havalisi kumandanlığı ondan sonra hasıl oldu.

Reis- Mademki böyle bir müfreze kumandanlığında bulunuyor imişsiniz müstakilen bir şifre edinmeliydiniz.

Rıza Bey- Onlara mahal kalmadı, çünkü zaten o kadar kalmadımki, Paşa Hazretleri, Şubatın nihayetine kadar kalmadım zaten arasına "Şitanke" Bey bendenize muavenete geldiği vakit "Ştanke" Beyin şifresi vasıtasıyla muhabere ediyorduk.

Reis- Paşa Hazretlerine cevap veriniz.

Âza Mustafa Paşa- Elinizdeki şifre, vilâyetin şifresiydi idi, ve kumandan ben dedim dediniz, halbuki Avni Paşa geçende sual sorulmak için buraya gelmişti, Kumandan Rıza Bey yalnız bir ferâ sıfetiyle benim maiyetimde bulundu, dedi, şimdi siz askerin kumandanlığını derhâlde etmiş iseniz makamı resmîden sizin elinizde kumandanlığı derhâlde etmeniz için bir vesika bir kâğıt lazım idi. Sizce Avni Paşayla tekzip lâzım gelir. Onun söylediği söz başka, sizin söylediğiniz söz başka.

Rıza Bey- Onu arz edeceğim, Paşa Hazretleri.

Mustafa Paşa- Buyurunuz.

Rıza Bey- Belki ifadelerde bir yanlışlığım olur, bendeniz harba girdiğim zaman kumandan yoktu. Oralarda yalnız bir hudud tabur bulunuyordu, bendeniz harpdan çekilirken

"Ştanke" Bey geldi. Avni Paşa "Ştanke" beyden sonra gelmişdir.
O vakit...

Mustafa Paşa- Beraber bulundunuz ya?

Rıza Bey- Hayır.

Mustafa Paşa- Siz oradayken Avni Paşa Trabzonda
yokmuş idi?

Rıza Bey- Hayır yok idi, Paşa Hazretleri.

Mustafa Paşa- Siz ayrılıktan sonramı Avni Paşa geldi?

Rıza Bey- Bendeniz ayrılıktan sonra Avni Paşa gelmiştir.

Mustafa Paşa- Vazifeniz bittikten sonramı?

Rıza Bey- Evet, bendeniz hastalandım, ondan sonra oldu.

Mustafa Paşa- Kumandan kim idi?

Rıza Bey- Bidayeti harpde Hasan İzzet Paşaydı.

Mustafa Paşa- Şifreyi kimden aldınız? Validen mi aldınız?

Emri hangi emr üzerine aldınız?

Rıza Bey- Kimseden almadım, kendim.

Mustafa Paşa- Madem kumandan bulunuyorsunuz, kumandan-
lıktan tebliğ edilen emr üzerinemi, başkumandanlık vekâletin-
denmi?

Rıza Bey- Hayır, hiç kimseden bir emr aldığım yoktur.

Mustafa Paşa- Doğrudan doğruya nasıl olur?

Rıza Bey- Hayır, hiç kimseden emr aldığım yoktur. Ha-
trıma geldiğinize göre harpde girdiğim zaman İaşemin vilâyet
dahilinde teşkili takarrüf etti. Ordu bir emr vermişdi. İaşem
vilâyet tarafından teâmin edilecekti, muhabereyi temin etmek
için vilâyette bana mülhakat şifresi gönderdi vilâyetle o şifre
ile muhabere ediyordum.

Mustafa Paşa- Demek ordu ~~ı~~ ile muhabereniz yoktu?

Rıza Bey- Ordu ile kuvve-i umumiye her akşam bendenizden jurnal isterdi.

Mustafa Paşa- O sıralarda ordu ilâ bir muhabereniz yoktu demek.

Rıza Bey- Muhabereye başladığım zaman ordu ile muhabere ederdim.

Mustafa Paşa- Kim ile? Başkumandan ın vekiliyle mi?

Rıza Bey- Hayır, başkumandan ile.

Mustafa Paşa- O kim ?

Rıza Bey- Bidayeti harpde ordunun kumandanıyla, Hasan İzzet Paşa ile.

Mustafa Paşa- Sonra?

Rıza Bey- Ondan sonra Mahmut Kâmil Paşa ile.

Mustafa Paşa- Demek Mahmut Kâmil Paşa ile muhabere ettiniz?

Rıza Bey- Belke ikinci gün idi bendeniz hattı harpten çekildim.

Mustafa Paşa- Evni Paşa Kâmil Paşa zamanında kumandan idi. O diyorki Rıza Bey yoktu. Rıza Bey benim maiyetindeydi.

Rıza Bey- Teşkil etmiş alay onun maiyetindeydi, o vakit bendeniz hastalanmış, çekilmiş idim.

(Sahife 61)

Mustafa Paşa- Demek siz yokunuz, asker başında bulunmamışsınız?

Rıza Bey- Lâkin işlerde belki iltibas olur, onuda

arz edeğim, şimdi hatırıma geldi. O alaya kumandanlık eden binbaşı Rıza Beyde vardı. Yüzbaşıydı, sonra binbaşı oldı.

Mustafa Paşa- Siz hazır iken, buradayiken Avni Paşa geldi, sizi tanırım dedi.

Dava vekili Şefik Bey- Tefrik kararı verilmişdi, müvekkelim o muhakemede yoktur.

Reis- İttihat ve Terakki fırkasıyla esnaf cemiyetleri beyninde ne dereceye kadar bir münasebet vardı? Bu cemiyetlere bazı rüfakanızın müdahale etmesi neden neşet etti?

Rıza Bey- Paşa Hazretleri, İttihat ve Terakkiyle cemiyetlerin arasında hiç bir münasebet yoktur yalnız teşkilât, İstanbul murahhası Kemal Beyin elindeydi. Kemal Bey bu teşkilâta bakmak dolayısıyla bir münasebet tasavvur ediyor.

Reis- Arkadaşlarınızdan Atıf Bey demin söylediği "Kemal Beye muavenet eden İstanbul merkezi dır, merkezi umumi değildir, bundan gâltâ olacaktır". İstanbul merkezi ayrıdır?

Rıza Bey- O başka dır, İstanbul heyeti merkeziyesi başkadır.

Reis- Ona kim riyaset ederdi? O kimlerden mürekkepdır?

Rıza Bey- İstanbul murahhası Kemal Bey, aynı zamanda merkezi umumî âzası olduğu gibi onunda ayrıca bir heyeti merkeziyesi vardır. İstanbul teşkilâtında ayrıca bir teşkilâttır, müstakil gibidir, murahhaslık vasıtasıyla merkezi umumiye merbuttur, onunda kâtibi mesulları vardır.

Reis- Onların kimlerden ibaret olduğunu bilmiyormusunuz?

Rıza Bey- Bir iki isim belki bilebilirim, Paşam, Memduh Şevket Beyi hatırlıyorum, Ferit Bey, Sevdî Bey, böyle bir iki

Şevki
?

zât hatırlıyorum.

Reis- Bu İstanbul merkezinin Kemal Bey'e muavenet ettiğini biliyor musunuz?

Rıza Bey-Hayır, bilmiyorum, arz ettiğim, Paşam, bendeniz harpden geldikten sonra bittabi hasta gelmişim, bir çok tedavi ile meşgul olmuşumdur, ahvali sıhiyem her sene bir kerre Bursa'ya, Kaplıcaya gitmekliğime mecburiyet hasıl etmişim. Trabzon'un sukutu üzerine Trabzona gitmişim. Rusların istihlâfından sonra tekrar Trabzona gittim, Batuma gittim, yani merkezde esas surette oturarak merkez işiyle meşgul olmuş değilim.

Reis- Bu tehcir işlerine Merkezi Umumi bazı memurlar göndererek müdahale etmiş, sizde Trabzonda bulunduğunuz esnada Nail Beyin orada sizi istihlâf ettiğini söylemişsiniz, gerek Nail Beyin, gerekse Behaettin Şakir Bey vilâyet merkezlerinde bazı livaları dolaşarak hâfi emrler vermiş, bu olan şeylerin hangilerine vakıfsınız? Söyleyiniz.

Rıza Bey- Bir kerre Merkezi Umumi işleriyle katiyen meşgul, katiyen alakadar değilim, Paşa Hazretleri. Behaettin Şakir Beyin şahsı için bir şey söyleyemem. Nail Bey bendenizi istihlâf etmiştir. Orada kâtibî mesul bulunuyordum, harp zamanında bendeniz kendisiyle meşgul oldum, mayetimde bulunuyordum, oradan ayrıldıktan sonrada Nail Beyle hiç bir münasibetimiz yoktur. Söylemesini arzu etmezdim, fakat mecbur oluyorum. Nail Beyle aramız iyi bir halde değildir, onun için zerre kadar ne muamelem vardır ne de muhaberem.

Reis- Mayetinizde bulunduğunuz söyleyorsunuz madamki itilâfınız yoktur, ne için mayetiniz bulunduğunuz arzu ettiniz,

kabul ettiniz?

Rıza Bey- Efendim, o vakit, geçenlerde arz etmişdim. Kendisi de esasen yüzbaşılıktan mebus olmuştu, askerdir. Harp zamanında bendeniz her kuvvetten istifade etmeği düşündüğüm gibi Nail Beyden bittabî istifadeyi düşünmüşüm idim. Maatteşüf düşündüyü, memul edildiği, görüldüğü gibi çıkmadığından dolayı yırdır ki bendeniz bir az soğumuşum, eğer onda ümed ettiğim şecaati, fedakârlığı cesareti bulabilseydim bittabî daha ziyade şey ederdim, binaen aleyh ben oradan ayrılıncaya kadar onu idare etmeye çalışmışım.

Reis- Sual buyuyorlar, Nail Beyden ne gibi fedakârlık memul ediyordunuz?

Rıza Bey- Efendim, bizim yapmış olduğumuz harp hakikaten bir fedakârlık harbiydi, çünkü elimizde tüfenkten başka bir eslihamız yok idi, karşımızdaki düşman, pek çok top ve metralyoz ve kuvvetle mukabele ediyordu, biz, ancak fevkelade bir kahramanlık, fedakârlık göstererek düşmanı işgal edebildik, düşmanı oyalamak için bir iki defa gizli baskınlar tertibine mecbur olmuşum, bendeniz üç mntakaya harp etmek mecburiyetinde bulunuyordum, tabii isterdimki en ziyade itimad ettiğim insanları o mntikaların başında bulundurayım. Nail Bey, nereye hangi mntikaya gönderdimse aradığım fedakârlığı kendisinde bulamadım, yoksa başka bir sui-halinden dolayı değildir.

Reis- Behaettin Şakır Beyle Trabızonda taktik zamanlarında kendisiyle görüşünüz mü?

Rıza Bey- Hayır, Efendim, temas etmedim.

Reis- Geldiğine haber almış mıydınız?

Rıza Bey- Burda muhakemede haber aldım.

Reis- Ankara, Kastamunî, Yozgat, Sivas, Trabzon vilâyetlerininide muhahaslar gitmiş, onlardan mulûmatınız yokmu?

Rıza Bey- Hayır, yoktur.

Reis- Bêhaettin Şamir Beyin şifresi varmıydı?

Rıza Bey- Bilmiyorum.

Reis- Bazı vilâyetlerle şifreyile muhabere edilmiş, hangi şifreyile muhabere ederdi?

(Sahife 62)

Rıza Bey- Bilmediğim için bir şey söyleyemem.

+ Reis- Onun öteye beriye otomobil ile gittiğine, taktik ve tehcir işlerine karıştığına dair bir şey işitmedinizmi?

Rıza Bey- Efendim, vesaiti nakliye kâmilen ordunun elindeydi, heyeti âliyece malûmdır, şuraya buraya gidiyorsa, bu işleri en ziyade ordu bilir.

Rızax Reis- Siz işitmedenizmi?

Rıza- Hayır, Paşa Hazretleri, işitmedim.

Reis- Herkes gibi işitmişde siz neye işitmediniz?

Rıza Bey- Herkes gibi bendenizde son vakitlerde işidiyorum.

Reis- İşittiğiniz zaman bunun ne maksadıyla dolaşmakta olduğunı tetkik ettinizmi?

Rıza Bey- Trabzon tehciri için burada şahidler söylüyorlardı, vali ile görüşükten sonra tehcir meselesi başladı, oda buradaki vukuf ve malûmatıdır. Burada malûm oldu. Çünkü hiç bir kimse bize bu yolda bir işaretta bulunmamıştır.

Reis- Pek iyi. Gidiniz. (Rıza Bey çıkarılır).

Talât Beyi getiriniz. (Talât Bey^z getirilir).

Reis- Talât Bey^{//}, İttihat ve Terakki ^Ffırkasıyla ^{e T}teşkilât-ı mahsus^e beyninde bir rabıta olmadığını geçende söyle^dmiş^{iz} ^tadınız, halbuki arkadaşlarınızdan Atıf Bey Ankaraya gitmiş, Vali Mazhar Beye tehcir işlerinde cemiyet ^zile teşriki mesai etmek için teklif^e bulunmuş, ne suretle gitti ve bu teklifi duydun^{uz}?

Talât Bey- Katiyen ^Tteşkilât-ı mahsus^e il^e İttihat ve Terakki ^Ffırkasının rabıtası yok^tur. Tehcir zamanında esasen Atıf Bey merkezi umumide âza değildi, zannederimki 333 senesinden sonra merkezi umumiye vekâlet^e devam etti, şu halde Atıf Bey Ankara valisi Mazhar Beye bazı şey söylediği, oraya ne suretle, ne sıf^{la} ^a gittiği hakkında hiç bir fikrim yok^tır, tekrar ediyorumki İttihat ve Terakki ile ^Tteşkilât-ı mahsus^e katiyen bir alâkası yok^tır.

Reis- Nezaretten deniliyor^{ki}, biri Harbiye Nezaretine merbut, diğeri İttihat ve Terakkiye mensup bir teşkilât vardı, siz nasıl ademi malûmat beyan ediyorsunuz?

Talât Bey- İttihat ve Terakkinin katiyen kendi teşkilâtından başka teşkilât-ı yok^tır.

Reis- Harp dolayısıyla ^emuvakkaten böyle bir şey ittihaz olun^dumu?

Talât Bey- Katiyen yok^tır.

Reis- Hiç bir suretle muavenette bulunulmamış mıdır?

Talât Bey- Bazı yerlerde muavenet edilmiş olabilir fakat evvelce ^earz etmiş ^zadımki seferberlik ^zbaşladığı zaman biz bir karar almış^dık o karar vechle herkes bir vazifeⁱ

vatanîye almak hususunda serbest idi. Bir yerdeki kâtibi mesul bir vazife almış olabilir, şu halde İttihat ve Terakkinin hiç bir suretle teşkilât-ı mahsusê ilâ alakası yoktur ve teşkilât-ı mahsusenin haricinde hiç bir teşkilât ile alakası yoktur.

Reis- Bazı Murahhas ve kâtibi mesullar Ankara, Kayseri, Erzincan, Yozgat, Trabzon, Sivas ve sair yerleri idare etmişdir, deniliyor. Bunlar Merkezi Umumîce mesmu olmadımı?

Talât Bey- Bunlar hakkında hiç bir mesmuat yoktur, ancak haber aldıklarımızı teşkilâtımızdan ihraç etmek suretiyle kendilerini bir ceza tertip ettik, bilfarz Bursa kâtibi mesulün, müzayededen bir ev almak suretiyle vazifesini sui-istimal etmiş add ettik, onu teşkilâtımızdan ihraç ettik, yalnız çıkarmak değil, tard suretiyle ihraç ettik, sonra Kayseri kâtibi mesulü orada ahlaka muğayir bir iki ahvâlde bulunduğundan dolayı onuda cemiyetten ihraç ettik.

Reis- Sureti resmîyede ilân ettiniz demek?

Talât Bey- Evet, tabii, cemiyetten tard ettiklerimizi bütün klüplara taamim ettik, tabii, klüplarda bu evrak mevcuttur, bütün evrak meydandadır.

Reis- Taamimde esbabı zikr edildimi?

Talât Bey- Evet, esbabında zikr ettik, tehcirde yolsuz muameleri görülmüş olan bu ademleri ihraç ediyoruz, dedik.

Reis- İttihat ve Terakki fırkasına inisab ettiğiniz zaman sermayesi neydi?

Talât Bey- Kabl el inkilapintisap ettim.

Reis- Yani merkezi umumiye âza sıfetiyle...?

63

Talât Bey- Merkezi umumiye âza olduğum zeman malûmatım yoktur, çünkü İttihat ve Terakkinin parası teberru suretiyle tedarik edilen bir paradır, ve o reisi umumi ile kâtibi umumi arasında anlaşılır. Bendeniz hesaplarına bakmam, bilmiyorum, ihtimal hatırıma kalmamıştır, yalnız son zamanlarda Teceddüd Fırkasına devr olunurken yüz seksen bin lira bir para vardı ki burada hükümet vazı yed etmiştir.

Reis- Menabii varidatın bir kısmında mensubinden ayrılan aidat olduğunı söylüyorlar, öylemi?

Talât Bey- Evvet, nizamnamede mevcuttur, teşkilât-ı teşriiyemize mensup olan âzalar -ki mebusan ve âyandan olan âzalıdır- verirler. Haricde bulunanlarda tabii verirler. Nizamnamede buna dair bir madde mahsus vardır, yüzde bir, yüzde iki, gibi herkes istihafati maliyesi nisbetinde bir para verir. (Sahife 63)

Reis- Bunı böyle ahaliden toplamak ve almak kanunı esasının yirmi birinci maddesine muşayir değilmi?

Talât Bey- Efendim, her sene kongrede olur, kongrede nizamname mevaddı tezekkür edilir, sonra iki nüshesi şurâi devlete gönderilir, cemiyetler kanunına muvafık görürse şurâi devlet tasdik eder, bizim için mamulü bihi olur, şu halde kanunı esasiye muşayir olmaması lâzım gelir eğer muşayir olsaydı idi şurâi devletinin tasdik etmemesi lâzım gelirdi.

Reis- İttihat ve Terakki Fırkasından bazı zevat, memur bulunanlardan bazıları işe işlerine karışmış bundan haberiniz varmı?

Talât Bey- İttihat ve Terakkiye mensup zevattan işe

işleriyle meşgul olanların kimler olduğunu bilmiyoru^m, yalnız İstanbul kâtibî mesullarından ~~xa~~ bazı zevat, muvakkat bir z^aman için teşkilât ile alakası kat^ı edilmek suretiyle o iş ile işti-
gal etmişlerdir.

Reis- Hangi teşkilât ile alakaları kat^ı edilmek suretiyle?

Talât Bey- Fırkanın teşkilât-iyale, Efendim.

Reis- Tard suretiylemi?

Talât Bey- Yağ Hayır, Efendim.

Reis- Ya?

Talât Bey- Yani herkes istediği bir vazifeyi alır ve yine fırkanın âzası olur.

Reis- Teşkilâttan çıkarılmak ne demektir? On^u izah ediniz.

Talât Bey- Efendim, İstanbul semtlere taksim edilmiştir, her semtin bir kâtibî vardır. Bunlar teşkilâtımızca tanınmış kâtiplerdir, bunların bir kısmı kendi semtlerinde işe vazifesini almış bulundular. Zannederim pek eyi işlerini bilmiyorum, olabilirki bunların bu suretle vazife almaları dolayısıyla sıfeti kâtibiyelerini- çünkü hükûmete karşı mesul bir vazife aldıklarından on^u idame ettirmeleri mümkün olamacağı itibariyle max muvakkat bir z^aman zarfında kendi resmi rabıtalılarını kat^ı etmiş bulunuyorlar.

Reis- Bu kâtipler hükûmete karşı mesulm^udurlar?

Talât Bey- Evvet, cemiyetler kanun^u mucibince mesul^udurlar.

Reis- Bunların işe işlerine müdahale etmelerini merkezi umumî meşrum^u görüyord^u?

Talât Bey- Merkezi umumînin esasen böyle şeylerle iş-

tiğali yoktur. Onlar sırf İstanbulca yapılmıştır, taşrada da bu suretle hareket edilmiştir, fakat merkezi umuminin bu gibi şeylerle katıyen alakası yoktur.

Reis- İaşe işleri hükümetçe sureti resmîyede teşekkül etmeden evvel, Kemal Bey ve rufakası bu işlere İttihat ve Terakki fırkası namına teşebbüs etmiş ve teşkilât yapmış, deyolar.

Talât Bey- Katıyen böyle değildir, Efendim.

Reis- Nasıl oldu?

Talât Bey- Geçen günde arz ettiğim vechle, Kemal Bey bu vazifeyi fahri surette derphde etmiştir, kendi şahsı namına hareket etmiştir, Kemal Beyin o hareketiyle- fırkanın hiç bir alakası yoktur.

Reis? Yapdığı işleri haber alıyormuydunuz?

Talât Bey- Efendim?

Reis- Şahsi teşebbüsleri merkezi umumî haber alıyormuydu?

Talât Bey- Merkezi umumiye geldiği zaman ihtimalki kendisi bir çok defalar bahs etmiştir.

Reis- Ne kanaat hasıl oldu?

Talât Bey- Efendim, Kemal Beyin gayet namuslu olduğuna ve vatani çok sevdiğine kail bir adem olmaklığım itibariyle Kemal Bey hareketlerinde hata bile etmiş olsa her halde vatanını sever ve gayet numuskâr olmak itibariyle bunlar, vatan-aleyhine bir hata değildir.

Reis- Pek iyi, gidiniz. (Talât Bey mahkeme salonundan çıkarılır). Cevat Beyi getiriniz. (Cevat Bey mahkeme salonuna getirilir).

Reis- Cevat Bey/.

Cevat Bey- Efendimiz.

Reis- Teşkilât-ı mahsusenin iki şekilde olduğunu, birisi doğrudan doğruya Harbiye Nezaretine merbut, diğeri de- İttihat ve Terakki Fırkasına mensub olduğunu söyleyorlar. Bize izahat veriniz.

Cevat Bey- Bendeniz yalnız Harbiye Nezaretine merbut olan teşkilât-ı mahsuseyi biliyorum, Paşa Hazretleri. Başka bir teşkilât olup olmadığına vukufum yoktur.

Reis- Harbiye Nezaretiden söylediler, tahririnde gelecek

Cevat Bey- Bilmiyorum, bendenizin bildiğim teşkilât-ı mahsus^a bundan ibarettir. Arz ettiğim gibi, bunların şubeleri vardır ve onlarda emniyeti umumiye müdürü Aziz ve Atif ve Nazım Beylerdir, ve bende arz ettiğim gibi Avrupadan avdetimde böyle buldum. Başka bir şey görmedim, Efendim.

Reis- Fakat Harbiye Nezareti resmen bu teşkilât-ı yapmadan evvel İttihat ve Terakki teşebbüs olunmuş ve faaliyete başlanılmış olduğunu söylüyor.

Cevat Bey- Bendeniz bilemem. Benim malumatım yoktur. Bendenizin alakam yoktur. Avrupadan geldikten sonra tâyin edildim ve müddeti memuriyetim muayendir.

Reis- Geçmiş zemana ait muameleatı tabii görmüşsünüzdür?

Cevat Bey-Hayır, Efendim, görmedim, katiyen ne varsa, o dosyalarla memurları mevcuttur, Efendim.

Reis- Pek iyi, sizin teşkilâtınıza İttihat ve Terakkinin taşralarda bulunan şubeleri muavenet edermiydi?

Cevat Bey-Hayır, Efendim, bendeniz yalnız muameleatı

64

resmîyeyi te^fxvir eden bir makama merbut^utım, Paşa Hazretleri, bu⁽da Harbiye Nezaretine merbut^utız, ve Harbiye Nezaretinden diğ^er devaire tebliğ ettiğⁱ şeyleri, em^rlerde, re^çca ederim, ne suretle ^Tteşkilât-ı ^Mmahsus^eye tebliğ etmiş

(Sahife 64)

tebliğ ve tebliğ^{ten} ibaret bir makam, bütün muamele^{le}ti resmîye ile meşğ^ul, şübelerim vardı başka bir şey yok^tız, Paşa Hazretleri.

Reis- Şimdi birlikte teşriki mesai ettiğⁱnizi Atıf Bey söyledi, geç^en defada İttihat ve Terakki ta^şra şübeleri kendilerine gerek gönüllü ceminde, gerek husus^{at}ı sairede muavenette bulunmuş.

Cevat Bey- Bunları bendeniz bilemem, Efendim. Belki gönüllü teşkilinde evvelce sevk etmiş bir muameleleri varsa, bilm^em. Bendeniz geldiğim z^eman zaten ^Kıta^tat Kaykasyaya gönderilmiş^{ti}.

Reis- Gönderilen kıtaatın sureti teşekkül^ü hakkında hiç bir fikir edinmedinizmi?

Cevat Bey- Müfrezeler sevk edilmiş ve benim z^emanımda gitmiş ^ıdi, bunların kumandanları, zabitleri tâyin edilmiş, muamelat-ı zâtiyeden tâyin edilmiş bir çok zabitan var. Onların merkez kumandanlığının icmalında ^eisimleri vardır, Efendim, ve muamelat-ı zâtiyede ma^llumdır, bunların ailelerine sipariş maaşı tahsis olunmuşdur. Gidenler malumdır ve ^onlardan sorulabilir, Paşa Ha^zretleri.

Reis- Trabızonda ^Tteşkilât-ı ^Mmahsus^e kumandanlığında bulunmuş olan Rıza Beyin, o havalinin kumandanı olan Avni

Paşa geçende bir şehadet esnasında kumandan sıfetiyle değil bir nefer sıfetiyle bulunduğunu söyledi halbuki kendisi teşkilât-ı mahsusenin kumandanı olduğunu iddia ediyor. Siz nasıl tanıyorsunuz?

Cevat Bey- Bendeniz tanımıyorum, Paşa Hazretleri, bendenizin zamanında giden müfrezlerden değildir.

Reis- Elbette sizce bir karı olacak ya.

Cevat Bey- Ne suretle gittiğini derhatıdır edemeyorum, bir suretle gitmiştir, Paşam.

Reis- Farz edelimki sizden evvel gitmiş.

Cevat Bey- Dört sene evvel sebk etmiş bir muamele.

Reis- Kendisiyle hiç muhabere itmezmiydiniz?

Cevat Bey- Hayır, Efendim, hiç bir muhaberem yoktur, Paşa Hazretleri.

Reis- Dairenizden geçen ve teşkilât-ı mahsusede bulunan bir kumandanla hiç muhabere olmaz mı?

Cevat Bey- Varsa dairesinde mevcuttur, Paşa Hazretleri, o teşkilât-ı mahsusé namına gelen evrak re'sen bendenize gelmezdi.

Reis-Sizin idare ettiğiniz, göre cephede kaç tane kumandanınız vardır, iki, üç ve yahut beş kişiden ibarettir, onları tanımamak olmaz.

Cevat Bey- Onlar buradan kıtaata gittikten sonra bizim onlar hakkında ne hakk ve selâhiyetimiz var, Paşa Hazretleri.

Reis- Teşkilât-ı mahsusé size merbut değil mi?

Cevat Bey- Muamelat itibarıyla, ihtiyacları noktâi nazarından Harbiye nezaretinden almış olduğumuz emrleri tebliğ

etmekten ibarettir.

Reis- Kumandanlara tebliğ etmezmiydiniz?

Cevat Bey- Paşa Hazretleri, buradan gittikten sonra bir alakaları kalmıyor, gelen emrlere göre olacak olursa, aldığım emirlerin sureti ceryanında anlaşılır. Nazarı dikkatlerini istirham ederim, Paşa Hazretleri ne suretle muamele sebk etmiş ise hepsi meydandadır.

Reis- Pek iyi, oradaki kumandanlar gerek eşya ve levazım ve saire hususunda ihtiyaçları olup orduca tedarik edemezlerse- size müracaat etmezlermiydi?

Cevat Bey- Bendeniz derhatır edemeyorum, etmiş işeler bile, Paşa Hazretleri, kendi ordularına müracaat etmişleri buradan yazılmıştır. Gittikten sonra tabii böyle bir alakaları kalmaz.

+ Reis- Demekki siz hiç kumandanları bilmiyorsunuz, öylemi?

+ Cevat Bey- Ne kumandanları, Paşa Hazretleri?

Reis- Teşkilât-ı mahsusenin cihet cihet kumandanları vardı.

Cevat Bey- Bendeniz cihet kumandanlarını bilmiyorum, bendenizin bildiğim gönüllü kıtaatı vardı ve ondan sonra elde bulunanlar sevk edildi ve bundan sonrada hiç mevcutları kalmadı ve ihtimal o esnada Ardahan ricaatı vesaiyesi üzerine, giden kıtaat ordulara dahil oldular.

Reis- Bu orduların kumandanları vardır, icab ederse, onlara sorarsınız ve kendileri bu gün kadroya ^{hiz ü tam} ^{yası} ^{cüzü tam}

olarak dahil olmuş iş görmüş,..

جزواتهم

?

65

Reis- İstizah etmek istediğim husus^u anlatamıyorum Galéba. Şimdi gerek sizden evvel, ve gerek ~~sizde~~ sizin zema-
nında ~~siz~~ nınızda sevk edilmiş olan kıtaların başına bir ku-
mandan koymazmıydınız?

Cevat Bey- Paşa Hazretleri, istirham ediy^orum, arz ederim. bendenizin gönderdiğim kışaklar tabii doğrudan doğruya ordu kumandanlığının emriyle gönderiliyor, bu em^rler var, Paşa Hazretleri, bu em^ri aldıktan sonra ben or^uya gönderiyorum.

Reis- Beraberce bir kumandan, bir zabıt göndermezmiydiniz?

Cevat Bey- Elbette, zabıtları var.

Reis- O meyanda daha başkalarının^a da vazife verilmiş.
Bahaettin Şakir Bey bunların umum^una birden kumandan verilmiş..

Cevat Bey- Bendenizin bundan malûmatım yok^tür. Zaten o vakit burada değildim, Paşa Hazretleri. Tabii ben o muamele-
den mesul olamam.

Reis- Sizin tarafınızdan bunlardan bazılarına çekilmiş telgraflar elde etmişler, bunlar nedir?

Cevat Bey- Olabilir, Efendim, muamelat itibarıyla^e bir şübedir, vazifesini görüyorum ve getiriyorlar. Harbiye Nezare-
tine merbut bir şübedir. Harbiye Nezaretiyle olan ihtiyacını verdiğimiz gibi onlarada cevap vermek lâzım gelmiş^tdir, her ne-
den ibaret ^tise, cevap verilmiş^tdir.

Reis- Şu halde onlara karşı em^ri kumandaya ait hiç bir emriniz yokm^ı?

(Sahife 65)

Cevat Bey- Nasıl olabilir, Paşa Hazretleri, nasıl em^r verebilirim. Ordu emrine gittik^ten sonra bendenizin ne alâkam

kalır? Bendeniz, Harbiye Nezaretinin diğer buradaki efrad ve zabitanının harcırahlarını ve muamelat-ı resmîyesini ~~kaf~~ ifa ettiğim gibi onlarda buradan gittikten sonra bendeniz hiç bir alâkaları kalamaz.

Reis-Tecziye hususâtına dair emr verirmiyizdiniz?

Cevat Bey- Tabîî tecziye için biz emr veremeyiz.

Reis-Hiç öyle bir emr hatrınıza gelmiyormu?

Cevat Bey- İstintak edildiğim zaman böyle bir şey sorular.

Reis- Tehattur ettinizmi?

Cevat Bey- Yalnız böyle bir telgraf çekildiğini tehattur ediyorum. Fakat esbabında bilmiyorum, bu yolda bir şey getirdiler ve onu şübe telâkki ederek imza ettiğimi hatırlıyorum. Fakat ne yolda ve ne için olduğun ve esbabını iyice derhatır edemiyorum.

Reis- Şu halde şübece teamül takip olunmuş olacak. Eslafınızın zamanında o yolda emrler veriliyormuşki sizde getirmişler.

Cevat Bey- Bu, bir vakıa olabilir, bir sebep olabilir. Cevap vermek icab eden bir şey olabilir, bittabî dosyaları vardır memurları var iş nasıl ceryan etmiş ise mazbut ve muntazamdır?

Reis- Esasını söyleyin. Tecziye hakkında emr vermek sizin vazifenizmiydi, değilmiydi?

Cevat Bey- ~~Tecziye hakkında emr vermek~~ Olamaz, Paşa Hazretleri.

Reis- Olmadığına göre böyle bir emriniz var. Sizde

derhatır ediyorsınız, bu, eslafınızca müteâmil bir şeymi? Yoksa bir vakıaı münferidemi?

Cevat Bey- Vakıaı münferide olacak, Paşa Hazretleri. Bunu şübe tutmuş, bana göndermişler. Şubenin memurları, bir muamelenin neticesini diğer şubelerden getirdikleri gibi bunları imzalamaya mecburım.

+ Reis- Okumadan mı imza eder adınız?

Cevat Bey- Tabii, Efendim, bana hulâsâten anlatmışlardır.

Reis- Dairei istintaka gönderdikleri tegrâf nasıldı?

Cevat Bey- Telgrafın kendisini görmedim. Böyle bir telgraf imza etmişsiniz dedi. O telgrafı derhatır edemiyorum, dedim. Böyle bir telgraf getirdiler, imza ettim. Orada bir ademin münasibetsizliğini yazdık. Belki tecziyesi ihmâl ediliyor. Ondan başka bir şey yoktur. Madamki orada hükûmetin, müfrezelerin henüz girmiş olduğu bir yerde bir münasibetsizlik olduğunuz kimse arzu etmiş ve kimse istemezki fenalık vukua gelsin. Sirkat ettiği şeyleri buraya göndermiş ve onlarında buradan alınması yazılmış. Bunun üzerine bunların iade edilmesiyle beraber bunun tecziyesi ihmâl edilmesin, denilmişti.

Reis- Çetece tecziyesinden maksat ne dir? Ne mana çıkıyor?

Cevat Bey- Tabii orada bulunan zevat tarafından bunun tecziyesi teemül edilsin.

Reis- Başka?

Cevat Bey- Başka bir şey olamaz. Bir şeyden ibarettir. Böyle bir fenalık yapıktan sonra onlardan bir tecziye talep edilmiştir. Gelen evrak olacak, Paşa Hazretleri.

Reis- Demek orada bir çetemi vardı?

Cevat Bey- Paşa Hazretleri, tabii orada bir kumandan ile zabitan ve müfrezî vardı.

Reis- Çete tabirinden maksudunuz neydi? Bir kıtaaya bir müfrezeye, Harbiye Nezaretine ve orduya mensup bir kıtaaya çete tabiri verilmesi sahimdir?

Cevat Bey- Bu Harbiye Nezaretinin bir zuhulından ibaret olabilir. Harbiye Nezaretinden gelen emrlerde aynen bu suretle vaki olmuş, kimisine gönüllü kıtaat denilmiş, kimisine çete denilmiş, bir çok şeylerden bahs edilmiş, Paşa Hazretleri.

Reis- O çete ve gönüllü kıtaatı dedikleri hakkında, doğrudan doğruya orduya ve Harbiye Nezaretine irtibatı olan teşkilât-ı mahsuse değil, deyolarlar.

Cevat Bey- Onlar doğrudan doğruya orduya dahil olmuşlar, Ardahan hizmetinden sonra ordunun kadrosına dahil olmuştur...

Reis- Ardahan hizmetinden evvel?

Cevat Bey- Bu suretle memleket dahiline sevk edilmiş başka vazifelerle taviif edilerek orduya bir muavenet olsun ve düşmen arazisinde tahribat ika etsin, müşkülât çıkarsın diye.

Reis- Ardahan tahliyesinden evvel ordu emrine marbut değilmiydiler? Harbiye Nezaretine merbut değilmiydiler?

Cevat Bey- Şüphesiz, Paşa Hazretleri.

Reis- Siz deyorsanızki Ardahanın şeyinden sonra... (kâtibi hitaben): Deminki ifadelerini bir kerre okuyunuz. İfadesi okunur: "Doğrudan doğruya Ardahanın sukutundan sonra

ordunun kadrosına dahil olmuşlar. Evvelce düşmen arazisine gönderilmişler ve düşmene müskilât çıkarmağa memur edilmişler".

Reis- Yani ondan evvel Harbiye Nezaretine merbut değilmiş gibi görünüyor.

Cevat Bey- Seferberlik zamanında, Paşa Hazretleri.

Reis- Pek eyi, Harbiye Nezaretine merbut bir müfrezece çete tabiri itlakı sahihmidir? ve buna verilen emrde çetece tecziye ediniz denilirmi?

Cevat Bey- Vallahi, Efendim, geçen muamele üzerine bir telâkkiden (dir) Efendim.

Reis- Şübesi kimdir?

Cevat Bey- Zabitan var, Efendim.

(Sahfie 66)

Reis- Kimdir? İsmi söyleyinizde soralım.

Cevat Bey- Emniyeti umumiye Müdürü Aziz Bey, Doktor Nazım ve Atıf Beyler ve sonra Muhtar Bey, Rıza Bey...

Reis- Bunların hangisi getirmiş?

Cevat Bey- Bunlar, yani Muhtar Bey, Rıza Bey bu muamelatı bana getirirlerdi, zabitan getirirdi.

Reis- İlâni harbdan sonra mebus Saudi Efendinin- Ardahan cihetlerine gitmesinden ve oralardaki sureti hareketinden malûmattar Adınız?

Cevat Bey- Malûmatım yok, Paşa Hazretleri.

Reis- Pazar ertesi günü saat onda.

Muhakemenin hitamı saat 3, dakika 30.

Divan-ı harbi örfi zabt Heyeti memur:
Abidin Daver. (Later Dav'er)